

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**XX. YÜZYILDA SURİYE'DE KÜRT ULEMANIN FİKİRLERİ: BUTİ VE
HAZNEVİ KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

MOHAMAD SAID KANBAR

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**XX. YÜZYILDA SURİYE'DE KÜRT ULEMANIN FİKİRLERİ: BUTİ VE
HAZNEVİ KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

MOHAMAD SAID KANBAR

Danışman: DR. ALİ ERKEN

İstanbul, 2019

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508315903 no'lu Mohamad Said KANBAR'ın hazırladığı “ XX.YÜZYILDA SURİYE'DE KÜRT ULEMANIN FİKİRLERİ:BÛTÎ VE HAZNEVÎ KARŞILAŞTIRMASI ” konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 04.02.2019 tarihinde saat ...11...00... da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...*Kabûlüne*.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr.Ali ERKEN	<i>Erken</i>	<i>Erken</i>
Prof.Dr. Ahmet UYSAL	<i>Uysal</i>	<i>Uysal</i>
Dr.Öğr. Üyesi Harun YILMAZ	<i>Yılmaz</i>	<i>Yılmaz</i>

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ~~07/02/2018~~ tarih ve ~~2019/03-17~~ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖNSÖZ

Suriye’de Kürt ulemanın düşüncülerini ve yapmış olduğu çalışmaları ortaya çıkarmak için Kürt ulemasından olan Molla Ramazan el-Bûtî hakkında bir konu anlattığım sırada dersin hocası ve aynı zamanda danışmanım olacak sayın Ali Erken bu konunun bir tez çalışması olabileceği önerisiyle bu çalışmaya başlanmıştır.

Bu öneri sonrasında, Yüksek lisans eğitimim sırasında tanıştığım tez danışmanım Sayın Öğretim Görevlisi Dr. Ali ERKEN ile birlikte cevap aradığım sorularım beni XX. yüzyılda Suriye’de Kürt ulemanın fikirleri: el-Bûtî ve Haznevî karşılaştırmasına dair bir çalışma yapmaya yönlendirdi. Tezin konusu ve çerçevesi de dâhil olmak üzere her aşamasında bana sınırsız destek ve moral veren sevgili danışmanım Sayın Erken’e minnettarlığımı sözcüklerle anlatmam çok zor. Kendisi sadece tez danışmanı olarak değil, öğrencilerine gösterdiği yoğun özveri ve emek açısından da nadir örneklerden biri. Bundan sonraki çalışmalarımda kendisinden öğrendiğim temel bilgilerin yolumu aydınlayacağına olan inancımı belirterek kendisine sonsuz teşekkür ediyorum.

Başta babam olmak üzere, okumam için elinden gelen tüm desteği bana veren merhamet dolu sevgili annem, babaannem ve kardeşlerim sadece yüksek lisans eğitimimde değil tüm yaşamım boyunca büyük enerji ve moral kaynağım oldular. Hepsine gösterdikleri özveri ve fedakârlıkları için sonsuz teşekkür ederim. Umarım bundan sonraki çalışmalarım ile onları yine gururlandırabilirim. Yüksek lisans eğitimine beni teşvik ederek aynı zamanda maddi desten veren sayın Ümit Yaşar Çınar ve her zaman yanımda duran, her konuda yardım eden meslektaşım ve aynı zaman da yakın arkadaşım sevgili Volkan İvak’a sonsöz teşekkür ederim.

Ve sözümü bu son cümle ile sonlandırmak istiyorum; “Kötü bir döneme girdiğinde ve her şey sana karşı gibi görüldüğünde, bir dakika bile dayanamayacakmışın gibi geldiğinde, sakın pes etme! Çünkü işte orası, gidişatın değişeceği yer ve zamandır.” Mevlana

İstanbul, 2019
Mohamad Said KANBAR

ÖZET

Muhammed Said Ramazan el-Bûtî İslami ilimlerin yanında fenni ve sosyal bilimlerle ilgili çalışmalar yapmış önemli bir âlimdir. Özellikle Müslüman toplumdaki sosyal ve itikadi meseleler ile ilgilenmiştir. Kendisi aslen Kürt olmasına rağmen milliyetçilikten uzak durarak İslam birliğini savunmuştur. Muhammed Maşuk Haznevî ise çalışmalarını daha yerel çerçevede yürütmüştür. Kürt milliyetçiliği konusunda el-Buti'den farklı bir çizgide yer almış ve destek olmuştur. Her iki din adamının İslami düşünce alanında farklı görüşleri bulunmaktadır. Her iki din adamı da Suriye rejimi ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş, ancak dini konularda rejimi eleştirmişlerdir. Bu çalışma el-Bûtî ve Haznevî'nin ulus devletin oluşumu, Suriye özelindeki seküler siyaset ve milliyetçilik meselesine nasıl eğildikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Kürtler, Medreseler, Sekülerizm, Muhammed el-Bûtî, Maşuk Haznevî.

ABSTRACT

Muhammed Said El-Bûtî lived in Syria and specialized himself on Islamic sciences. He dealt with social and theological issues in Muslim societies. As a Kurdish scholar he avoided promoting Kurdish nationalism. Muhammed Mashouk Khaznevî was also a Kurdish scholar and mostly studied on contemporary issues. They had different opinions on nationalism and Islamic thinking, but they sometimes criticized the applications of Syrian government on religion. This study examines how how el-Buti and Haznevi treated the making of nation state, secular politics in Syria and the question of nationalism.

Key Words: Islam, Kurds, Madrasas, Secularism, Mohammed el-Bûtî, Mashuok Khaznawi

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. KÜRTLERİN İSLAM TARİHİNDEKİ YERİ	5
2.1. Kürtlerin İslam'ı Kabul Etmesi	5
2.2. Eyyubiler.....	9
3. KÜRTLERDE MEDRESE EĞİTİMİ VE ULEMA	14
3.1. Kürtlerde Medrese Eğitimi.....	14
3.1.1. 20. Yüzyıldan Önceki Dönem Kürt Medreseleri	14
3.1.2. 20. Yüzyılda Kürt Medreseleri.....	21
3.2. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kürt Uleması.....	23
4. 20. YÜZYILDA SURİYE'DE KÜRT ULEMANIN KATKISI VE ÖNEMİ	27
4.1. Muhammed Said Ramazan el-Butî	30
4.1.1. Hayatı.....	30
4.1.2. El- Butî Medresesi.....	38
4.1.3. El- Butî'ye Göre Günümüzdeki İslam Anlayışı	39
4.1.4. İslam'da Davet Usulü.....	42
4.1.5. El-Butî'ye Göre Sekülerizm.....	46
4.1.6. Batı Felsefesinin Müslüman Toplumundaki Amacı.....	50
4.1.7. İslam ve Çağdaş Mücadele.....	52
4.1.8. Arap Baharında El-Butî'nin Duruşu	54
4.1.9. Uluslararası ve Ulusal Düzeydeki Etkinlikleri.....	56
4.1.10. El- Butî'nin Ölümü	56
4.2. Şeyh Maşuk el-Haznevi	58
4.2.1. Hayatı.....	58
4.2.2. El-Haznevi'nin Faaliyetleri	63
4.2.3. Haznevi'ye Göre Sekülerizm	64
4.2.4. Haznevi'nin Ölümü	66
5. EL-BUTÎ İLE MAŞUK HAZNEVİ KARŞILAŞTIRMASI	69
5.1. Milliyetçilik.....	69
5.2. Siyaset	73
5.3. Dini Görüşleri	76
6. SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81

1. GİRİŞ

19.yüzyılın ilk dönemlerinde ve 20.yüzyılın sonlarına doğru İngiliz ve Fransızlar Ortadoğu'da Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan mücadelelerde milliyetçilik faktörünü kullanmanın önemini fark etmişlerdir. İngiltere ve Fransa milliyetçilik faktörünü kullanarak Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmaya çalışmıştır. Batıların eliyle Ortadoğu'da ulus devletlerin oluşturulmasıyla beraber, bölgede farklı devletler ortaya çıkmıştır. Türk aydınlar tarafından benimsenen Turancılık, Kürt ve Arap aydınları tarafından benimsenen Kürtçülük ve Arapçılık akımları devletlere ciddi zararlar vermiştir. İngiliz ve Fransızlar bu akımlar neticesinde ellerinde tuttıkları bölgelerin kontrolünü sağlamıştır. Ancak bölgede oluşan bağımsız devletler Kürtlere devlet hakkı tanımamış ve Kürtler Irak, Suriye, İran ve Türkiye sınırları içerisinde dağılmışlardır. Birçok devlette Kürtlere uygulanan farklı politikalarından dolayı siyasi sisteme adapte olma konusunda birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Kürtlerin Müslüman kimliği, Eyyubiler ve sonrasında Osmanlı Devleti döneminde Kürt ulemanın rolünü ulus devletlerin kurulmasından sonra siyasi nedenlerden ötürü görmezden gelinmiştir. Oysa birçok Kürt ulema ve bu ulema arasında yer alan Muhammed Said Ramazan el-Bûtî Kürtlerin İslami kimliklerini ön plana çıkarmış ve bu ülkelerde refah içerisinde yaşamaları için İslam'ın tek çıkar yolu olduğunu ifade etmiştir (el-Buti & Molla Raşid, 2014).

19.yüzyıldan itibaren Kürtler üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, Kürtlerin İslam dinindeki rolü yeteri kadar vurgulanmamıştır. Ancak ulemanın siyasi rolü bilinmekle beraber, Kürt toplumunun büyük bir kısmı da bu ulemanın yapmış oldukları çağrılara uymuş ve yaşamlarını İslam'ın gereklerine göre sürdürmeye gayret göstermiştir. Birçok Kürt aile çocuklarını ulemanın bulunduğu medreselere göndererek eğitimlerini almalarına vesile olmuştur. Bu şekilde Kürt halkı ile ulema ilişkilerini sürekli olarak geliştirmiştir. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisi Kürt toplumunu da etkilemiş, milliyetçi kesim buna yönelik çalışmalarda bulunarak Kürtlerin devletsiz kalması sebeplerinden biri de ulemanın rolü olmuştur.

2011’de Suriye’de başlayan ayaklanmalar ve sonrasında iç çatışmaya dönüşmesiyle beraber ulusalcı ile muhafazakâr Kürtler arasında ciddi ayrışmalar yaşanmıştır. Bu olaylar sonucunda Kürt aydınlar ile ulema arasında da ayrışmalar yaşanmıştır. Esasında bu sürtüşme Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış ancak 2011 yılından sonra sürtüşme daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu çalışmada özellikle son dönemlerde Kürt toplumu için işlenen ve Kürtlerin dünya görüşünün Marksizm ve Sosyalizm olduğu kendilerinin bu ideolojiler doğrultusunda hareket ettikleri algısının doğru olmadığı gösterilecektir. Suriye’deki Kürt ulemanın büyük bir kısmı Marksizm ve Sosyalizmi sadece Kürtleri değil tüm Müslümanları tehdit eden bir ideoloji olduğunu çok kere beyan etmişlerdir.

Bu çalışmada Suriye’de yaşamış olan Muhammed Said Ramazan el-Bûtî’nin hayatı boyunca İslam’a olan hizmetlerinden, İslam için yapmış olduğu faaliyetlerden, bölgede İslam’a karşı yapılan karalamalara karşı yaptığı çalışmalardan bahsedilecektir. Ayrıca Muhammed Maşuk Haznevî’nin hayatı ve yapmış olduğu çalışmalardan da ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.

Teze bazı kısımlarına aktarılan bilgiler ikincil kaynaklardan oluşmaktadır. Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde İslam’ın yayılışıyla ilgili Arapça, Türkçe ve İngilizce yeterli kaynak bulmak mümkündür. Kürtler i yaşadığı coğrafyada dini eğitimin yanında sosyal ve diğer bilimlerle ilgili de yeterli kaynak bulunmaktadır. Fakat bu tez sınırları içerisinde medreselerle ilgili doğrudan kaynaklara ulaşamadım. Dolayısıyla Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerdeki medreseler birbirleriyle hemen hemen aynı olduğu için Türkiye’nin Güneydoğu bölgesindeki medrese eğitimi sistemi de bölgeden gelmektedir. Suriye’de Şam’da özellikle Kürtlerin bulunduğu bölgelerde mevcut olan medreseler (özellikle el-Bûtî medresesi) ve Suriye’nin kuzey-doğusunda bulunan Cezire bölgesinde Medrese Sor Kırmızı Medresesi) önemli medreselerdendir. Muhammed Said Ramazan el-Bûtî ve Muhammed Maşuk el-Haznevî üzerine doğrudan yazılan akademik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Fakat literatür tarama sırasında el-Bûtî’nin hayatı, şahsiyeti ve üslubu üzerine bulduğum Andreas Christmann’ın *Müslüman Alim ve Dini Lider: Şeyh Muhammed Said Ramazan el-Buti* adlı makalesinden faydalandım. Diğer bilgiler için ise doğrudan hatıralarından faydalanılmıştır. Bir başka kaynak olarak ise el-

Bûtî'nin çocukları ve hala Şam'da bulunan oğlu Tefvik tarafından yönetilen *Nassim el-Sham* adlı sitesinden bazı makalelere ve hatıralarına ulaşılmıştır. El-Bûtî'nin yaklaşık eli tane makale ve risalesi bulunmaktadır. Bunların çoğu İslam hukukuyla, Kur'an, Hadis, tasavvuf ve irşat, siyer ve tarih, biyografi ve edebiyat ile ilgili kitaplardır. Bu tezde kullandığım kitaplar ise *Şahsiyyatun İstevkafeni* شخصيات استوقفني, *Avrupa Mine't-Takniyeti ila'r-Ruhaniyye* اورية من التقنية الى لروحانية, *el-İslamu ve'l-Asr Tahaddiyyatun ve Afakun* وهكذا فلندع الى الاسلام والعصر تحديات و افاق, *ve Hakeza fe'l-ned' ile'İslam* , *Yugalitunake iz Yekulun* يغالطونك اذ يقولون, *Nakdu'l-Evhami'l-Maddiyyeti'l-Cedeliyyeti'd-Diyalektikiyye* نقض الاوهام المادية و الجدلية الديالكتكية, *el-İnsanu Museyyerun Em muahhyer* هذا والدي, *ve Haze Vallidi* الانسان مسير ام مخير adlı kitaplardır. Ayrıca faydalandığım birincil kaynaklardan birisi de doğrudan Muhammed el-Bûtî'nin hatıralarıdır. Dolayısıyla çalışma boyunca mümkün olduğu kadar birinci kaynaklardan faydalanılmıştır. Daha sonra da ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca bahsedilen kişilerin akrabalarını ve yakın çevrelerine de ulaşılmıştır. Muhammed Said el-Bûtî'nin kitaplarından doğrudan istifade edilmiş, ayrıca farklı televizyon ve internet siteler vasıtasıyla ve başka şahsiyetler tarafından yazılan kısa değerlendirmeler, kendisine ait yazılar ve videolarından da bilgiler edinilmiştir. Suriye'de yaşayan ulema hakkında olan kısımla ilgili olarak doğrudan kaynak bulunamamıştır.

Muhammed Maşuk Haznevî hakkındaki bilgilere ise daha çok yakın çevresinden ulaşabildim. Yazmış olduğu tek kitap devlet tarafından yasaklanmıştır. Tüm çabalarıma rağmen yasaklanan kitabına ulaşamadım. Ancak Haznevî hakkındaki bilgiler için Şeyhin yakın çevresinden olan Asmad Davut ile görüşerek hakkında bazı bilgilere ulaştım. Asmad Davut Suriye'de bir ziraat mühendis olup aynı zamanda Suriye'de bulunan Yekiti Partisinin üyesidir. Kendisini Gaziantep'te ziyaret ettim ancak kendisi şuan Almanya'da yaşamaktadır. Asmad Davut Haznevî hakkında yazı yazan tek kişidir. Kendisi tek bir kitap yazmıştır. Kitabın başlığı *Şeyh Maşuk Haznevî kimdir ve nasıl biridir*. Ancak kitap ekonomik durumlardan ve devletin baskıcı politikasından dolayı müstear bir isimle sadece birkaç kopya olarak yayınlanmıştır. Kitap yazarın elindeki tek nüsha olduğu için kitabın sadece birkaç sayfasının fotoğraflayabildim. Asmad Davut, Haznevî'nin yakın arkadaşıdır ancak verdikleri bilgiler ne kadar doğru olduğu bilinmemektedir. Diğer kısım için ise bazı internet sitelerinden Arapça ve Türkçe olarak

yazılan kısa bilgiler bir arada toplanmıştır. Ayrıca Facebook üzerinden Haznevî'nin oğlu olan Murad Haznevî ile de iletişime geçilerek e-posta ile bazı bilgiler edinilmiştir. Oğlu Murat'tan edindiğim bilgiler Maşuk Haznevî'nin vasiyetinin İslam dini ile diğer dinler arasında diyalog projesi olduğudur. Diğer bilgilere ise Youtube üzerinden yayınlanan görüşmeler ve televizyon programlarından ulaşılmıştır.

Kürt tarihi Balazari¹ tarafından yazılan *Fütuhu'l Buldan* ve medreselerin önemi Mehmet H. Çiçek²'in medreseler hakkında olan kitabı *Şark Medreselerinin Serencamı* ve Wadia Jwadeh³'in *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi kökenleri ve Gelişimi* gibi eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca bu kısımda konuyla doğrudan alakalı olmazsa da dolaylı olarak Suriye Kürtlerinden ve Suriye siyasetinde Kürtlere yapılan ayrımcılık ve Kürt partilerin Suriye'deki duruşu da anlatılmaktadır. Bu konuda kullanılan kaynakların bazılarını tanıtmak istiyorum. Martin Van Bruninenss'in *Ağa, Şeyh ve Devlet* kitabında Kürtlerin Suriye'deki aşiret ve Kürtler arasında Nakşibendi Tarikatı ve aynı zamanda bölgede yaşayan âlimlerden bahsedilmektedir. Nikolaos Van Dam'ın *The Struggle For Power in Syria* adlı kitabı ise Kürt siyasi hareketlerinde ve din adamların Suriye'deki rollülerinden bahsedilmektedir. Kerim Yıldız'ın *The Kurds in Syria* adlı çalışması ise Suriye'de yaşayan Kürtlerin kültürel, siyasi, yaşam tarzlarını, Suriye anayasasında Kürtlerin hak ve hukuklarından bahsetmektedir. David Romano'nun *The Kurdish Nationalist Movement Opportunity Mobilization and Identity* kitabında ise Kürtlerin yaşadığı ülkelerin genel durumlarından bahsedilmektedir.

---

¹Gerçek ismi Ahmed bin Yahya bin Caber, doğum tarihi belli olmayıp Abbasi Halifesi Me'mun döneminde Bağdat'ta doğmuş ve İslam coğrafyasına seyahatler yapmış ve gördüklerini de not etmiştir. 892 miladi yılında vefat etmiştir. Kendisi Ebu Cafer, Ebu Hasan ve Ebu Bakir lakapları ile de bilinir. Kendisi İslam tarihinde yazar ve araştırmacı olarak bilinen Tabari'den sonra en iyi tarihçi ve araştırmacıdır. Aynı zamanda da şairdir.

² 1961'de Mardin, Midyat'ta doğdu. İlköğretimini Şırnak İdili'de, ortaokulu Elazığ Maden'de, imam-Hatip Lisesini Mardin'de 1979'da bitirdi. 1986'da Erzurum İlahiyat fakültesini, 1992' de Selçuk Üniversitesinde doktorasını bitirdi. 1993'de Van Yüzüncüyüz yıl Ün. İlahiyat Fakültesine Yrd.Doç olarak atandı. 1995'te Doçent, 2004'te profesör oldu. Ayrıca 1999-2002 yılları arasında Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı.

³ 1916 yılında Basra'da doğdu. Bağdat üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde master yaptıktan sonra Maxwell Gazetecilik Okulun'da doktorasını tamamladı. 1960 yılında İndiana Üniversitesine Ortadoğu ve İslam tarihi profesörü olarak giren Jwaideh, 1965 yılında aynı üniversitede yakın doğu dilleri ve edebiyatı bölümünü kurdu ve on beş yıl boyunca buranın başkanlığını yaptı. 1985-90 yılları arasında California'daki San Diego Üniversitesi Tarih bölümünde görev aldı. Jwaideh 2001 yılında hayatını kaybetti.

2. KÜRTLERİN İSLAM TARİHİNDEKİ YERİ

2.1.Kürtlerin İslam'ı Kabul Etmesi

Kürtler İslam'dan önce Fars ve Roma dönemlerinde toplumsal kabileler şeklinde yaşıyorlardı. Bu dönemde hiçbir siyasi varlığı yoktu. Kürtler bu iki imparatorluğun bir parçası olarak sayılmaktadırlar (Mare'y, 20111).Cizre bölgesi Ömer ibn Hattab tarafından komutan olarak seçilen İyaz ibn Ğanm tarafından fethedilmiştir. İbn Ğanm Rıha'yı fethetmeden önce şehrin girişinde bölge ahalisiyle bir anlaşma yapılmıştır. Bölgenin hiçbir kilisesine dokunulmaması üzerine yapılan anlaşma neticesinde şehrin kapıları açılmış (Belazuri, s. 238) ve bu şekilde Harran fethedilmiştir. 15 Şaban 18 Hicri tarihinde Rıha'ya fethedildiği gibi Cizre bölgesi de fethedilmiştir (Belazuri, s. 238). Arap yazarlardan el'Taberi, el'Belazuri, İbn Miskeveyh, İbn el'Jawzi, İbn el'Esir,İbn Kesir ve İbn Haldun (Mare'y, 20111, s. 169) gibi bazı isimler Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde Hz. Ömer döneminde diğer bazıları da Hz. Osman'ın emirlik döneminde gerçekleştiğine işaret etmektedirler (Mare'y, 20111, s. 189). İbn Hac, İyad ibn Ğanm'ın Rakka, Harran, Ruha, Nusaybin, Silvan, Karkisiya (Suriye kuzey-doğusunda bulunan Kamışlı yakınlarında) ve Fırat havzasındaki köyleri ve beldeleri sulh yoluyla, toprakları ise zorla fethettiğini ifade etmiştir. Daha sonra Suruç, Hasankeyf ve Beyaz toprakları aldıktan sonra toprakları ve halkları Rıha gibi koruma altına almıştır (Belazuri, s. 241). Ancak bu aşamada Marksist bir Kürt yazar olan Botan Amedi farklı bir görüş ifade etmektedir. Ona göre bu dönemde Müslüman Araplar, Hilvan ve Takrit'te hâkimiyeti kurduktan sonra bu bölgelerdeki yaşayan Kürtler Müslümanlığı baskı sonucu kabul etmişlerdir. Yani Müslümanlığın diğer toplumlara yayılması gibi, Kürtler arasında Arapların işgal eylemleri ve zor kullanmasıyla olduğunu savunmaktaydı. Böylece ona göre Halife Ömer döneminde Suriye'nin kuzey-doğu ile Türkiye'nin güney-doğu bölgesi İslamlaştırılmıştı (Amedi, 1991). Nusaybin'den sonra 19 Hicri yılında Tur Abidin (bugünkü Midyat çevresinde bulunan bölge) ve Mardin Kalesi'ni alındıktan sonra fetihler kuzeye doğru Bitlis, Ahlat ve Ermenistan'a devam etmiştir. Daha sonra bu fetihler Suriye Humus kentine doğru ilerlemiştir (Amedi, 1991, s. 242). İbn Haldun ise, *Tarihi İbn Haldun'da* bölgenin fethiyle ilgili şu bilgiyi vermiştir: Ömer döneminde (Hicri 20. yıl) Utbe b. Ferkad

tarafından Musul ve Cebel-i Ekrad-ı fethedildi. Şehrizor ve Damgan'ı yönetimi altına alan Utbe, halkı vergiye bağladı ve yerli halktan birçok kişiyi katletti. Sa'd ise Huzeyfe b. Yemâni'yi komutan olarak Hulvan'a gönderdi ve Kürtlerle savaştı. Görevi yolların güvenliğini sağlamak ve Kürtleri ıslah etmektir (Biçer, 2012).

Kürtler Emevi Halifesi Abdulmalik devrinde al-Muhtar öncülüğünde Ermenistan ve Azerbaycan'ı fethettikten sonra, al-Muhtar 66/68 hicri yılında Hulwan'a vali olarak atanmıştır. Valinin bir görevi de Kürtleri kontrol altında tutmaktır. Ancak valinin bazı planları geçersiz olmuştur. Aynı halife döneminde başkaldıran Abd-el-Rahman bin el-Aş'şas 702 yılında Fars'taki Sabur Kürtleri ile birleşmiştir. Miladi 708'de Kürtler Farslara karşı isyan etmişler ve el-Heccac da Kürtleri cezalandırmıştır. 746 miladi yılında da Sabur Kürtleri, Halife Mervan'a karşı ayaklanan ve Sabur'u kuşatan Haricilerin müttefiki Süleyman'a karşı ayaklanmışlardır (Minorsky, 2004, s. 55). Kürtlerin yaşadığı birçok bölge İslam'ı kabul ettikten sonra Kürtler den birçok kimse Araplarla beraber fetihlere katılmıştır. Birçok araştırmacı tarafından Kürtlerin gerek İslam'dan önce gerekse İslam'dan sonra Hulefa-i Raşidin ve Emevi Dönemlerinde Ahvaz ve Fars bölgelerinde İslam ordusuyla beraber fetihlere katıldığı ifade edilmiştir. Kürtlerin isyan ve direniş hareketi Emevi döneminde başlamıştır. Hûlafa-î Raşidin ise Harmazan'nin alınmasında Kürtlerin İslam ordusunun yanında yer almasını istemiştir (Mare'y, 2011, s. 95). Dolayısıyla Kürtlerin İslam dinin yayılması için verdiği katkıları İslam'ın ilk zamanlarından itibaren başlamıştır. Kürtler özellikle Selahaddin-i Eyyubi egemenliğinde İslam'ın güvenliği kurmak için esas olarak din ve cihat için Mısır'a, Sudan'a, Cezayir'e, Lübnan ve Filistin'e diğer taraftan Keşmir, Hindistan ve Afganistan'a kadar seferlerde bulunmuşlardır. Bunun yanında ülkelerin sınırlarına yerleştirilen Kürtler vasıtasıyla sınır güvenliği görevlerini yerine getirmişlerdir (Hazal k. , 2014). Kürtlerin İslam'ı benimsemesinden sonra nüfusunun büyük bir çoğunluğu Sünni mezhebi benimsemiştir. Sünni mezhep içerisinde ise ağırlıklı olarak Şafiilik benimsemekle birlikte diğer bir kısmı ise Maliki, Hanefi ve Hanbeli mezhebine mensup olmuşlardır. İran sınırları içinde kalan çok az bir kitle ise Şii (Alevi- Caferi) mezhebine mensuptur.

Şeyh Hâlid-i Bağdadi Delhi’de bir yıl eğitim gördükten sonra Kürtler arasında Nakşibendi inancını yaymak için Irak’a geri döner. 1811 Süleymaniye’de yaşanan bazı sorunlardan dolayı 1820’de Şeyh Hâlid-i Bağdadi Süleymaniye’den kaçmak zorunda kalarak Şam’a yerleşmiş ve hayatının geri kalan kısmını Şam’da sürdürmüştür. Şeyh Hâlid-i Bağdadi Şam’da büyük bir cemaat kurmuştur. Böylece Kürt olan müritleri vesilesi ile tarikatı bütün Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde yayılmıştır. Gerek kendisinin gerekse tarikatının Şam uleması ve Kürtler arasında önemli bir yeri vardır (Burinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, 2013, s. 333).

Tarihçi ve araştırmacı olarak bilinen Müfit Yüksel ise Nakşibendiyye’nin Hâlid-iyye kolunun kurucusunun Mevlâna Hâlid-i eş-Şehrezorî (vefatı:1242/1827) olduğunu söyler. Ona göre kaynaklarda bu ismin Hazret-i Hüseyin’in soyundan geldiği kabul edilmektedir. Doğumunun 1195 *hicri* yılında olduğu bilinmektedir. Irak Kürt bölgesinde Süleymaniye sancağının Tawîla Köyü’nde tavattun ettiği için bu köyde doğduğu kabul edilmektedir. Biyare, Hurmal ve Harpanî gibi çeşitli yerlerde medrese eğitimi aldıktan sonra, Bağdat’a gitmiştir. Bu medreselerde Mevlâna Hâlid-i ile çalışmıştır. Bu esnada Abdülkadir-i Geylânî külliyesinde medrese eğitimine devam etmiştir. Kürtler arasında Fakî Osman olarak da bilinen Osman Siracuddin Bey, Bağdat’ta beraber olduğu Mevlâna Hâlid ile 1226(*Hicri*) yılında tekrar karşılaşır ve onun müritlerinden biri olarak kabul edilir. Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde Nakşibendî-Halidîliği en fazla yayanlardan biri de Şeyh Osman Siracuddin ve onun halifeleri olmuştur (Yüksel M. , mufidyüksel, 2015). Şeyh Hâlid-i Cezerî (ö. 1839), Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin son halifelerinden biri olarak bilinmektedir. Cizre’nin köklü ailelerinden birine mensup olan Hâlid-i Cezerî, medrese tahsilini memleketi olan Cizre’deki Kırmızı Medrese’de (Medreseya Sor) tamamladıktan sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin yanında mânevî eğitimine başlamıştır (Baz, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı, 2013, s. 140). Ayrıca bazı Kürt âlimler tarikat şeyhlerine ve müritlerine bazı eleştirilerde bulunmuşlardır. Kürtlerde tarikat önemli olmasına rağmen Şeyh Muhammed Zivingî, “*tarikatın zararı yararından büyüktür*” diyerek tarikatları tenkit eder ve ilgili şeyh ve müritlerini tembih ederdi. Çünkü o bunun haram olduğunu ifade ediyordu ve şöyle ediyordu: “*Millete yazıktır bu kadar büyük kalabalıklarla nasıl onlara misafir olursunuz? Nitekim kendisi barışı*

sağlamak veya bir davaya bakmak için bir yere gittiği zaman en fazla yanına iki kişi alırdı. Kimi zaman da kimseyi yanına almadan yalnız başına giderdi” (Timurtaş, 2009, s. 117).

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Irak’tan Şam’a giderken, köklü ilim merkezi olan Cizre’ye uğrayarak Nakşibendî tarikatını anlatmak ve halkı bu konularda bilgilendirmek ister. Cizre’de halkın çoğunluğu tarafından iyi bir şekilde karşılanır. Kendisini misafir ve ziyaret eden ilim ehli arasında “Şeyh Hâlid” olarak tanınan Hâlid-i Cezerî’nin ilmini doğru kabul eder ve onu Şam’a davet eder. Bunun üzerine Hâlid-i Cezerî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile Şam’a gider ve orada seyr’u sülûka girer. Ancak ne kadar süreyle beraber oldukları hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır (Baz, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı, 2013, s. 141). Ailenin âlim ve sûfî olduğu kadar politik nüfuza sahip diğer bir üyesi de büyük amcası Ali Kôsâ’nın baş halîfesi Nodeli Mâruf’tur (1166-1252/1753-1836). Mâruf doktrin (tasavvuf) ve vakfiyeler üzerine çok sayıda kitabın yazarı olarak Süleymaniye’deki Baban (Kürt) hanedanı arasında büyük tesir uyandırmıştır. Şeyh Mâruf’un döneminde Mevlânâ Hâlid Hindistan’dan dönmüş ve (Süleymaniye’de Baban idare şekline çok uygun bir tarzda) Nakşî usulünce dersler vermeye başlamıştır. Daha sonraları iki şeyh arasında büyük bir rekabet başlamıştır. Şeyh Mâruf, üstünlük elde ederek Şeyh Hâlid’i şehirden uzaklaştırıp Bağdat’a gitmeye zorlamıştır. (Burinessen, The Qâdiriyya and the Lineages of Qâdirî Shayikhs among the Kurds, 2003, s. 380).

Türkiye’de tarikatların 1925’te yasaklanmasını müteakiben aralarında El Bûtî ve Haznevî’nin ailesi de olduğu çok sayıda Kürt şeyhi Suriye sınırına doğru hareket etmiştir. Bu durum, şeyhlerin Güneydoğu’daki Kürt halkı arasında nispeten yoğunlaşmasına yol açmıştır (Burinessen, The Qâdiriyya and the Lineages of Qâdirî Shayikhs among the Kurds, 2003, s. 387). Aynı zamanda da bu tarikatlar bölgeye göre farklılıklar da göstermiştir. Mahabad’daki (Iran) Kadiri tarikatı Amud’daki (Suriye) ya da Meydan’dakiyle (Şam) aynı değildir. Ancak Nakşibendiler arasındaki farklar daha da büyüktür. (Burinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, 2013, s. 314).

Kürt tarihinde çoğu zaman din adamları veya tarikat şeyhleri Kürt toplumunun gerek siyasi gerekse toplumsal hareketlerin faaliyetlerinin başında durmuşlardır.

Tarikatlar artık milliyetçilik hareketinde kayda değer bir rol oynamaz gözükmemektedir. Yirminci yüzyılın başında bu şeyhlerden biri, Şeyh Mahmud, Kürt milliyetçi hareketinin önderi ve İngilizlere karşı bir politikacı olarak şöhret yapmış, İngiliz yönetimine karşı başkaldırmış hatta 1922’de kendisini Kürdistan kralı ilan etmiştir. (Burinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, 2013, s. 328)

2.2. Eyyubiler

Eyyubiler’in Irak’a tam olarak nasıl geldiği bilinmemektedir. Ancak bazı Arap tarihçilerin görüşlerine göre, Eyyubiler ailesi, adından da anlaşıldığı üzere Eyyub’e mensuptur. Eyyubi ise Mervan bin Şadi’nin oğludur. Eyyubi ailesinin bilinen şeceresi buraya kadardır. Ancak Eyyubi ailesi, asıl vatanı olan Dovi beldesinden ayrılmış İslam coğrafyasına nasıl dâhil oldukları hakkında farklı görüşler vardır. Eyyubi’nin Bihruz adında yakın bir arkadaşı vardır. Zor şartlardan dolayı Dovi’yi terk etmek zorunda kalır ve Selçuklu Sultanlarından Sultan Gıyasulddin Mesud bin Muhammed b. Melikşah’ın hizmetine girer. Bihruz, bu yeni hayatında pek başarılı olduğundan Sultan Mesud’un çocuklarının eğitmeni olur. Daha sonra Bihruz’un Sultan nezdindeki yeri yükselir ve onu 1109’de Bağdat valiliğine atar ve Tikrit kalesinde ikamet eder. Ardından Bihruz, arkadaşı Şadi’yi Tikrit’ kalesi hâkimi yapar. Şadi vefat edinceye kadar bu görevi devam ettirir. Şadi’nin vefatından sonra oğlu Eyyubi’nin yerine geçer. (Beyyumi, 1952, s. 63).

1131 yılında Selçuklu Sultanı Mahmud’un ölümünden sonra çıkan taht kavgalarına Zengi ailesi de katılmıştır (Şişen, 1987, s. 36). Eyyubi ailesi ve Zengi ailesinin ilk ilişkisi, Zengi’nin Selçuklu Sultan’ının yardım alarak Abbasi Halifesi el-Musteşrid’e karşı Bağdat’a saldırması olmuştur. Ancak yenilerek ve yaralı olarak geri çekilmek zorunda kalır. Dicle nehrini geçişi sırasında Tikrit Kalesi’nin hâkimi olan Eyyub ona yardım ederek onun geçişini sağlar. Eyyub ile Zengi arasında ilişkilerin sıklaştığı sırada onunla Bihruz arasındaki ilişkiler kötüye doğru gitmeye başlar. Daha sonra Tikrit’i terk etmek zorunda kalır. Eyyub ailesi 1138’de Zengi’ye doğru yol alır. İmaduddin Zengi, onları hoş bir şekilde karşılar ve değer verir. Eyyub ve kardeşi Şirkuh desteğiyle Halep’i 1139’da fetheder etmez Eyyub’u oraya Emir olarak atar (Beyyumi, 1952, s. 69). Bu tayin de Eyyub’un yeni ortaya çıkmış bir kişi olmayıp Frenklerle-

Böriler arasında kalan kritik bir yere tayin edilmeye layık, itimat edilir, köklü ve Türkler arasında itibarı büyük bir emir olduğu gösterir (Şişen, 1987, s. 37). Eyyübiler gerek Tikrit'te gerekse Zengi Devleti'nde emirlerle çalışmak değil kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Çünkü Eyyub, Balebek'i Şam Emiri olan Üner'e teslim etmiş ve itaat etmiştir. Şerkuh da Nureddin'in yanında kalmış ve her iki kardeş arasında da bir mesafe söz konusu olmuştur. İslami dönemde Ünre ve Nureddin dönemin en güçlü iki şahsiyetleridir. Burada Ali Beyyumi'nin söylediği gibi; muhtemelen Eyyubi, geleceğini ve ailesi çıkarlarını garantiye almak için kendisi Üner tarafına katılmış ve kardeşi Şirkuh'u da olduğu yerde kalmıştır (Beyyumi, 1952, s. 75). 1149 yılında Üner'in ölümünden iki yıl sonra Nureddin babasının isteğini yerine getirmek için Dımaşk'a saldırı yapar ancak buna Eyyub bir karışlık vermez ve Dımaşk kapısını açar, burada tekrar Eyyüb ve Şirkuh tekrar buluşurlar ve azami bir güç elde ederler. Eyyub ile Şirkuh Haçlılara gerek Halep'te gerek Banyas'ta önemli başarılar elde etmişlerdir. Eyyubilerin kudretleri çok artmıştır. Şirkuh'a Rahbe ve Tedmür iktâ verilir ve Şirkuh'un devlet içinde kudreti Nureddin'in kudretine yaklaşmıştır (Şişen, 1987, s. 39). Eyyubi ailesinin üçüncü bariz şahsiyeti olan Selahaddin Yusuf bin Necmeddin Eyyubi'dir. Kendisi 1138 yılında Tikrit'ten ayrıldığı gecede dünyaya geldi. Selahaddin ilk çocukluk yılları Balebek'te geçirmiştir (Beyyumi, 1952, s. 84).

Yahya bin el-Hayat başkanlığında Şaver'e karşı Frenklerin tahrikiyle yeni bir isyan patlak verir. Fatımi Devleti'nde olan bazı kargaşalar ve sorunlardan dolayı Fatımi'nin veziri Şaver ülkeden kaçıp Nureddin'e sığınır. Şaver Nureddin ile görüşüp meselesini arz eder. Nureddin de bu fırsattan yararlanıp Şaver ile Mısır'a gönderilir. Dirğam Saver'in söyleyişinden vazgeçip gelmemesini için bir elçi göndermiştir. Ancak Nureddin mektubu pek ciddiye almamıştır. Kuşkusuz Nureddin, Haçlılara karşı yürüttüğü cihadı açısından Mısır'ın öneminin farkındır. Aynı zaman Mısır'da iki asır hüküm süren, henüz Halep'te iken insanları mezhebenden alıkoymaya başladığı nefret ettiği Fatımi devletini yok etme fırsatını da elde eder. Aslında bu devleti ortandan kaldırma düşüncesi Selçuklu Sultanı Melikşah'a aittir (Beyyumi, 1952, s. 105). Şirkuh çok fazla Mısır'da kalmaz. Çünkü Şaver'in her zaman saf değiştirmesi Şirkuh'ya zarar verir. Şirkuh Mısır'dan ayrıldıktan sonra Bilbis'e geri döner ancak Şirkuh'nun aklı hep Mısır ile meşguldür. İbrahim el-Hambeli bu konuda şöyle der:

“Şirkuh Bilbis’ten Şam’a döndükten sonra Mısır, onun gönlünden hiç çıkmadı. Çünkü Mısır’ı beğenmişti ve işlerin orada vehme göre yürüdüğü biliyordu. Ayrıca Şaver’in yaptığı ihaneti hiç unutmadı. Bu yüzden Nureddin ile her baş başa kalışında onu Mısır’ın fethi için teşvik ediyordu. Neticede Nureddin onun bu teşviklerine uydu çünkü o da Şaver’in yaptığı ihaneti unutmadığını” ifade ediyordu (Beyyumi, 1952, s. 114).

Haçlıların Mısır’a üçüncü seferlerindeki saldırılarda Bilbis ve Fustat’an büyük yangınlar ve facialar yaşanmıştır. Haçlılar adeta şehri talan ederler ve önüne geleni öldürüp Kahire’ye doğru yola çıkarlar. Bu olaylar sırasında Mısır’ın halifesi Nureddin’e mektuplar göndererek ondan yardım ister. Bununla beraber Nureddin bir sefer düzenleyerek Hima’ta olan Şirkuh ile beraber yola çıkarlar. Bunu duyan Mısır halkı sevinir. Haçlılar Mısır’dan çıkarıldıktan sonra Şaver için verilen ölüm fermanının ardından Ocak 1169’da öldürülür. Bu da Şirkuh’un işine yaramıştır. Burada İbn Halikan bu konu da şunları der;

“Şirkuh, Şaver hayatta iken, ülkeyi ele geçirmenin hiçbir yolu olmadığı kanaatine vardı. Bu yüzden yanına geldiği zaman yakalanmasına karar verdi”. Şaver’in öldürülmesinden sonra el-Adid, Şirkuh’a hediyeler taktı ve vezirliği ona verdi. Bu da uzun zamandır Eyyubi ailesi beklediği bir andır. Şirkuh vezir olduktan sonra ülkeye huzur ve yeniden yapılandırma oldu, ama ne yazık ki ömrü fazla yetmedi ve birkaç ay sonra 23 Mart 1169 yılında vefat etti (Beyyumi, 1952, s. 135).

Mısır Zengi askerlerin komutanı olarak görev yapan Şirkuh’un ölümünden sonra Nureddin’in Mısır’daki askerilerin başına kimi getirileceği için bir toplantı düzenlenmiştir. Şirkuh’un yerine kimin geleceği bir türlü karar veremeyen Zengi’nin amacı Eyyubilerin ailesinden ordu başına gelecek kişinin güvenli ve sadık olmasıdır. Şirkuh’un müşavirlerinden el-Fakih Ziyaeddin İsa ve Esaddilerin reisi Bahaeddin Karakuş’un çevirdiği siyasi manevralar sonunda Selahaddin’i ordunun başkomutanı tayin ettiler (Şişen, 1987, s. 53). Çünkü Selahaddin kişiliğine bakıldığında hem zeki hem de cesaretli ve halk tarafından saygı duyulmakta ve düşmanları ise ondan korkmaktadır. Dönemin Haçlı seferlerine büyük ölçüde bozguna uğratmış ve İslam topraklarından geri çıkartmıştır. Charles J. Rosebault göre; Haçlı ordusunu komutanların mekânlarına girmiş olan tek Müslüman konuktur. Bunlar, muazzam başarıları doğuda efsane haline almış, iri yarı, güçlü adamlardı. Aynı zaman da Selahaddin dinini ve dünyanın refahı anlamında gelen Selahaddin adı bile dini

sadakatinin belirtisi olan bu Müslüman ne düşüyordu? Selahaddin'in sadakatine ve merhametine inanıyorlardı. Selahaddin aynı zamanda fethettiği bölgelerin yerel halkını sulh ilan edildikten sonra serbest bırakmıştır. Şam'ın ileri gelenleri arasındaki anlaşmazlık sonunda, Musul halkının Selahaddin'e bir davet gönderip Musul kentinin Emiri Gümüştin'in tehdidinden kurtarmasını istediler. Daveti üzerine kuvvetlerini toplayan Selahaddin Suriye siyasetine oluşan sorunlara müdahale etmenin fırsatını bulmadan bölgeye gitmiştir (Rosebault, 2010, s. 97). Ayrıca Selahaddin'in izlediği siyasetin temelleri özetle şöyledir: 1.) Mısır halkına yaklaşmak, destek vermek ve dostluk kazanmak, 2.) El-Adıd ve adamlarını sıkıştırıp onları etkisiz hale getirmek. Selahaddin barışçıl siyasetinden dolayı Mısır'da yaşayan Kıptilere dinlerini özgürce yaşamaları için tolerans gösterdi. Çoğu kez Selahaddin, askerlerine rahip ve patriklere karşı iyi davranılmasını tavsiye etmiş ve çoğu kez onların dini ayinlerini istedikleri gibi yapmalarına yönelik kolaylıklar da sağlamıştır (Beyyumi, 1952, s. 154). Selahaddin'in cömertliği hem savaşçılara hem de sivillere karşıdır ve amcasından kalan büyük servet iki tarafa da dağıtılmıştır (Rosebault, 2010, s. 88).

X. yüzyıldan itibaren ve Mısır'da Kürt Eyyubi Devleti'nin kurulmasından az zaman önce Mezopotamya'nın bazı bölgelerinde kurulup hüküm süren önemli Kürt devlet ve emirlikleri vardır (Beyyumi, 1952, s. 29). Eyyubi devleti resmi olarak Miladi XII. Yüzyılın son çeyreğinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Beyyumi, 1952, s. 21). Fakat Eyyubi devleti içinde yaşanan bazı aile sorunlarından dolayı bu fazla uzun sürmemiştir. Ancak unutmamak gerekir ki bu dönem İslam tarihinde gerek eğitim bakımından gerekse farklı yönlerden en aydın çağlarından biri olarak sayılır. Aslında baktığımızda Eyyubilerin devlet veya Emirlikleri kurma düşüncesi Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kurduğu tımarlar, buradan daha çok kölelilerin Sultan'ının ölümünden sonra Beylikler ve Emirlikler kurmuşlardır. Eyyubilerin ailesine mensup olan Necmeddin Eyyubi, kardeşi Esedüdin Şirkuk ve genel olarak Kürt Eyyubi ailesi bunlardan sayılmaktadır (Beyyumi, 1952, s. 35). Selahaddin'in düşmanlarına karşı merhametli olduğu görülmüştür. Kudüs Kralı III. Baldwin öldüğü zaman yaşanan kargaşada Nureddin'e Filistin'i fethedebileceği öğütleyen emirlerine karşı çıkararak şöyle demiştir: "*Efendisini yasını tutan insanların acısından faydalanmak durumda olan birine saldırmak benim şanıma yakışmaz*". Müslüman hükümdarlar arasında bu tavrı en ileriye götüren

Selahaddin olmuştur. Oysa bir fırsat bularak tüm bölgeye hızlı bir şekilde hâkimiyet sağlayabilirdi. Dolayısıyla şahsiyeti ve cesareti gereğinde böyle bir hataya düşmedi. Kralın yası bitene kadar sabretmiş ve daha sonra saldırıya geçmiştir (Rosebault, 2010, s. 161). Buradan görüyoruz ki Selahaddin'in kişiliği hocalarından aldığı eğitimi ve bireysel düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.

3. KÜRTLERDE MEDRESE EĞİTİMİ VE ULEMA

3.1. Kürtlerde Medrese Eğitimi

3.1.1. 20. Yüzyıldan Önceki Dönem Kürt Medreseleri

Medreseler İslâm düşünce ve kültür tarihinde önemli birer eğitim müessesesidir. Medreseler kendine has eğitim-öğretim sistemi, metodolojisi ve müfredat yapısıyla araştırma ve incelemeye konu olabilecek kurumların başında gelmektedir. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren eğitim ve öğretime bir *kurs* ya da *mektep* olarak başlayan medreseler, günümüze kadar uzanan tarihî süreçte çok önemli görevler üstlenmişlerdir (Doğan, 2012). Medreseler İslam coğrafyasının her bölgesinde tarihi boyunca İslam'ın ilerlemesi ve gelişme gösterebilmesi için hep çalışmalarda bulunmuştur (Çiçek, 2009). Abbasiler zamanında çıkan isyan hareketleri, Şii Fatımi devleti kurulmasından sonra Sünni kesimleri Şii yayılmasına karşı askeri ve eğitim alanında önemler almaya zorlamıştır. Bunun sonucunda birçok medrese inşa edilmiştir (Çağlayan, 2014).

Mısır'da Fatimiler döneminde Şii mezhebini yaymak amacına ağırlık veren *Darül Hikem* ve *Camiü'l Ezher* medreselerinin kurulması üzerine Eyyubiler döneminde Sünni mezhebinin özellikle Hanefi, Maliki ve Hanbeli eğitimi hizmet vermek için yeni bir hizmet sistemi oluşturulmuş ve yeni medreseler kurulmuştur (Beyyumi, 1952, s. 224). Eyyubiler Mısır'a girdikten sonra ve bunun devamında Fatimiler Devleti sona erdikten sonra Şii medreseleri kapanıp yerine Sünni medreseler açılmıştır. Selahaddin Eyyubi'nin amcası olan Esadüddin Şirkuh tarafından Hanefiler-Şafiiler için müşterek tesis edilen Essediye Medresi ile 1170 yılında inşa edilen Rehaniyye Medresesi ve Şafii Cüvanniyye Medresesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. İbni Şaddad'ın verdiği bilgilere göre Selahaddin devrinde Dımaşk'ta (Şam) 40'tan, Halep'te 152ten fazla medrese vardır (Şişen, 1987, s. 327).

Al Naimini *Medrese Tarihinde Eğitim* adlı kitabında hicri 7. yüzyılda Şam'da 150'den fazla medrese olduğunu söylemektedir. Bu medreselerin yanında Kur'an kursları, Hadis eğitimi veren yerler, mescitler, Rabitalar ve hanegahlar bulunmaktadır. Bu medreselerden binlerce ulema eğitimini almış ve unvan elde etmişlerdir. Bu meşhur ulemadan bazıları vefatından sonra değerli eserler bırakmışlardır (el-Berzanci, 1971, s.

100). Özellikle Selahaddin Eyyubi döneminde bir taraftan Fatımiler bir taraftan Haçlılar ile uğraşılmak durumunda kalınmıştır. Bütün bunlar olurken Selahaddin eğitime ve yazmaya büyük destek vermiş, düşünce ve eğitim hareketini canlandırmıştır (el-Berzanci, 1971, s. 102).

13. yüzyılda çocuklar için başlangıçta dini eğitimi verilmesi için küçük çapta medreseler tahsis edilmiştir. Bu medreselerin önemi de daha çok okuma-yazma eğitimi vermesidir. Bu eğitimin camilerde verilmemesinin sebebi, cami cemaatine ibadet esnasında rahatsızlık verilmemesi ve camilerin daha temiz şekilde tutulması etkili olmuştur. Bu medreseler daha çok erkek çocukları için tahsis edilmiştir. Fakat ulemanın erkek öğrencilerinden öğretmenlerine bazı şartları yerine getirmesi gerektiğini söylemektedir. Bunlardan bazıları; Kur'an-ı Kerim ezberlemesi, dini şartlarını bilmeleri, okuma-yazma, gramer ve güzel yazma bilmeleri gibi. Bunların yanında ise matematik, dil, ahlak ve diğer bilimlerini bilmesidir. Bu da bu öğrencilerin diğer öğrencilerden birçok açıdan farklı olmasına yol açmıştır. Bu dönemin ileri zamanında Selahaddin Eyyubi fakir ve kimsesiz çocukların da eğitimi için birçok medrese inşa ettirmiştir. Bunun yanında da Kürdistan coğrafyasında da birçok medrese inşa ettirilmiş ve masraflarının büyük bir kısmı devlet tarafından karşılanmıştır. Bunlardan bazıları Erbil Kalesi'nde tesis edilen medrese olup Abu Rabia tarafından erkek talebelere ders verilmektedir. Bununla beraber Kürt ulemalar sadece Kürdistan coğrafyasında değil diğer coğrafyalara da eğitim vermek için yollara çıkmışlardır. Bunların başında Şeyh Şeyh el-Musned el Emir el-Deşti el-Kurdi el-Hanbali (ö. 1313) gelmektedir. Aynı zamanda da bazı Kürt ulema padişah ve emirlerin saraylarında çocuklarına eğitim vermiş ve bununla şöhret kazanmışlardır. Bunlardan biri Erbil'de olan Seyda Ebu el-Hayr bin Muhammed el-Kürdi (ö. 1229), bir diğeri de hat sanatıyla meşhur İbrahim bin Ömer Ebu İshak el-Ceziri İbni Zerka (ö. 1239)'dır. (el-Berzanci, 1971, s. 123-126).

Eyyubiler döneminde medrese ve camiler birbirinden ayrılmıştır. Medreselerin eğitim rolünün temelleri bu dönemde atılmıştır. Bundan sonra medreseler inşa edilmiş ve bunun yanında öğrencilere yeterli sınıf ve yatmak için yurtlar da ek olarak ilave edilmiştir (el-Berzanci, 1971, s. 135).

13. ve 14. miladi yüzyılda İslam âleminde ve özellikle Bilad'üş-Şam, el-Cezire (Mezopotamya), Irak ve Mısır gibi ülkelerde hüküm süren Eyyubiler Devleti döneminde medreselerin sayısı önemli bir şekilde artmıştır. Bu medreselerin artmasında Kürt ulemanın önemli rolü olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde tüm Kürt ulemanın İslam medeniyetinin kalkınmasında da öncü rolleri olmuştur (el-Berzanci, 1971, s. 137). Birçok Kürt ulemanın medreselerde bakanlık makamı da yapmıştır. Bunlardan biri olan Abdülkadir bin Muhammed bin Fazıl el Sancari'dir (ö.1227m/676h). Kendisi Hanefi cemaatinin kadısıdır ve el-Asruniye Medresesinin bakanı seçilmiştir. Bu dönemde hocalar ulema tarafından seçilir, seçilen hocaların sadece aldıkları eğitimi bağlı olamayıp gezdikleri ülkelerin hakkında yazdıkları tezler ve bilgilerinin ölçülmesinden sonra mükâfat edildikten sonra hocalık makamını elde etmektedirler (el-Berzanci, 1971, s. 142).

Eyyubiler döneminde özel öğretmenlik (muid) özel bir meslek haline gelmiştir. Bu dönemde inşa edilen medreselerin terk edilmesi nadir bir durumdur. El-Melik Salih Necmeddin Eyyubi inşa ettirdiği Salihiye Medresesi dört tane öğretmen ve bunların yanında ikişer özel öğretmen yardımcı olarak tayin edilip İslam'ın her dört mezhebini de bir öğretmen tarafından okutulmaktaydı. Bu kurumların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde medreselerin eğitimini sağlamak için bazı şartları uygulamaya gerek duyulmaktaydı. Mesela Sıt'el-Şam olarak bilinen kız medresesi Necmeddin Eyyubi bin Şadi'inin kızı inşa ettirdiği el-Baraniye el-Şamiye Medresesi, müderrislerin başka medreselerde ders vermesini yasaklamıştır. Bu şart müderrislerin medreselerde daha kaliteli eğitim vermeleri için getirilmiştir. Aynı zamanda bu medrese bölgede şöhret elde etmiş olup, bu dönemde el-Baraniye el-Şamiye Medresesi dönemin en azami, en iyi âlimlerin olması ve en zengin medrese haline gelmiştir (el-Berzanci, 1971, s. 143). Kürtler de de özel öğretmenlik makamı önemlidir. Buna örnek olarak Şam'da Ceviziye medresesine müderrislik yapan ve 1276 senesinde vefat eden Muhammed bin Vahab bin Mansur Ebu Abdullah Şamsiddin el-Harani el-Hanbeli gösterilebilir. Miladi 14. yüzyılda el-Şams Abdullah Muhammed bin İbrahim bin Nasır el-Hakkâri el-Dümeşki el-Şafii (ö. 1357) ve el-Azziddin bin Asaad bin Abi Ağlam bin Erbili (ö. 1357) el-Badraeya Medresesinde özel müderrislik yapmış ve aynı kadı olarak mesleğine devam etmiştir (el-Berzanci, 1971, s. 144).

Daha önce bahsedildiği gibi Selahaddin Eyyubi eğitime ciddi yatırımlar yapmıştır. Eğitim aynı zamanda bu dönemde üst mertebelerde yer almaktadır. Kendi döneminde inşa edilen iki medresenin Mısır'da olan Sufii medresesine devlet hazinesinden aylık on dinar maaş bağlanmış ve diğer masrafları ise vakıflardan sağlanmıştır. Bir diğer medrese Şam'da inşa edilen Medresetul' Şamiye el- Cuvaniye'ye ise aylık yüz otuz Nasri gümüşü dinar ve hazinden finans sağlanmıştır. Bundan dolayı ulema Cuvaniye medresesinde müderrislik yapmak için adeta birbirleriyle yarış halinde olmuşlardır.

Sürekli gezgin olan ulema için medreselerde konaklamak için hanlar yapılmıştır. İslam Medeniyeti ilk kez böyle bir kültür ile tanışmış, yurtlar ve hanlar Mısır, Bilad el-Şam, Irak ve Cezire (Mezopotamya) medreselerinde kendini göstermiştir. Bu hanlar tek başlarına olmayıp yanlarında cami, rabıta ve köşeler de inşaat edilmiştir.

1223 yılında inşası Sultan el-Muazam ibni Sultan el-Adil tarafından tamamlanan Yüksek Adalet Medresesi (*Medresetu'l el-Adliya 'tu Kübra*) günümüzdeki üniversiteleri andırmaktadır. Medresede farklı bilimler, külliyeler ve her külliye de farklı bölümler mevcuttur. Bunların içinde Kur'an, hadis, fıkıh din dersleri, matematik, jeoloji, astronomi, tarih ve edebiyat gibi dersler okutulmaktadır. Bu medrese İslam âleminde en iyi medreselerden biri haline gelmiştir ve İslam coğrafyasının her bölgesinden ulema ve öğrenciler buraya gelmektedir (el-Berzanci, 1971, s. 160). Buradan da görüyoruz ki bu medreselerin kurulması ve geliştirilmesinde bütün sultanların ve emirlerin önemli rolleri olmuştur. Sultan Aşart İbn Malik el-Adil gücünü Şam'da arttırdığında ulemaya medreselerde sadece tefsir ve hadis dersleriyle yetinmeyip farklı alanlara yönelmeleri gerektiği beyanda bulunmuş, bu ilimin yanında mantık ve öncü bilimlerini de dikkat almaları gerektiğini söylemiştir. Seyfuddin Amedi (1330m/631h) vefatına kadar Aziziye Medresesinde mantık ve felsefe dersleri vermiştir. Malik el-Kâmil Şam'a hükmettiğinde de aynı şeyleri uygulamıştır (el-Berzanci, 1971, s. 162). 13. ve 14'cü yüzyıllar arasında Kürt ulema tarafından inşa edilen medreselerin sayısı yaklaşık olarak 51'dir. Bunun yanında 6 tane Kur'an ve hadis ihtisası yapan medreseler de açılmıştır. Bu medreselerde Sünni mezhepleri öğretilmiş ve en çok da Şafii mezhebine ağırlık verilmiştir (el-Berzanci, 1971, s. 163).

Medreselerin mali destekleri özellikle Eyyubiler döneminde devlet hazinesinden karşılanmaktadır. Son zamanlarda bu konuda çalışma yapan Nusrettin Bolelli'ye göre ise, Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerindeki medreselerinin gelirleri yaz mevsiminde halkın elde ettikleri kazanç ve Ramazan ayında zenginlerden alınan zekât ve fitreden sağlanmıştır. *“Böylece öğrenciler ihtiyaç duydukları kitap, elbise gibi okul malzemeleri zekât parası ile satın alıyorlardı* (Bolelli, 2005, s. 41). Kürtlerin yaşadığı coğrafyada gerek Türkiye sınırları içinde olsun gerek Irak, İran ve Suriye’de olsun medreselere büyük önem verilmektedir. Adı geçen bölgeler dini eğitimi yanında ahlak ve sosyal bilim faaliyetlerini de içeren medreselerden ibarettir. Dolayısıyla bu bölgelerde Suriye hariç tutulursa halen kısmi bir şekilde dini eğitim dersleri verilmektedir. Eyyubilerin döneminde medreselerde verilen eğitim ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde medreselerde verilen eğitimlerde kısmen farklılıklar ortaya çıkmıştır. Osmanlı ve Selçuklularda medreseler devlet ve yönetim elemanları yetiştirmek amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla bu dönemlerde medresede İslam dininin sadece önemli bazı dersleri verilmekteydi (Çiçek, 2009, s. 27). Medreselerin amacı, sadece ders verip talebe yetiştiren bir eğitim-öğretim kurumu olmaktan ziyade, sosyal hayatta ve askeri alanlarda devletin her kademesinde hizmet etmek amacıyla eleman yetiştirmektir. Dolayısıyla bu yetişen insanların her konuda bilgi sahibi olmaktadır (Doğan, 2012, s. 8).

Medreseler ilk başta camilerin avlusuna inşa edilmiştir. Daha sonra Doğu Anadolu bölgelerinde ve diğer bölgelerde ilme verilen önem neticesinde rekabet artmış, bu bölgelerde çok sayıda ilmi kurumlar inşaat edilmiştir. Hicri 250’lerden sonra yapılan araştırmalarda medreselerin camilerden müstakil olarak inşa edildiği görülmektedir (Çiçek, 2009, s. 32). Medreselerin finansal kısmına bakıldığında, Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde eğitimin yanında öğrencilerin bütün ihtiyaçları da karşılanmıştır. Medreselerin temel finans kaynakları vakıflardır. Vakıflar dışında da medreselerin birtakım gelir kaynakları olmuştur. Bunların başında idareci ve zengin kesimlerin bağışları ve halkın verdiği yardımlar başı çekmektedir (Çağlayan, 2014, s. 167). Ancak bölge Osmanlı idaresine geçtikten sonra, eğitim-öğretim kurumları hükümet merkezine daha yakın olan Batı ve İç Anadolu bölgelerine kaydırıldı, doğudaki medreseler ise yerel hükümetlerin desteği ile ayakta durmaya çalışmıştır. Ancak zamanla bu yerel

hükümetlerin de desteğinin azalmasıyla Şark medreseleri kendileri için başka bir mecra arayışına geçmiştir (Çiçek, 2009).

Medreselerde öğretim metodu, başta Kürtler olmak üzere, İslam ilimleri arasından alet ilimleri dedikleri sarf, nahiv, belagat, mantık, vaz ve işare ilimlerine çok önem verilirdi (el-Buti M. S., Babam, s. 19). Yanı sıra meânî, bedî’i, beyân gibi belâgata dair ilimleri, mantık, kelâm, fıkıh usulü dersler de verilirken ayrıca Şafii fikhı, tefsir, hadis, ferâiz, siyer gibi ilimler de medreselerde okutulmaktaydı (Timurtaş, 2009, s. 112). Genellikle Doğu ve Güneydoğuda özellikle Siirt ve çevresinde bulunan medreselerde eğitim, sıraya konulmuş bir dizi kitapları ferdi tarzda okumak suretiyle yapılıyordu (Timurtaş, 2009, s. 112). Öğrencinin medrese eğitimine başlaması için daha önce en az Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okumayı bilmesi gerekmektedir. Genel olarak öğrenciler, Kur’an-ı Kerim ile birlikte şu eserleri okuduktan sonra medreseye katılırlardı:

1. Şeyh Ahmed Hani’nin iman esaslarına dair Kürt çe olarak yazdığı *Ekîda İmâne*.
2. Şeyh Ahmed Hani’nin manzum olarak ele aldığı Arapça Kürt çe sözlük olan *Nûbihara Piçûka*.
3. Şeyh Halil es-Siirdî el-Hîzanî’nin iman esasları ve ahlâka dair manzum olarak ele aldığı *Nehcü’l-Enam*.
4. Şeyh Hasan Bateyî’nin hazırladığı *Mevlûd*. Bundan sonra eğitimini sürdürmek isteyen öğrenciler, bölgedeki medreselerden birine gider ve bilinen klasik medrese eğitimini sürdürür. Şeyh Muhammed’in medresesinde takip edilen yöntem, diğer medreselerden pek farklı değildi.

Medreseye yeni başlayan bir öğrenci, ilk olarak sarf ilminin en önemli konusu olan fiil çekimini öğrenmeye başlar. Sonra bu ilmin diğer konularına derinlemesine girer ve bu bağlamda şu eserleri de okurdu:

1. Şeyh Ali Taramahî’nin Sarf ilmine dair Kürt çe olarak yazdığı *Tesrifâ Kurmanci*.
2. Müellifi bilinmeyen Binaü’l-Efal c-İzzeddin ez-Zencanî’nin (ö.655/1257) *el-İzzi fi’t-Tasrif*

Bundan sonra öğrenci, nahiv ilmini öğrenmeye yönelir ve bu konuda doğu medreselerinin dışında pek kimsenin kullanmadığı birtakım zor kitapları belli bir sıraya göre okurdu. Bu kitaplar da sırasıyla şunlardır:

1. Abdulkahir el-Cürcanî'nin *el-Avamilü'l-Mie*.
2. Şeyh Yunus el-Irkıtîni'nin Arapça'daki zarflar hakkında Kürt çe olarak hazırladığı *Zuruf ve el-Avamilü'l-Mie* kitabının Besmeleden 'Mietü Amilin' cümlesine kadar olan kısmının irabını yapan *Terkip*.
3. Saduddin lakabıyla bilinen bir zat tarafından hazırlanan *el-Evamilü'l-Mie* kitabının şerhi olan *Sadullah es-Sağir*.
4. Fahrüddin Ahmed b. Hasan el-Çarbürdi (ö. 749 h.) tarafından hazırlanan *el-Muğni* ve talebesi Bedrüddin Muhammed b. Abdurrahim el-Bilalî tarafından hazırlanan şerhi *Şerhü'l-Müğni*.

Bundan sonra öğrenci, tekrar sarf ilmine döner İzzi'nin şerhi olan Saduddin Teftazani'nin hazırladığı *Saduddin/Sadini* adlı eseri okuyup tekrar nahiv ilmine dair kitaplara dönerdi. Daha sonra sırasıyla şu kitapları okurdu:

5. Ebu's-Sena Ahmed b. Muhammed ez-Zîlî tarafından İbn Hişam'ın *el-İrab An Kavaidi'i'l-İrab* adlı eserine yapılan şerh olan *Hellu'l-Maakid Şerhu'l-Kavaid*,
6. Sadullah el-Berdaî'nin *Hedaiku'd-Dekâik (Sadullah el-Kebir)*.
7. Adalı Mustafa Efendi'nin *Netâicü'l-Efkâr*.
8. Celalüddin Abdurrahman es-Suyütî'nin Cemalüddin Muhammed b. Malik tarafından hazırlanan *Elfiyyesine* yazdığı şerh olan *el-Behcetü'l-Mardiyeye fi Şerhi'l-Elfiyye*.
9. Abdurrahman el-Cami'nin İbn Hacib'in el-Kâfiyesine şerh olarak yazdığı Şeyh Cami adıyla bilinen *el-Fevaidü'd-Diyaiyye fi Şerhi'l-Kâfiye*.

Öğrenci Şeyh Cami'yi okurken özellikle aşağıdaki haşiyeleri mütalaa ederdi, kimisi de bir kısmını ders olarak okurdu:

10. *Haşiyetü Abdulğafür el-Larî Ala'l-Fevaidi'd-Diyaiyye fi Şerhi'l-Kafiye*.
11. *Haşiyetü Abdulhakim es-Seyalekütî Ala Haşiyet Abdulğafur el-Lari Ala Şerhi'l Kafiye*.

12. *Haşiyetü Abdülhakim es-Seyaleküf Ala Avahiri'l-Cami* (el-Buti M. S., Babam, s. 20-22).

16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail arasında çıkan savaşlarda iki güç arasında kalan Kürtler büyük zararlar görmüştür. 1514'teki Çaldıran Zaferi ile Şah İsmail'in Anadolu üzerindeki hayallerine son verilerek Kürtlerin yaşadığı bölgeler Osmanlı egemenliğine dâhil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Kürtlerin yaşadığı bölgeyi Osmanlı egemenliğini sağlamak için Kürt asıllı İdris-i Bitlisi'yi görevlendirmiştir. Bitlisi de Kürtler üzerindeki nüfuzunu kullanarak bölge halkını Osmanlı egemenliğine dâhil etmiştir. Kürt beyleri de egemenliğin babadan oğula geçecek şekilde sağlanmasını güvence altına almak ve iç işlerinde serbest olmak koşuluyla Osmanlı egemenliğini kabul ederek Osmanlı'ya bağlanmayı kabul etmişlerdir. Bunun karşılığında da savaş dönemlerinde asker ve vergi vermeyi kabul etmişlerdir (Kenan Bozkurt, 2013).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Kürtler ile Türkler arasında sorunlar başlamış ve bu sorunlar günümüzde de devam etmektedir. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde özerkliğini azaltmak, Osmanlı bu bölgede hâkimiyetini arttırmaya yönelik çabaları bölgede karışıklıkların ve isyanların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı'nın bölgedeki yerel liderleri ortadan kaldırması sonucunda bölgede kaos durumu hâkim olmuştur. Emirler tarafından denetlenmeyen aşiretler arasında çatışmalara giderek artmıştır. Aşiret liderleri bölgede egemen olmak için birbirleriyle rekabete girişmişlerdir. Sonrasında otorite kaybına uğrayan Osmanlı'nın gücünün azalmasıyla bölgede huzur ve güven ortamı tamamıyla ortadan kalkmıştır (Kenan Bozkurt, 2013). Evliya Çelebi'ye göre Kürt beyliklerini temsil eden kişilerin sistemleri kral sistemine benzemektedir. Adı geçen beylerin biri ölünce beylik oğulları veya akrabalarından birine verilirdi (Akbaş, 2015).

3.1.2. 20. Yüzyılda Kürt Medreseleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde maruz kaldığı yenilikler sebebiyle ve bununla beraber bölgede çıkan savaşlar, kargaşalar, düzen ve toplumun yaşadığı sıkıntılardan dolayı medreseler büyük oranda etkilenmiştir. İngilizler'in ve Fransızlar'ın

bölgeye yönelik politikaları, bölünme-parçalanma ve bunun beraberinde getirdikleri kendi eğitim-öğretim sistemleri de medreseleri etkilenmiş ve onları geride bırakmıştır. Daha sonra bölgede medrese eğitiminde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Nitekim Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ve 1924’te Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreseler yasaklanmış, bu kurumlar legal bir yapıdan illegal bir yapıya dönüştürülmüştür. Bunun doğal sonucu olarak medreselerin çağdaş ilim dünyasıyla diyaloga geçme imkânı ortadan kalkmış ve bir nevi kapalı devre sistemiyle çalışma stiline geçerek kendi müfredatını ve programlarını çağın ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun biçimde dizayn etmesiyle tamamen yitirmiştir (Çiçek, 2009, s. 35).

Burada medreselerin öneminden bahsettiğimizde medreseleri sadece bir ders verme, okuma-yazma öğrenilen mekânları olarak görmemek gerekir. Aynı zamanda buralar ahlak ve sosyal derslerin de verilme yeridir. Eyyubiler döneminde kadınlar için çok sayıda medreseler inşa edilmesine rağmen sonraki dönemde M. Halil Çiçek’e göre medrese eğitiminde kadınlara yer verilmediği ve kadınların tamamen eğitimden uzaklaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde genelinde kadın erkek birbirlerine mesafeli davranmaktadır. “*Kadınlar erkelere karşı son derece hayâ, iffet ve edepli davranırlardı*” (Çiçek, 2009, s. 150). Medreselerin bir diğer önemi de Şark kültürü içerisinde *Seyda, Mele* ve *Feqiler’in* bölge halkı üzerindeki psikolojik, sosyolojik ve politik etkileridir (Çağlayan, 2014, s. 165).

II. Meşrutiyet döneminde üzerinde durulan konulardan birisi de medreselerin ıslahı düşüncesi olmuştur. Bu konu Sebilürreşad’da ele alınmıştır. Bu dönemde medreseler, Batıcı ve İslamcı aydınlar arasında yaşanan tartışmalarda bir sembol haline gelmiştir. Batıcılar medreselerin kapatılması gerektiğini savunurken, İslamcı kesim ise bu kurumların ıslah edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Özdemir, 2013). 19. yüzyılda bölgede yayılan batılılaşma hareketleri neticesinde, halk tepkisinden çekinen idari kadro medreselerin kapatılması yerine, Batılı tarzda modern okullar açarak devletin ihtiyaç duyduğu personel ihtiyacını karşılamaya başlamışlardır. Ancak eğitimde yaşanan bu ikilik zamanla çatışmaya neden olmuştur. Bu yeni durum karşısında Batıcılar, medreselerin kapatılması gerektiği, İslamcılar ise buna karşı çıkarak ıslah edilmesi gerektiği, Türkçüler ise medreselerin sadece din görevlisi ihtiyacını gidermesi

gerektiğini savunmuşlardır. Medresenin müntesipleri ise programlarının değiştirilerek üniversite halini almak istemişlerdir (Çağlayan, 2014, s. 160). Türkiye’de medreselerle ilgili 1924 tarihinde *Tevhîd-i t-Tedrisât* Kanunu çıkınca ikili eğitime resmî olarak son verilmiştir. Medreselerden mezun olan kişilerin diplomaları geçerli olmadığı için, mezun olan kesim resmî kurumlarda herhangi bir görev alamamıştır. Böylece bölgedeki medreselerin tamamına yakını kapatılarak etkinliklerine son verilmiştir (Bolelli, 2005, s. 44). Atatürk’ün emirleri doğrultusunda eğitim ve öğretim birliğinin sağlanması için yapılan çalışmalar 1924’de *Tevhid-i Tedrisat* kanununun kabul edilmesiyle son bulur. Kanunla Şer’iye ve Evkaf Vekâlet’ine bağlı olan medreseler, Maarif Vekâlet’ine bağlanır. Din adamı yetiştirmek ve toplumun dini inanç sahasındaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Mektepleri açılmasına karar verilir (Özdemir, 2013, s. 107).

Suriye’deki Kürt ulemanın açtıkları medreseler en çok Şam’da Salahiye ve Hayyul Akrad’ta ilçelerinde, Suriye’nin kuzey doğusunda bulunan Cizre bölgesi Amude ve Kamışlı’da kurulmuştur. Bu bölgelerde Nakşibendi ve Kadiri Şeyhlerine ait medreselerdir. Suriye’de Kürt imamları veya Kürt Şeyhleri en çok Kamışlı bölgesinden gelmektedir. Bu medreselerin amacı din adamlarını yetiştirmektir. Ancak 2011 yılında Arap Baharı’nın başlamasıyla beraber Kuzey Suriye’de bulunan bazı Kürt medreseleri önemini kaybetmiştir. Ancak Şam’da bulunan el-Bûtî medresesi hala eğitim vermekteydi. Suriye’de bulunan medreseler Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de kurulan modern okulların etkisiyle medreseler giderek önemini kaybetmiş ve medreselerde sadece Kuran’ı Kerim’in tefsiri, fıkıh ve Hz. Peygamberin hayatı dersleri verilmeye başlanmıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki burada okuyan öğrenciler sadece bu medreselere tabii olmamakla beraber modern okullarda da ders görmektedir.

3.2. Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kürt Uleması

Osmanlı’nın son dönemlerinde aydınların eğitim amacıyla gittiği ülkelerden Fransız ve İngiliz kültürleriyle dönmeleri ve bu fikirleri yaymaları Osmanlı Devleti’ni

zayıflatmış ve devlet parçalanmaya doğru yol açtığını söylenebilir. Bunların başlıca sebepleri ise;

1. Arapçılık, Turancılık ve Kürtçülüğün başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin giderek gücünü kaybetmesi,
2. İngilizlerin İran'da siyasi faaliyetlerini devam etmesi ve Şah'ın emri altına alınması
3. İngilizler, güneyden Osmanlıyı Irak'tan tamamen çıkartması, Rusların kuzeyden Osmanlı'ya saldırılması sonucu Ermenileri Osmanlıya karışı ayaklandırılması
4. İngiliz, Fransızların tarafından bölgeye yerleştiren milliyetçilik ideolojisi
5. Rusların bölgeye getirdiği komünizm hareketidir.

Bütün bunlar bölge halkının ilk kez tanıklık ettiği ideolojilerdir. Bu süreçte Kürt halkı ulema sınıfında yer alan şeyhlerine yakın durmuşlardır. Bu yüzden Kürtlerin 20. yüzyılların ortasına kadar Kürt ayaklanması ve isyanlarında hep şeyhler ön planda yer almıştır. Asya ve Avrupa kıtalarında Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine giren toprakların çoğunu, 19. yüzyılda derin ekonomik ve siyasi bir kriz içine girmiştir. Bazı ekonomik sebeplerden dolayı Osmanlı askeri giderek güç kaybetmektedir. Osmanlı topraklarında yaşayan insanların çoğu da ekonomik olarak zayıflamıştır. İmparatorluğa karşı doğudan, batıdan ve Arap coğrafyasında yükselen ayaklanmalar neticesinde İmparatorluk giderek zayıflamıştır (Celil, 1998, s. 31). Bu dönemlerde Kürtlerin göçebe ve yarı göçebe olmaları Osmanlı vergi sistemine fazla katkısı olmamıştır. Osmanlı, vergilerini ödemek için Kürtleri yerleşik hayata zorlamıştır. Belki de Kürtlerin Osmanlıya karşı Kürt aşiretlerin ilk ayaklanması bu yüzden olmuştur. Osmanlıya karşı gerek Balkanlarda gerekse doğuda Rus askerlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine gelmesi İmparatorluk doğu cephesindeki halkı üzerinde Rus etkisinin zayıflatmak için *Gazavat* inancı gereği cihad-i mukkades ilan etmiştir. Mesela Cizre ve Botan bölgesinde en büyük Müslüman tarikatlarından birini başı olan Şeyh Ubeydullah, çok geçmeden kendisine sadık müritleriyle birlikte Ruslara karşı harekete geçmiştir (Celil, 1998, s. 41). Daha sonra ise 1880 yılının sonlarında bu ayaklanmalar gittikçe Kürtlerin İran sınırları içinde çoğunlukla olduğu bölgelerde ayaklanmalar yayılmaya başlamıştır, Lahican ve Serdeşt sancaklarını ele geçirmişlerdir (Celil, 1998, s. 92). Bu hareketinin ilerlemesi

sonucu İran Şahı Ubeydullah'a karşı tüm birlikleriyle harekete geçmiştir. Bu müdahale Ubeydullah ayaklanması kuvvetlerinin belli ölçüde zayıflamasına neden olmuştur. Bunu sebebi ise Şah, Rusya ve İngiltere'ye başvurmuş, bunlardan, Türkiye'nin, Ubeydullah hareketinin bastırılması, gerekli önlemlerin alınmasına için ikna edilmesini rica etmiştir. Türkiye hükümeti, İngiltere ve Rusya'nın baskıları altında, Kürtlerin İran'dan Türkiye'ye geri çekilişlerini önlemek amacıyla sınırı kapatmış, Kürtler arada kalmış ve kısa bir süre içinde İran Muhafızlar Birliği ayaklanmayı bastırmıştır (Celil, 1998, s. 102). 1920'lerden itibaren Şeyh Ahmed Barzani huzurunu kaçıracak kadar yakınında yaşayan Şeyh Raşid Lolan ile sık sık çatışmıştır. 1960'larda Şeyh Raşid Bağdat hükümetinin yanında yer alarak Kürt milliyetçilerine karşı savaşmaya başlayınca bu çatışmalar iyice rahatsız edici bir hal almıştır (Burinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, 2013, s. 365).

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında milliyetçi ayaklanmaların öncesindeki bazı hareketlerde dini hareket özelliği gözükmiştir. Tipik olarak şeyhlerin önderliğindeki bu hareketler, sembolik bir eylemin var olan düzeni radikal bir değişikliğe uğratarak yeni bir toplum kuracağını ummuşlardır. Bu hareketler Batı nüfuzunun yayılmasına karşı ve geleneksel değerlere meydan okuyan niteliktedir. Bu başkaldırıları ifadesini dinî kavramlarda bulmuştur ve katılanlar şeyhin karizmasının tesiriyle herhangi bir stratejik mülahazaya gerek görmeden gözü kapalı şeyhlerinin ardından gitmişlerdir. Bu erken isyanların muhtemelen en büyüğü Nehrili ünlü Seyyid ailesinden Şeyh Ubeydullah önderliğindeki ayaklanmadır. 1880'de İran- Osmanlı sınırının her iki tarafından da en saygın dini Kürt önder olan Şeyh Ubeydullah Kuzeybatı İran'da bağımsız devlet kurmak amacıyla Hakkâri'den o bölgeye aşiret kuvvetleri göndermişti. Bölgede misyonerlerin açıklamalarına göre bu isyanın nedeni Kürtlerin Osmanlılar ve özellikle de İranlılar tarafından ihmal edilmeleri ve baskı altına alınmalarıdır. Kürdistan'ın çeşitli bölgelerinden aktive olan Kürt milliyetçilerini burada şeyhlerin güvencesinde barındırması neticesinde bu bölge Kürt milliyetçi hareketinin merkezi haline gelmiştir (Burinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, 2013, s. 372). Osmanlı Devleti'nde, 1839'da Tanzimat ilanından sonra yaşanan ilk ciddi Kürt ayaklanması Cizre'deki son Botan Emiri Bedirhan Bey'in 1847'deki ayaklanmasıdır. Bu isyan bırakın milliyetçiliği, Kürt lük bilinciyle bile değil, merkezî devlete karşı yetki alanını genişletmek için yapılmış bir

başkaldırıydı. Yıllarca merkezle iş birliği içinde yöredeki Kürt aşiretlerine hükmeden Bedirhan Bey, bir süre sonra gücünün büyümesine kapılmış, önce devletin Hıristiyan tebaasından olan Nesturîlere saldırmış, arkasından Van bölgesinde Tanzimat reformlarına karşı çıkan Kürt aşiretlerine arka çıkmıştı. Merkezî devlet de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Paşa tehlikesini savuşturduktan sonra Bedirhan Bey'e haddini bildirmeye karar vermişti. 1847'de başlayan çatışmalar, sekiz aylık bir mücadeleden sonra merkezin başarısı ile sonuçlandı. Bedirhan Bey önce İstanbul'a sonra yabancı ülkelerin ricasıyla Girit'e sürgüne gönderildi. Orada Müslüman ve Hıristiyanlar arasında arabuluculuk yapması üzerine devlet tarafından affedildi ve *Paşa* unvanıyla ödüllendirildi (Hür, 2008, s. 3) Bedirhan Bey'in yenilgisinden sonra bölgede dinsel, ekonomik ve siyasal anlamda en güçlü aktör Hakkâri'nin Şemdinli bölgesindeki Nehri köyünde ikamet eden Şeyh Ubeydullah olmuştu. Ağır vergileri ve 1879'da kötü geçen hasadı bahane eden Şeyh, önce vergi sistemini değiştirmek için devletle pazarlık yapmış, ama istekleri yerine gelmeyince Nesturîlerin de desteğini alarak 1880'de hem Osmanlı Devleti'ne hem de İran'daki Kaçar Devleti'ne isyan ettiğini açıklamıştı. Uzun bir pazarlıktan sonra Medine'ye sürgüne gitmek zorunda kalan Ubeydullah'ın Başkale'deki İngiltere Konsolos Yardımcısı Clayton'a yazdığı mektuptaki bazı ifadelerde, 'Kürt lük bilincinin şekillenmeye başladığını düşünüyordu, çünkü talepler arasında Kürdistan'ın bağımsız bir bölge olarak tanınması vardı (Hür, 2008, s. 3)

4. 20. YÜZYILDA SURİYE'DE KÜRT ULEMANIN KATKISI VE ÖNEMİ

İslami fetihler Suudi Arabistan'dan başlayarak kuzeye doğru hareket etmiştir. O zaman ki ismi Bilad'üş-Şam olarak bilinen topraklar bugünkü Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün topraklarıdır. Bilad'üş-Şam İslamiyet'i kabul etikten sonra önemli bir merkez haline gelmiştir. Bundan dolayı Şam İslamiyet'te ve Müslüman toplumundan önemli merkezlerinden biri sayılmaktadır. Müslümanların birçok bölgesinde Hacca gitmeleri için Şam'dan geçmektedirler. Aynı zamanda bu toprakları tüccarlar için bir ticaret merkezi olmuştur. İslamiyet tarihi boyunca Müslümanlar din ilmi almak için Şam'a gelmişler ve hala gelmeyi devam etmektedir ve özellikle Moğolların Bağdat istilasından sonra Şam önemli bir bilim ve din ilim merkezi olmuştur. Tüm Müslüman ülkelerinden insanlar Şam'a gelip eğitimlerini tamamlar ve icazeti aldıktan sonra ülkelerine döner kimileri de Şam'da yaşamaya devam eder.

Eyyubiler ve Memlukler döneminde Şam'ın ve Halep'in yönetiminde görev alan Kürt ulemanın ve yaklaşık 400 yıl Ortadoğu coğrafyasına hâkim olan Osmanlı devleti döneminde varlığı devam etmesi Şam önemini muhafaza etmiştir. 19. Yüzyılda Osmanlı yönetimi tarafından Anadolu ve Irak'tan bölgeye yerleştiren Kürt aşiretleri ile bölgede Kürtlerin nüfusu daha da attırmıştır. Bu dönemde Suriye Kürtleri özellikle Şam ve Halep civarında, Hatay'ın doğusunda Kürt Dağı ve Afrin bölgesinde yaşamışlardır. Sonraki dönemde Kürt nüfusunun yoğunlaştığı yerlerden biri Suriye'nin Kuzeydoğu sınırı bölgesindeki Cezire olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğunun kaybetmesiyle birlikte Arap coğrafyasından Arap milliyetçisiyle birlikte bölge haritası yeniden çizilince Suriye Fransa işgali altına girmiştir. Böylece bölgede yaşayan Kürtler Osmanlı'dan ayrılmışlardır. Lozan anlaşması Türkiye ile Suriye sınırı kesinleştiren Türkiye'nin Güneydoğusunda yaşayan Kürtler ile Suriye yaşayanlar arasında bir sınır çizilmiştir (Aymalı, 2012). Yüzyıllarca İslam dünyasının liderliğini yapan Osmanlı İmparatorluğunun coğrafyasında, dış güçler tarafından milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler desteklenmiştir. Özellikle Arap coğrafyasında İngilizler ve Fransızlar ayrılıkçı hareketlere öncülük ederek bu coğrafyayı işgal etmiş ve sömürge devletler kurmuşlardır. (Mustafa Dağ, 2013).

Kürtlerden dini eğitimi almak için bazıları Mekke'ye bazıları da Şam'a gitmişlerdir. Ancak Kürtlerin yoğunlukla Şam'a gelmeleri Eyyubiler dönemine denk gelmektedir. Bugün Şam'da *Salihîye ve Hayyul Ekrad* mahalleleri bulunmaktadır. Aynı zamanda da Türkler ve Çerkezler Kürtler le beraber bu mahallede yaşamaktadırlar. Eyyubiler gerek Şam'da gerekse Mısır'da İslam tarihinde eğitime ciddi bir şekilde önem verilmiştir. Kürtler de Eyyubilerle birlikte gerek Şam'a gerekse Mısır'a yerleşmişlerdir. Dolayısıyla Eyyubiler medrese ve eğitime önem vermişler ve özellikle Şam'da çok sayıda medreseler kurulmuştur. Bundan dolayı hem Kürtler hem de diğer toplumlar için Şam (Dimeşk) dini ilimler merkezi olmuştur.

Suriye'de yüz yıllardır Araplarla yaşayan Kürtler zamanla Araplaşmış bazı Kürt aileler ve şahsiyetler dışında Hamalı Baraziler, Akarlar Beyleri, Can Bulat (Dürziler'in şefleri) gibi Fransız yönetiminden yüz yıllar önce gelip yerleşmiş olmalarına rağmen orijinal karakterlerini korumuşlardır. Aynı zamanda Kürtlerin tarıma ve hayvancılığa olan ilgisi neticesinde Cizre'ye ekonomik açıdan büyük katkıları olmuştur (Minorsky, 2004, s. 127). Suriye'nin dini yapısına baktığımızda bu coğrafyada yaşayan Kürtlerin çoğunluğu Sünnilerden oluşmaktadır. Kürdistan'ın çoğu bölgelerinde olduğu gibi güçlü bir Sufizm etkisi burada da vardır. Kürtler arasında Kadiri ve Nakşibendi tarikatları, özellikle de MS 1779 yılında Irak Kürdistan çevresinde Karadağ dağlarında doğan Mevlâna Halid-î Bağdadi'nin kurduğu ve o zamana kadar Kürdistan bölgesinde hâkim olan Kadiri tarikatına rakip çıkan Halidî kolu egemen olmuştur. Kürtlerde Sufi tarikatının merkezleri, dinsel etkinlikler dışında bazen kültürel ve bazen de siyasi merkezlerdir. Osmanlının son dönemine baktığımızda ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Kürt ayaklanmaları başında Mola Mustafa Barzani ve Ubeydullah Nehri gibi Nakşibendi tarikatı Kürt Milliyetçi karakterini önemli şahırlar görünebilir. Ancak bu tarikatların bölgesel merkezleri sık sık bağımsız hareket ettiler ve her yerde aynı plan üzerinde gitmediklerini de söylenebilir (Schmidinger, 2015, s. 35).

Nakşibendi tarikatının yaşadığı her coğrafyada kendisine özel prensipleri vardır. Mesela Suriye'de yaşayan Kürt Şeyh ve Mollaları Türkiye, Irak ve İran gibi isyanlardan uzak durup hiçbir şekilde siyasi olarak yaklaşmamışlardır. Ancak 2000'lı yılların başlarında farkı görüşlere bölünen Kürt partilerini birleştirmeye çalışan Nakşibendi

şeyhi Muhammed Maşuk Haznevî Önemli bir şahsiyet olarak Suriye’de ön plana çıkmıştır. Sünni şeyhler ve ulema, Kürt ulemanın lehine 1990’lı yıllarında yeni ekonomik aktörlerle kurdukları ilişkiler sayesinde Suriye ekonomisinde liberalleşmesinde önemli bir rol oynadılar. Bu sayede zenginleşen Kürt iş adamları, şeyhlerin ve ulemanı çevrelerinde toplanan iş adamları, bunlara yapılan yardımlar ve finanse etmeleri sayesinde Suriye genelinde şeyhler önemli yerlere geldiler. Onlara karşılık olarak yeni kurulan zengin işletmelerle belli bir ahlaki ve dinsel meşruluk da kazandırmış oldular (Schmidinger, 2015, s. 36).

1930’larda küçük bir kent olan Amud’da otuzdan fazla şeyh bulunuyordu. Halkın büyük çoğunluğu bir şeyhin müridiydi. Cuma günleri şeyhler müritleriyle birlikte şehirde geçit yaparak camiye giderlerdi. Camide şeyhler en ön sırada yer alır, her birinin arkasına kendi müritleri geçerdi. Müritlerin şeyhlerine olan sadakat ve güveni ibadet yerlerinde bile görülmekteydi. Halk Şeyhlerin koruma gibi arkalarında durarak ibadetlerini yerine getirmekteydiler. Bölgeye Fransızlar hâkim olduktan sonra Amud’da, Kürt Millî Birliği Haybun’un üyelerini ikamete zorlamışlardı. Şeyhler milliyetçi ve din dışı görüşlerini devamlı lanetledikleri bu örgütün kentte çalışma yapmasını imkânsız kılmışlardır. Şeyhlerin nüfuz kaybetmeleri Haybun’un gayretleri sonucu olmadı. Şeyhlerin müritleri üzerindeki etkilerini yitirmelerine neden olan, sosyo-ekonomik, gelişmelerdi. Amud’da 1976’da sadece iki şeyh kalmıştı ve bunların müritleri de kentin en az eğitim görmüş kesimindendi. Nasır’ın Arap milliyetçiliği dolaylı olarak Kürt milliyetçi bilincinin de güçlenmesine neden oldu ve komşu Irak’taki Kürtlerin sürdürdüğü savaş bu bilinci keskinleştirdi. Başka yerlerden daha ziyade Suriye’de şeyhler anti milliyetçilikle özdeşleştiğinden Kürt milliyetçiliği yaygınlaştıkça onlar da hızla itibar kaybına uğradılar. Ekonomik değişim, eğitimin ve milliyetçiliğin artışı kısa sürede şeyhlerin nüfuzlarını yitirmelerine neden oldu. Suriye’nin Cezire bölgesinde en etkin şeyh olan Ahmed Haznevî’nin bu yörede kısa zamanda ancak birkaç müridi kaldı. Bu şeyhin şimdi aslî etkinlik alanı bu tür gelişmelerin daha yavaş olduğu Türkiye’dir. Bazı şeyhler ise dinî otoritesi olmayan, sıradan toprak ağası haline geldiler (Burinnessen, Ağa, Şeyh, Devlet, 2013, s. 377-8).

Yirminci yüzyılda Suriye’de Nakşibendi tarikatı en önemli tarikatlardan biri haline gelmiş, hemen hemen bütün Kürtler ve Araplar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Nakşibendilik uzun bir süredir kuvvetli bir Sünniliği sosyo-politik bir oryantasyon ile birleştiren bir gelenek olarak bilinmektedir. Özellikle de on dokuzuncu yüzyılın başlarında Halidiyye şubesinin kurucusu olarak bilinen ve türbesi Şam’da olan Şeyh Halid (Mevlâna Halid-i Bağdadi, ö. 1242/1826) tarafından takviye edilmiştir. Tarikat yirminci asır Suriye’inde en yaygın tarikat olmasını, Şeyh Halid’in iki müridine borçludur. Bunlar, Şam ve Ğuta’da birçok müridi yetiştiren göçmen bir alim İsa el-Kürt i (1831-1912) ve memleketi Humus’ta olduğu kadar Halep ve Hama’da tarikatın yayılmasını sağlayan Ebu’n Nasr Halef (1875-1949)’tir. Nakşibendiyye’i Halidiyye’nin üçüncü merkezi, kuzey-doğudaki Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde olan Cezire ve Deyr el’ez-Zor’dur. Suriye’de önde gelen tarikatlarından biri olan Nakşibendi kolu, İsa el-Kürt i’nin Şam’daki baş halifelerinden birinin oğlu olan Ahmed Kuftaro’ya nispet eder. Yakın ilişkilerinden dolayı ile rejimin serbestçe faaliyet göstermesine izin verilen tek sufi kuruluş budur. Nakşibendiyye geleneğine bağlı olan Ahmed Kuftaro, Kur’an ve Şeriat’a bağlı, ilim ve nezih bir sufizm anlayışını vurgulayarak tarikatını modern şartlara uydurmaya çalışır. Nakşibendi tarikatı diğer tarikatlara göre daha reformisttir (Weismann, 2006). Ahemed Kuftaro ve el-Bûtî aynı tarikata bağlı oldukları için Muhammed Said el-Bûtî rejim tarafından faaliyetleri serbest bırakılmıştır.

4.1. Muhammed Said Ramazan el-Buî

4.1.1. Hayatı

Şeyh Muhammed Said Ramazan el-Bûtî anlamak için ilk önce hayatını, faaliyeti, şahsiyeti ve mantık tarzını anlamak gerekir. Mola Ramazan el-Bûtî 1888 yılında Türkiye sınırları içinde bulunan Cizre’ye bağlı Celeka (Yağmur Kuyusu) köyünde doğmuştur. Haruna Aşiretine mensuptur. Aile sakinlerine göre Ramazan el-Bûtî Ailesi Hasankeyf’e bağlı Define köyünden gelmedir. Kürt çe’ de din adamlarına Şeyh denilmektedir ama Araplar El-Bûtî’nin ismi Şeyh olduğunu ve soyadının Ramazan olduğunu ifade etmektedir. Şeyh 104 yaşında iken 1990 yılında Şam’da vefat eder. Ramazan el-Bûtî’nin ailesi çiftçilikle uğraşmaktaydı. Daha sonra annesi ve babası onu tarla işinden alıp medreseye gönderirler. Kürt medreselerinde ilk önce Arapça ve İslam

dini dersleri görülmekteydi. Şeyh Muhammed Said Sayda ve Seyit Muhammed El-Fındiki'den ders almıştır (el-Buti M. S., Babam molla Ramazan el-Bubi düşünceleri mücadelesi, 1998). Molla Ramazan el-Bûtî Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bunun sebebi ise, İslam Devletlerinin büyük bir kısmını işgal etmeye yönelik ülkenin Rusya olduğu kanaatiydi. Buna karşı gönüllü olarak savaşmaya karar vermiş. Savaş sırasında tanıştığı komutanların din ile hiçbir alakası olmadığını görünce savaştan geri dönmüştü. Hilafet yeni yasayla kaldırıldıktan sonra 1934'de Türkiye'den kaçıp Şam'a hicret eden El-Butî, Şam'da hayatını sürdürebilmek için, Şam'dan kitap satın alıp Cizre'de satarak; oradan da peynir gibi yiyecekleri getirip Şam'da ticaret yaparak geçimini sağlamıştır. Şeyh aynı zaman derin Hanefi Fıkıh bilgisine ve tasavvufa sahipti. Bunun yanı Şafii Fıkıhı'nı da iyi bir seviyede bilmekteydi. Şeyh Ramazan Suriye'ye göçe iten sebep ise, Türkiye'nin 1923 yılında Cumhuriyet ilanından sonra ve bunu takiben laikliği benimsemesi, 1924 hilafeti ilga etmesi, ardından harf inkılabı yapılması, halka açık yerlerde Kur'an okuma yasaklanması idi (el-Buti M. S., Babam).

Şeyh Ramazan Kürt mahallesine yerleşince, ilim ve takvaları ile bilinen bir grup âlimle tanışır. Bunlardan bazıları Şeyh Abdülmecid, Şeyh Ali, Şeyh Muhammed Cuzzu, Şeyh Said, Şeyh Abdulcelil ve Şeyh Halid'i idi. Şeyh Ramazan bu mahallede Kürt âlimleri arasında, Şafii fıkıh konusunda en iyi dereceyi alarak, bu mevzuda birinci merci olur. İlk olarak Kürt talebeler kendisinden özel ders alıp daha sonra ise farklı enstitülerde ders alan talebelerde derslerine katılmaya başlamıştı. Şeyh Ramazan aynı zamanda Kürtler arasında yaygın olan ve daha önce basılmamış Kürt Dili, Kürt Tarihi veya genel İslami ahlaka dair küçük hacimli bazı kitapları kendi imkânıyla bastırıp bazıları postayla bazılarına ise şahırlar aracılığıyla Suriye'nin kuzeydoğu bölgesine göndermeye başladı. Kürtler arasında yaygınlaşan kitaplardan iki tanesi "*Nûbahar ve Nehcu'l-Eman*"dı (el-Buti M. S., Babam).

Şeyh Ramazan burada Şeyh Hassan Habenneke ve Mahmud Mardini gibi iki önemli Kürt ulema ile tanışır. Daha sonra bu Medresenin belirgin ve saygın öğrencilerinden Şeyh Mahmud El Mardini'nin, Şeyh Ramazan'a gelip Şafii fıkıh hakkında ders almak istemesi üzerine Şeyh Ramazan bu medrese hakkında daha geniş

bilgiye sahip olma imkânını sağladı. Şeyh Ramazan ile El Mardini arasındaki ilişki haftalık ders vesilesi ile gelişmeye başladı (el-Buti M. S., Babam)

Şeyh Ramazan öz tasavvufun İslam'ın cevheri ve özü olduğunu söylerdi. Tasavvufun hakikatini özümsemeyen kişi İslam'ın şekillerine hapsolmuş ve imanın hakikatine yükselmemiştir. Ona göre tasavvuf, miras bırakılan sözcükler ve ezberlenen bilgilerden ibaret değildir. Tasavvuf, Müslümanı Allah'ı bütün sıfatları ile görecek düzeye yükselten bir haldir. Eğer Müslüman bu mertebeye yükselmemiş ise beraberindeki yaptırımlarla birlikte sadece dini hükümler içeren nasların insanı gereğine uymayan ve manalarıyla hemhal olmaya yeterli değildir. Yine Şeyh Ramazan göre imanın semerleri, Allah'ı sevmek O'na saygı duymak, O'ndan korkmak, O'ndan razı olmak, O'na güvenmek ve itimat etmektir. Şeyh Ramazan *er-Risaletül Kuşeyriye* diye bilinen İmam Kuşeyri'nin bu risalesinin, öz tasavvufu sunduğuna ve onun Kuran ve Sünnet naslarıyla sıkı bağlılığını belirttiğine inanıyordu. Bu sebeple bu kitabı mütalaa etmekle ünsiyet buluyordu (el-Buti M. S., Babam).

Ramazan el-Bûtî kuşatıcı kutsal İslam kardeşliğinin sağlanması yoluyla milli, grupsal ve duygusal otoriteden uzaklaşmaya önem veriyordu. Ona göre İslam'da çeşitlilik zenginliktir ve o İslam'ı rengârenk bir bahçeye benzetir. Ramazan el-Bûtî İslam kardeşliğinin inancını hanel getirecek veya İslam'a olan mensubiyetini zayıflatacak etnik mensubiyeti öne çıkarmaz, bu esas üzerinden kimseyle ilişki kurmaz. Ona göre asırlardan beri İslam ümmetinin varlığını koruyan tek zırh İslam kardeşliğidir. Zaman zaman yanına gelen Kürt bürokratların Kürt milliyetçiliğini savunduklarında veya Kürt kimliğinin dinden önce olması gerektiğini öne süren tartışmalarda onlara sert tepki vermiştir. Buna örnek olması açısından bir doktora onun arasında geçen şu diyalog önemlidir:

“Bir gün ünlü bir Kürt doktor yanına gelip şöyle dedi:

Doktor: “Bizi Kürt meselesinde başarıyı elde etmekten mahrum edenler hep siz Kürt din adamları oldunuz.

Şeyh: Nasıl ve ne yaptılar ki? Diye sordu.

Doktor: Çünkü siz dini, Kürt halkının ilk meselesi haline getiriyorsunuz. Bu da Kürtler i din için Araplara hizmet etmeye götürüyor, milli özelliklerinden uzaklaştırıyor ve en doğal insani haklarından uzaklaştırıyor.

ŞEYH: Peki ne yapmamız gerekiyor?

DOKTOR: Bizim siyasi çalışmalarımıza destek vermek, hareketimize ve milli mücadelemize katılmayı sağlamak için ulema ve din adamları olarak Kürt halkı üzerindeki nüfuzunuzu kullanmanız gerekmektedir.

ŞEYH: Peki, şeriatın emirlerine ve dini hükümlere riayet etme konusunda bizim yanımızda olun; bizde dine uyan siyasi ve milli mücadelemizde size destek çıkalım, yardım edelim.

Doktor: Bize zaman tanıyın. Dini emirleri ve savunduğunuz dini sistemi milli mücadelemizi başarıp Kürt devletini kuruncaya kadar erteleyiniz. O zaman istediklerinizi gerçekleştirirsiniz.

Şeyh alaycı bir gülümsemeyle şöyle karşılık verir.

ŞEYH: Ben gösterdiğin ve tarif ettiğin yoldan geliyorum.

Çünkü Şeyhin zihnindeki Müslüman Kürt ün, Müslüman Türkün, Müslüman Arap'ın, Müslüman Farsın oluşturduğu aynı bahçede birbirine karışıp birleşen çiçeklerin oluşturduğu bahçe gibidir”.

Ramazan El-Bûtî'nin oğluna Muhammed Said'e yazdığı vasiyet mektubu ve iki kısa makale olan “Resulullah Efendimize Muhammed (S.A.V) için İctihadı ve Resulullah (S.A.V)'in Anne ve Babasının Kurtuluşu ve Onlara Salat Getirme Meselesi” dışında hiçbir eser yazmamıştır(el-Buti M. S., Babam).

Molla Ramazan 1998 yılının ortalarında sebebi bilmeyen bir soğuk alınganlığına yakalanmıştır. Daha sonra yakalandığı hastalığının pek önemli olmadığını, yaşının ilerlenmesinin verdiği zaaftan dolayı olduğu kanısına varmıştı. Doktorların Şeyhin şiddetli bir gribe yakalandığını ancak yaş ilerlemesinin yanı sıra güçsüzlüğün de verdiği zaaftan dolayı sağlığını yitirip birden takatsiz düştüğünü bildirmiş. Uzun bir süre sonra Şeyh Ramazan camiye gidememişti. Ancak biraz iyileştiğinde camiye gittiğinde büyük bir sevinçle karşılanmıştı (el-Buti M. S., Babam molla Ramazan el-Bubi düşünceleri mücadelesi, 1998, s. 193). Şeyh Ramazan yaşın ilerlemesine rağmen hiçbir zaman insanların arasından ayrılmayı düşünmemişti. Şeyh Ramazan 1988 veya 1989 tarihlerine kadar derslere evinde vermeye devam etmiş ve namazlarını da camide her zaman cemaat ile kılmıştır. Hastalığın artmasıyla Şevval 1410 (1990 miladi) salı günü sabahında vefat etmiştir. “Şeyh Ramazan vefat ettiğinde 104 yaşındaydı. Şeyh Ramazan 104 yaşına olmasına rağmen bilincinden hiçbir şey kaybetmemişti. Akli muhakeme yeteneğine son derece sahipti ve işleri en ince detayına kadar değerlendirebiliyordu” (el-Buti M. S., Babam).

Muhammed Said Ramazan Ömer el-Butî 1929'da Doğu Anadolu'da Botan bölgesinde (Ar. Cezire İbn Ömer) kültür ve bilgiye muhtaç bugünkü Türkiye sınırları

içinde yer alan küçük bir köyü olan Cilika'da doğdu. O bir Kürt âlim olan Şeyh Ramazan el-Butî'nin ikinci çocuğu ve tek erkek çocuğuydu. Ataları çiftçi olan Butî'nin salih ve muttaki annesi tarafından desteklenen, Şam'a geldikten sonra küçük yaşta kendisinden daha büyük insanlarla Meydan'da Mıncık Camii'nde Şeyh Hasan Habenneke ve Şeyh Mardini'den Kur'an ve Siyer dersleri aldı. Muhammed Said el-Bûtî genç yaşlarında Mustafa Sadık el-Rifai, el-Cahaz ve el-Akad el-Mazini gibi ediplerin çağdaş ve klasik kitaplarına aşırı merak sardı. Buna ek olarak da Muhammed el-Kasem el-Hariri (*Makamatu-el'Hariri*) okudu. 17 yaşında ilk kez minbere çıkarak vaaz verdi. İslami medenileşme dergisinde *Aynaların Önünde* adlı bir makaleyi 1952 yılında yayımladı. Daha sonra da adı geçen dergide başka makaleler de yayımladı (el_Şam, 1992). Mıncak Camisi'nde 1953'e kadar tefsir, mantık, hitabet ve fıkıh usulü öğrendi. Fakat bu zamana kadar onun asıl ve en etkili hocası babasıydı. Küçük yaşta yazdığı makaleleri, verdiği hitaplar ve farklı yerde verdiği konferanslardan dolayı kendisine *Bilgiç* (Ar. Allama, Kürt çe: Şeyh) lakabı verilmişti. Mısır'daki el-Ezher Üniversitesinde üç yıllık eğitimini 1956'da tamamlamasının ardından el-Butî hukuk öğretmenliği sertifikası ve eğitim diplomasıyla Şam'a döndüğünde Eğitim Bakanlığı'nca yapılan müstakbel hukuk öğretmenlerini seçmeye yönelik yetenek sınavına girmeyi babası tarafından reddedildi. Çünkü babasının kamuda dini işlerle ilgili bir kariyeri, yani 'para için dini herhangi bir meşguliyeti' büyük bir günah kabul ettiğini biliyordu. Fakat daha sonra 'izah edilemez' nedenlerden dolayı el-Butî'nin 'büyük şaşkınlığına' rağmen babası bu yarışa katılmasına onay verdi, hatta katılmasını emretti ve yarışta el-Butî iyi bir derece aldı. Böylece el-Butî orta dereceli okuldan sonra Humus'ta Dâru'l-Muallimîn el-İbtidâiyye'de hukuk hocası oldu (el-Buti M. S., Babam, s. 45). Onun akademik kariyeri ise yeni açılan Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne 1961'de asistan olmasıyla başladı. 1965'te Ezher'de doktorasını tamamlamasını müteakip Şam Üniversitesi'nde karşılaştırmalı hukuk ve din bilimleri alanlarında dersler vermeye başladı ve bazı zamanlar hukuk fakültesinin dekanlığını yürüttü. El-Butî İslam Hukuku ve Mezhepleri Bölümü'nde karşılaştırmalı hukuk profesörü olarak fıkıh usulü, İslam akaidi ve siyer konularında dersler vermektedir (Christmann, s. 132). Önemli akademik çalışmalar yapan El-Buti Kürtçe, Türkçe ve Arapça dillerini iyi seviyede bilmektedir. Gerek yurtiçi gerek yurtdışı birçok bilimsel faaliyet ve ulusal konferanslara katılan düşünürün bazı eserleri Türkçe, Almanca, İngilizce ve Fransızca tercüme

edilmiştir (el-Buti M. S., الانسان مخير ام مسير, 2001). Ayrıca el-Bûtî'nin bazı kitapları televizyon kanallarında verdiği demeçlerin birleşmesi, bazı din bilimleri ve batı aydınlarının aralarında geçtiği diyaloglardan edindiği bilgilerden oluşmuştur. Diğer taraftan Buti'nin Batılı yazarların bazı kitaplarına yaptığı tenkitlerden üretilmiş eserleri de vardır.

Hayatının erken dönemlerinde Kürt etnik kimlikleri, sosyal ve kültürel arka planları baskın olmakla beraber, el-Butî'nin entelektüel gelişimi başladığında ailesi 'Suriyelileşme' sürecini artık tamamlamıştı. Buna rağmen el-Butî Kürt kimliğini asla reddetmedi ve Kürt dili ve edebiyatına olan ilgisini sürdürdü. Mesela, o dönemde daha yirmili yaşlarında iken Kürt şair Ahmet Hani'nin Memo ve Zeyn âşk hikâyesi Arapçaya çevirip, şiir formundaki hikâyeyi nesir formuna dönüştürmüştü.

Suriye Müslüman Kardeşlerin lideri olan Mustafa Sıbai 1956'da Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanlığına ve İslam Hukuku profesörlüğüne atanmış ve 1960'da el-Butî asistan olarak orada çalışmaya başlamıştı. 1950'li yılların başında o zamanlar Suriye Müslüman Kardeşleri ile yakın ilişkisi olan *Râbitatu'l-Ulemâi'd-Dîniyye* tarafından düzenlenen haftalık hitabet programlarında el-Butî meraklı bir dinleyici olarak katılmıştı (Christmann, s. 133). El-Butî daha fazla toplumsal bir figür oldukça devrimci gücünü daha az muhafaza edebildi. Daha önce kendini devletin İslami muhalefete karşı takındığı sert tepkiden uzak tutması nedeniyle büyük saygı görmüştür (Christmann, s. 136). 1975 yılında Şam Üniversitede İlahiyat Fakültesi'nde Dekan yardımcısı olarak göreve yükselmiş, 1977 yılından emekliye kadar aynı fakültede Dekan olarak görev yapmıştı (el_Şam, 1992). 1979'dan sonra namı daha da yayılmış ve o zamandaki bir kitap fuarında kitaplar arasında en çok kendi kitabı satılmıştı. (Nakıdu'el-Avham el-Maddiye ve el-Caddaliye (نقض الاوهام المادي و الجدلية)). Hafız Esad bir kitabını alıp okuduktan sonra bu ikili arasında görüşmeler daha da artmıştı. Başkan Hafız Esad'ın ihsanına mazhar olması ve özellikle de Başkan'ın Suriye televizyonunda düzenli olarak konuşma yapması için ona yaptığı teklifi kabul etmesiyle el-Butî, bazı Şam ulemasının ve özellikle Müslüman Kardeşlerin el-Bûtî'ye olan saygısı ve güvencesi büyük oranda azalmıştır. Dolayısıyla birçok Sünni kesim programında İslami eleştirilerin sözcüsü olmasını beklemiş, fakat el-Bûtî oldukça tedbirli ve diplomatik bir

konuşma yapınca büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bununla beraber onun etrafındaki eleştirel seslere karşı oldukça duyarlı olduğu görülüyordu (Christmann, s. 136). 1985 yılında Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad okuduğu kitaplarından etkilenerek el-Bûtî ile bir görüşme daha yapmıştır (el_Şam, 1992). Bu dönemden önce İslam içinde giderek büyüyen radikal İslamcılığın farkına varmıştır. Kendisi bu televizyon kanalları aracılığıyla bütün ümmete seslenmeyi teklif etmiştir. Dolayısıyla buna karşı çıkan da olmuştur. Mesela Suudi Arabistan'dan yaşayan Vahâbi-Selefiler el-Bûtî'ye karşı ciddi mücadeleler içine girmişlerdir.

El-Butî'nin akademik üslubu ile ilgili kayda değer şey onun kişisel tonudur. O otoritesini kişisel karakteriyle değil sadece elde ettiği bilgiyle tanımladığı ve genellikle kişisel ilişkilerin kesilip objektifleştirilmiş bir eğitim sürecinden geçmiş 'ideal tip' âlimine hiç benzemeyen (Gilsenan, 1982, s. 31) bir şahsiyete sahiptir. Şeyh Muhammed Said el-Bûtî bilimiyle, zekâsıyla adeta bilimsel ansiklopediydi, her türlü bilimsel araştırmaya kadir, nutuk bilimi, monoteizm bilimi, pozitivism bilimi gibi konularda araştırma yapmaktaydı. Adı geçen bilimler ve dini konular üzerinde Suriye'de önder din adamlarıyla münakaşalar düzenlemekteydi (Zekeriya, 2013)

Modern Müslüman düşünürlerinin birçoğunun aksine el-Butî Şeriat ilimlerinde, özellikle de onların temel disiplini olan fıkıh usulünde uzmanlaşmıştır. O İslam fıkıh usulünün bütün kaynaklarıyla ilgili derin bilgiye sahiptir ve bu bilgi tartışmada muhalifine karşı ona büyük bir avantaj sağlar. Onun argümanları ve görüşlerinin çoğu geleneksel hukuk biliminin geleneği çerçevesi içinde ifade edilmiş olup, sıkça Kur'an ayetlerine, Peygamber'in hadislerine ve önde gelen klasik otoritelerin, özellikle de İmam Nevevi, İbn Arabi, Gazali ve Şafi'nin görüşlerine atıf yapar. Birçok modern âlim gibi, o da farklı fıkhi görüşlere özel ilgi duyar ve karşılaştırmalı fıkha dair kitap ve derslerinde bu görüşleri savunur. Bu açıdan el-Butî Şafii arka planına bağlı kalmayıp, herhangi bir mezhebi taraf tutmaksızın modern dönem öncesi fıkıh usulü kitaplarında bulunan önde gelen fıkıh âlimlerinin görüşlerinin ve katkılarının dengeli bir değerlendirmesini sunar (Christmann, s. 139). İslam fikhinin geleneksel ilmi yöntemini aşırı liberal veya görelî duruşlara karşı savunurken, bir İslam âlimi olarak Butî'nin temel endişesi sezilebilir. Onun temel ve en karmaşık eserleri İslami akıl yürütmenin

karmaşık gereklerini basitleştirmeye çalışan radikal selefi duruşa saldırıya ayrılmıştır (Christmann, s. 140).

El-Butî İslam ilimlerinde akademik basamaklarda daha yükseğe tırmandıkça düşünceleri de o derece bütün İslam ümmetiyle ve modern İslam medeniyetinin teorik öncülleriyle ilgilenmeye yönelmiştir. Artık Müslümanlar İslam'ı kapsamlı bir ibadet ve yetkili kanun koyucu sistem olarak kabule hazır dırlar. El-Butî Batı'nın derin sosyal, ahlaki ve manevi krizlerinin ya da ahlaki aşağılığının arkasında İslam'ın yeniden çekiciliğini görür. 'Genç Müslümanlar batı dünyasında günümüzde vuku bulan ailenin çökmesi, kültürün, ahlakın ve sağlığın uyuşturucuyla, zührevi ve sinir hastalıklarıyla yok olması gibi gelişmelere tepki gösteriyorlar. Batı hayat tarzının en iyi hayat tarzı olduğunu düşünen Müslümanlar şimdi hayal kırıklığına uğradı ve tekrar İslam'a döneceğini söylerdi (Christmann, s. 145). Müslüman zihniyetteki yeni gelişmelere dair bu cazip analizlere rağmen el-Butî, İslami ibadet ve hukuk temeline dayalı İslam toplumunun nasıl başarılacağı konusunda açık sözlü değildir. En tartışmalı kitabı olan *İslam'da Cihad*'da el-Butî temelde cihadın güç dengesini ve toplumu değiştirmeye yönelik sert bir vasıta olduğu anlayışını reddeder. Günümüz İslamcılarının aksine o cihadın nihai gayesinin hırsızlığı veya soygunu önlemek (def'u'l-hirabe) ve mevcut şeyleri müdafaa etmek olduğunu, küfre karşı savaş vasıtası olmadığını ifade eder. Buna ilaveten o yanlış veya kötü bir işe girişmiş (bağı) mücahitler ile yol kesmeye girişmiş (hirabe) kimseler arasında da ayırım yapar. İlk grubun imam veya halifenin içtihadına itaat etmemesine rağmen, kendilerinin metodolojik olarak geçerli içtihatları varken, ikinci grup herhangi bir hukuki meşruiyet olmaksızın yöneticiye saldırır. El-Butî İslam dünyasına bakıp şöyle yakınır: "*Yöneticilerine saldırı ilan eden, öldürmeye, haince suikast yapmaya ve çalmaya kendini adanmış bu insanlara bağı şartlarını uygulayabilirsek ne ala. Keşke onlar Peygamber'e itaatkâr diyenlerle ona günahkâr diyenleri ayırt edebilirler* (el-Buti M. S., *Mezhebsizlik bid'attır*, 1995, s. 34)

Muhammed Said Ramazan el- Butî sadece Arap ve Müslüman ülkelerinde konferanslara katılmayıp gayri Müslüman toplumlarında da konferanslar düzenleyerek gerçek İslam dini ve yaşayışını anlatmıştır. İslam arasında giren çatışmalar, tefrika (bölücülük), taifelik veya gruplaşma sorunlarının yeni bir hastalık olduğunu ve bunun

sebebinin de İslam'ı İslam dini ile zayıflatmak, Müslümanlar arasında çatışma çıkarmak için 19.yüzyılda Ortadoğu'da ve İslam ülkelerinde başlayan bir plan olduğu onun işlediği konulardandır. Bu tür örnekler şimdilerde de Müslüman toplumunda görölmektedir.

Muhammed Said Ramazan el-Bûtî kendisi Kürt olmasına rağmen ve kendisiyle beraber Kürtlerin farklı coğrafyalarda uğradığı haksızlıklara, inkâr politikalarına ve Kürtlere uygulanan asimilasyon politikalarına karşı hiçbir yazı yazmamış veya konuşma yapmamıştır. Kendisi bir televizyon programında Kürt olduğunu söylemiştir. Ancak Suriye'de Kürtlere üçüncü sınıf insan muamelesi yapılması, özellikle de 1962 yılında Kürtlere yönelik kemer sıkma politikaları o dönemde Şam'da yaşayan Kürt ulema tarafından hiçbir tepkiyle karşılaşmamıştır. Suriye'nin istiklalinden bu yana Suriye'de yaşayan gayri Müslim ve Arap olmayan yurttaşların kendi okulları varken Kürtlere ait okullar açmak yasa dışıdır veya olanlar da gizli olarak faaliyet göstermektedir. Kürtlerin bu coğrafyada onca şeyden mahrum bırakılmasına rağmen, devletin yüksek kademelerinde bulunan Kürt ulemasının Kürt halkı için hiçbir şey yapmadığını söylenebilir. Burada da görünüyor ki el-Bûtî milliyetçilikten her zaman uzak durmuş ve o öncelikle İslami dindarlık ve daha çok Müslümanlar arasında çıkan radikal ve dini istismar eden gruplarla mücadele etmiştir. Şeyh el-Bûtî hayatı boyunca katıldığı bütün konferanslarında ve televizyon programlarında herhangi bir kazanç elde etmek istememiştir. Bu etkinlikleri tamamen Allah rızası için yapmıştır.

4.1.2. El- Butî Medresesi

İmam el-Bûtî medresesi sabit ve dengeli bir bilim medresesidir. Ne söyledikleri ne de yaptıkları hiçbir iktidar veya belirli bir kesimin talebi veya yönelimleri üzerine belirlenmemektedir. O sadece bilimsel metodoloji, şariat bilimine uygun olarak hareket etmektedir. Kendisi İslam ümmetini uğradığı saldırılara hep karşı çıkmıştır. El-Bûtî medresesi bilimsel diyaloga sahiptir. İnsanın aklına gelen tüm düşünsel, kültürel, akidevi, siyasal ve bilimsel meselelerde sözlü ve yazılı olarak tartışmalara ve sorulara açıktır. Aynı zaman da bu medrese politika davranışı ve düşüncesi kabul edilmediği gibi dinde de aşırıcılık, kaba güç ve özellikle terör gibi destekli söylenti ve yazıları katiyen

kabul edilmemektedir. Bu medresede eski medreseler gibi sadece dini dersler verilmektedir. Ancak el-Bûtî'nin vefatından sonra nasıl bir eğitim verileceği tamamen hükümet tarafından belirlenmektedir. Bunun amacı ise Suriye'de sivil savaşın başlamasıyla birlikte bölgede Şii'nin nüfuzunun artmaya başlamasıdır. Dolayısıyla Şam'da Sünni ilimleriyle rekabette girecek Şii ilimlere öncelik verileceğine hiç şüphe yoktur) Zekeriya(2013) 4.

Milliyetçilik konusunda baktığımızda el-Bûtî Arap dilinin İslam'dan önce birden fazla dil oluşunu, İslam dini ile beraber Kureyş dilinin önem kazandığı ve geliştiğini ifade etmiştir. Arapçanın değeri ancak Kur'an sayesinde bugünlere kadar gelmiştir. Bugün ise Arap milliyetçiliği yapanlar ve diğer bölgesel dil ve kültürleri baskı altına alması kabul edilemez. Herkesin kendi diliyle konuşması hakkıdır. Çünkü dil Allah tarafından bize bağışlanan bir hediyedir. (el-Buti M. , ben Kürdüm... allah beni araçayı öğrenmemi nasıl kismet etti, 2016). El-Bûtî'nin konuşma ve yazılarına bakıldığında hiçbir zaman bir ırkın ön plana çıkararak söylemi söz konusu olmamıştır. Bütün kitaplarında İslam ümmetine gerek dâhili gerek harici sorunlar ve uğradığı manipülasyondan söz etmektedir. Ona göre İslam toplumu giderek güç kaybetmektedir. Bunun sebebi ise Müslüman toplumları üretimden daha çok taklidi tercih etmesi sorunu olduğunu belirtmiştir. Bir başka sorun da İslam'ı terörizmle özdeşlemek bu da Batının yıllardır üzerinde çalıştığı bir projedir.

4.1.3. El- Butî'ye Göre Günümüzdeki İslam Anlayışı

El-Bûtî'nin *Söylentileriyle Sizi Yanıltıyorlar (Yuğalitunaka iz Yakulun)* başlıklı kitabının birinci bölümünde “*İslam 30 Yıldan Fazla Yaşamamıştır*” başlıklı bölümünde Hz. Muhammed (s.a.v)'den sonra halifeler arasında çıkan tartışmalar yüzünden İslam'ın kanunları farklı bir mecraya sürüklediğini belirletmektedir. Dini ve Şeriatı bir evin penceresine benzetir ve şöyle der:

Eğer biz kendi ilmimizden umutlanarak bahsederek ve gerçek anlamda İslam Şeriatı uygularsak, eğer şeriatı İslam'ın bir penceresi olarak yorumlarsak, İslam toplumunun birbirlerini takip eden asırlar bu asırlarda bütün halifelerin dönemlerinde tamamen İslam şeriatına bağlı kalsaydı, yani İslam Şeriatı Emeviler'in döneminde bugünün rehberi olsaydı. Daha sonra Abbasiler ve

bunlara takip eden halifelerde de uygulanacaktı. Bu dönemlerdeki bazı sorunların ve İslam şeriatında bazı boşlukların oluşması tamamen hatalı demek de yanlıştır. Ancak daha sonra bu yöndeki görüşler Osmanlı döneminin kalbinde(göğsünde) ve özellikle de Kanuni Sultan Süleyman döneminde İslam şeriatını uygun bir hale geçirilmiştir. Ama ne yazık ki bu dönemden sonra giderek etkisi azalmıştır. Abbasi döneminde, insanların uyguladığı şeriat, günümüzde olduğu gibi her türlü işlemlerde, insanların durumları ve suç-cezalara göre uygulanırdı. Aslında bu dönemde İslam şeriatı dışında hiçbir şeriat yoktu ama gerçekte ne yazık ki bu pencerede uygulanmaktadır. Osmanlı döneminde hangi pencereden şeriat uygulanmaktaydı? Diye bir soru sorulduğunda. Tam anlamıyla İslam şeriatı vardır ve giderek de geliyordu (el_Buti, 2010, s. 18).

Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun bahsettiği dönemi Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman arasındaki dönemdir. Bu dönemden sonra Osmanlının gerek batıdan gerekse doğudan uğradığı saldırılar yüzünden İmparatorluk için oluşan bazı sıkıntılarla meşgul olmaya başlayınca İslam şeriatı için pek zaman bulamadı demektir. Sözü geçen kitapta el-Bûtî günümüzün liderlerini ve din adamlarını yaptıklarından dolayı eleştirir ve şöyle der:

Çağımızın liderleri gökten inen melekler olduğunu inanmıyorum (düşünmüyorum), onlar da birer varlıktırlar. Onlardan çoğu yanlış şeyleri yapmaya maruz kaldılar, belki bazıları öfkelenip zulüm ettiler, kendileri geliştirip yanlış yaptılar. Lakin inanıyorum ki Doğu bilimciler ve Batılılar kalemleriyle çizdikleri söylemler İslam tarihini üzerinde kötü görüşler yayarak İslam'a sahte bir kimlik oluşturdular (el_Buti, 2010, s. 22).

İslam toplumları sadece Batıların yazdıkları eserlere bağlı kalmayıp, İslam toplumundaki araştırmacı ve yazarların yazdıkları eserleri birbiriyle karşılaştırarak doğru bilgilere ulaşmamız gerekir. Bizim ve Batılılar arasındaki farkımız inanç olduğu için bizler onlardan farklı düşünmemiz gerekmektedir. Allah'ın bize gönderdiği Kur'an'ı Kerim kitabına sadık olmamız ve kitabın dışına çıkmamız gerekir. Kur'an'ı Kerim İslam toplumu için eksiksiz bir kaynaktır. Dolayısıyla Kur'an'ı Kerim bize rahmete, ilgilerimize cevap, sorun ve ikilemelerimize çözüm olarak inmiştir. Fakat ne yazık ki bazıları bunu görmemezlikten gelip ilgi ve önemseme ve hatta özür dileme seviyesine bile inmemişler ancak dini sadece lüzum olarak kullanılmaktadırlar. Tabi ki bu sorun onların sorunudur. Ama bizler bu şeriata inancımız tam olmalıdır. Allah bu şeriat bizim saadetimize ve izzetimize bir kaynak olarak yaratmıştır. El-Bûtî bu konu üzerinde sonuç olarak şöyle diyerek bitirir: “yeni üslupla, İslam şeriatı mükemmel ve barışıktır. Onu açık bir şekilde okuyup anlamak lazımdır” (el_Buti, 2010, s. 30). Bugün

Müslüman toplumuna baktığımızda, otoriter sistemin dini sisteminden daha üstün olduğunu, şeriatla yöneten devletlerin ise dini nitelikten tamamen uzak olduğunu görmekteyiz. Ortadoğu ülkelerinin bazılarında Müslüman sayısı fazla olmasına rağmen sosyalizm ve monarşizm ile yönetildiği görülmektedir. Din ise amaç olarak ön plandadır. Müslüman toplum için geride bırakılan din değil sistemin olduğunu gösterilmektedir.

Avrupalı ve diğer bazı yazarlar İslam toplumu geride kalmasında, dinin sorumlu olduğunu yazmaktadırlar. Muhammed Said Ramazan el-Bûtî bunlara karşı çıkmaktadır. El-Bûtî *Müslümanların Gerilmesinden Kimler Sorumludur* başlıklı kitabında bu durumu şöyle özetlemektedir:

“İnsanlar, medeniyetler gibi doğar, gençleşir. Sonra durur, düşünür ve ölürler (...) medeniyetler, doğa kanunun altında birer varlıkların düzenli çalışmalarının meyvesidir (...) insandaki en küçük enerji kaynağına kadar bu kanunun içinde yaşarlar” (el-Buti M. S., *Müslümanların Gerilmesinden Kimler Sorumludur*, 1995).

İslam toplumunun tümünün gerilmesine yönlendirilmekte İslam toplumu sömürülmektedir ve bizi geride bırakmaktadır. El-Butî'ye göre bu duruma yönelten sebepler şunlardır:

1. Manevi ve Fikri İstikrasızlık, Bu dönem Osmanlı hilafetinin sonlarında başladı, bu günümüze kadar devam etmektedir. Bizim kendi kendimize gücümüzü elimizden alan çok değişik güçler ensemizde kenetlenmişti.

a) *Osmanlı hilafeti yaşlanmıştı. Bozguncu Kurtlar içimize girdi. Eski gücü, düzen ve canlılığı gitti, güçsüz, dağınık ve cansız kaldı. Sonradan içinde kopan Turancılık yükselmesiyle parçalara dağıttı. Siyonizm'in planları, örümcek tuzağı gibi her tarafı kuşattı.*

b) *Savaşçılar ganimetlere sızdılar, aralarında mal ve miras paylaştılar. Mesela Arap vatanının bölünmesi, bu da yetmemiş Ortadoğu üzerinde yapılan bölünme politikaları ve İslam kalbinde ekilen milliyetçilik hastalığı. Burada Fransız ve İngilizleri kastedilmektedir.*

c) *Avrupa devletleri kalkındılar, şimdiki uzay asrımıza benzeyen buhar çağına girdiler.*

d) *O büyülenmenin tesirleri olarak, Avrupa'nın peşinde, körü körüne bir taklitçisi olduk.*

2. Kapsamlı bir Planlamanın Olmayı., Kapsamlı plandan gayemiz, toplumun her yönden ilerlemesi için geniş bir yol olmasıdır. Çünkü maddi

gelişme dâhil, genel sosyal bir kalkınmanın projesi, ancak, iktisadi, içtimai ve fikri çalışmalarından eşit ve düzenli beslenen bir güç ile gerçekleşir. Devleti yöneten bireylerin arasında paylaşmamalı. Ülkelerine halka yeni altyapı oluşturulması yeni projelerle eğitim sistemlerini geliştirilmesidir.

3. Toplum Bireylerinin Yekdiğerine İtimat Etmemesi, Toplum bireylerinden maksat yöneticiler ve yönetenle de eşit olarak göz önüne almaktır. Toplumun her kesimini kapsayan bir kapasite demektir. Tek birey tarafından yönetilen bir plan zaman içinde tüm bireyleri kontrol altına alabilir. Bu yüzden toplum arasında ortaklaşa bir proje olmasıyla toplumlar yükselir.

4. Maarif ve Kültür Unsurlarının Seferber Olmayışı, Geri kalmaktan kurtulmak için bir yol olarak sosyal bilimlere geliştirmek, edebiyatı yükseltmek, kültürümüzün kökenlerini ruh ve zevklere dayandırmak gerekir.

5. Her Çeşidiyle Bölünme, Bu da en tehlikelidir. İslam'da olan mezhepleri farkı bir şekilde kullanılması, toplumda farklı tarikatların oluşması olup ne yazık ki bu farklılık İslam toplumu zayıflatmaya sebep olmuştur. (el-Buti M. S., Mülümanların Gerilmesinden Kimler Sorumludur, 1995).

4.1.4. İslam'da Davet Usulü

Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu'da hâkimiyetini kaybettikten sonra, Ortadoğu'ya yerleşen İngiliz ve Fransızlar İslam dinini zayıflatmak için, bölgede yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslim arasında bir savaş ortaya çıkarmaya çalıştılar. Osmanlının son döneminde uğradığı yenilgilerden dolayı İslam âleminde bilimde biraz geride kalmıştır. İslam toplumunda bir boşluk söz konusuydu. Dolayısıyla Avrupa'nın sanayi Devrimi'nden sonra tanıştığı sekülerizm, Avrupa'yı geliştirmişti. Batılı bilim adamları ve düşünürler Avrupa'nın geri kalma sebebi olarak kiliseyi görmekteydi. Dolayısıyla İslam toplumunun da gerilemesinin sebebi olarak din gösterilmektedir. Bu yüzden İslam kültürü ile yeni tanışan sekülerizm Müslüman toplumun içinde giderek yayılmaya kolayca başlamıştı. Böylece sekülerizmi benimseyenlerin sayısı giderek arttı. Müslüman ülkelerin her birinde yeni tarikatlar filizlenmeye başladı. İslam kültüründen uzaklaşan gençleri tekrar dine kazandırmak için çalışmalar başladı. Zamanla davetçi gruplar arasında rekabet de başlamış oldu. Muhammed Said Ramazan el-Buti bu konuları çalışmalarında ele aldı. Çalışmalarında bir kişiyi İslam'a davete aktif bir şekilde sevk eden etkenlerin ne olduğunu ve onlara karşı nasıl davranmaları gerektiğini sorgular. Bu durum İslam'a davet sırasında da ilginç faaliyetlere neden olmaktadır. Bazı kişiler kendi nefsi ve arzuları uğruna bedeni yoğunluğa rıza gösterebilir. Kendisi bu duruma karşı çıkar. Çünkü ona göre dini kendi çıkarlarına göre kullanmak dini istismar

etmektedir. (el-Buti M. S., İslam'a Davet Metodu, 1987, s. 17). El-Butî'ye göre davet metodunda bazı şartlar vardır:

Birincisi, *davetçinin dinleyicilerin kalplerini etkilemesi, sadece aklın kabul ettiği mantıklı sözlerle değil. Etkinin en büyüğü, davetçi ve müşşidin kalplerindeki rabbani tecilleridir. Davetçinin kalbi nefis ve havanın kirliliğinden uzak olur ve Allah müşşahedesıyla murakabesinden berraklaşmış bir durum alırsa sözlerinden o berraklığın ışınları yansır (el-Buti M. S., İslam'a Davet Metodu, 1987, s. 24).*

İkincisi, *davetten önce Müşşümanlar İslam'ı doğru bir şekilde yayılması gereğidir. Her şeyden önce davetçi çıkarı için değil Allah'ın isteğii üzerinde olmalıdır. Müşşümanların durumu, diğerlerinde farklı olarak, daha ılımlı olmalarıdır. Ancak bazı toplulukların idareci ve liderleri, bu hakikati biliyorlar. Dolayısıyla Müşşümanlara sürekli oyun oynamak için fırsat kolluyorlar. Bunun için en kestirmece yol, Müşşümanları İslam'dan uzaklaşmak ve onları İslam'dan tiksindir hale getirmektir. Bunun yolu ise, Müşşümanları çeşitli eğlence ve ahlaksızlıklarla meşgul etmek, aralarında karşılıklı fikir alışverişinin, örgütlemelerin, dayanışmanın engelleyerek aralarına nifak sokmaktır (el-Buti M. S., İslam'a Davet Metodu, 1987, s. 27).*

El-Butî bu konuda Müşşümanların her şeye rağmen bir araya gelmeleri gerektiğini savunmakta olup, bu topluluklara ve idarecilerine sert bir şekilde karşı çıkmaktadır. Bir diğer sorun da Müşşümanların arasından çıkan İslami hareketlerin eylemlerine son vermeleri gerektiğini savunur:

Şayet Müşşüman memleketlerinde bu hareketlerin herhangi birinde ciddi bir İslami hareket görürse de kendi memleketlerinde şeref duyduğu hürriyet şiarını kökten kaybolacak ve iç savaşılaraya yol açacaktır. Çoğu zaman, bu İslami hareketi bastırmak ve yollarını kestirmek kolay olmayacaktır, çünkü bunlar düşman olarak gördüğümüz kimselerin eliyle yaptırır. Bu durumda Müşşümanlar, kendilerine dönüp, kendi durumlarını gözden geçirmelidir. İslam'ı tümüyle hayatlarına uyguladıkları, Müşşümanların arasındaki sorunları çözdüğü zaman İslam'ın kapıları Amerika'sıyla, Avrupa'sıyla, tüm milletlerin önünde ardına kadar açılmış olacaktır. İşte o zaman daha önce olduğu gibi fevç fevç İslam'a gireceklerdir.(el-Buti M. S., İslam'a Davet Metodu, 1987, s. 29).

Bu konuda bir başka önemli husus ise günümüzde din adamları ve din araştırmacıları arasında yükselen tartışmalar, bu tartışmalara sebep olan farklı görüşlerdir. El-Butî bu konuda sert bir şekilde Kur'an, Hadis, dört ana mezhep ve eski ulemanın düşünceleriyle bunlara karşı çıkıp mücadele etmiştir. Aynı zamanda bu mücadele camilerde verdiği vaazlar, televizyon kanallarında verdiği demeçler

vasıtasıyla da gerçekleşmiştir. El-Butî'ye karşı çıkan bazı isimleri aktarmak gerekmektedir. Bunlardan bazıları Şam uleması veya kendilerini mücahit veya mukallit olarak tanımlayan, el-Butî'ye karşı sert konuşmalarda bulunmuşlar, adeta hakaret ederek söylentilerle onun doğru Müslüman olmadığını savunmuşlardır. Böyle davranmalarının sebebi ise el-Bûfî'nin onların söylediklerinin aslı olmayan fetvalar olduklarını ortaya çıkarmasıdır. Bu şahıslar kendilerinin selefi olduklarını, Kur'an ve hadisin dinin temeli olduğunu ve Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki gibi mezheplerin doğru olmadığını savunuyorlardı. Hatta Şafii mezhebini Hıristiyan diniyle eşit olduğunu söylemekteydiler. Bunlardan bazıları *Şeyh Nasır, Mahmud Mehdi ve Hayruddin Vanlı*'dır. Adı geçen şahıslar İbni el-Kayyum, Dehlevi, İz ibni Abdüssellem ve Kemal b. El-Hümam gibi bazı isimlerin tezlerini savunuyorlardı. Buna karşılık el-Butî bunların tezlerini ve fetvalarını ayetlerle, hadislerle ve adı geçen dört mezheple çürütmüştür. Çünkü onlar doğru olmayan hadisleri savunur, aynı zamanda onlara göre Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki mezhepleri doğru olmayıp sadece Peygamberin Sünneti ve Kur'an'ı Kerim'den doğrudan yararlanılmalıdır. El-Butî'ye göre Kur'an-ı Kerim'de derine inmek ve tek kişinin tefsirine bağlı kalmak doğru değildir. Hadislerde ise bir kısmının doğruluğu konusunda problemler bulunmaktadır. Ancak Sahih Müslim ve Buhari tarafından yazılan hadislerin dönemindeki ulema tarafından doğruluğu kabul edilmiştir. Kendisi de bu yüzden Müslim ve Buhari'nin kitaplarından faydalanmıştır. El-Butî Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli gibi ulemanın eserlerinden faydalanarak çalışmalarını kaleme almıştır.

Bazı fakihler ve din adamlarına göre mezhepleri taklit etmek yanlıştır ve her mezhep de dinin bölünmesine sebep olmaktadır. El-Butî bu konuda şöyle der:

Bir mezhebi taklit eden kimsenin sürekli bu mezhebi taklit etmesine gerektirecek şeri bir mecburiyet olmadığı gibi böyle bir kimsenin bir başka mezhebe dönmesinde de herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Bir mezhebi taklit eden kimse, müçtehit imamların görüş ve düşüncelerinin hakikatine vakıf olduğu takdirde taklit edebilir. Bununla ilgili deliller Kur'an, hadis ve ictehad usullerinde görülür. İlgili delilleri kendi mezhebinin imamına bağlı kalmaksızın dikkate alması vacip ve erişmiş bulunduğu ilmi seviyesine dayanarak ictehad edebildiği bu hususta imamlarını taklit etmesi haram olur (el-Buti M. S., Mezhebsizlik bid'attır, 1995, s. 61).

El-Butî ise mezheplerin ortaya çıkmasını şu ayeti kerime ile temellendirir: “*Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun*” (Nahl,43). Cahil bir kimsenin taklitten başka bir yola başvurması doğru ve muayyen bir mezhep taklit etmekte olanları herhangi bir meselede fetva vermesi uygun değildir, ancak o meselede içtihat derecesine ulaşması halinde fetva verebilir. Dolayısıyla “...tek kişi veya mezhepten taklit canlı birini ölen birisi taklidi etmek gibidir, çünkü sözler, onun tabirleriyle, söyleyicisinin ölümüyle ölmezler. Tek başına hadis kitaplarına dayanmak mukallidi müçtehit yapamaz (el-Buti M. S., Mezhebsizlik bid'attır, 1995, s. 93).

Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki mezheplerin diğer mezheplere göre başardıkları metot, onlara birbirileriyle bir yandan Sünneti ve fıkhi tedvin ve tanzim ederken, bir yandan da delillerden hüküm çıkaran ve araştırma konusunda esaslar ve metotlar üretmesiydi. Binaen aleyh bilmeyenler bilenlere sorduğu ve bilenlerin verdiği fetvalarla hareket ettikleri sürece kendileri açısından Allah'ın emirini tatbik etmiş olurlar. İster bunlar bizzat bir mücahit imamı taklit etsinler, ister etmesinler. Bunların taklidi ister taklit ettikleri imama yakınlıkları olsun, ister bu imamın mezhebinden kolaylıkla haberdar olma imkânına sahip bulunmaları sebebiyle olsun yahut taklit ettiği mücahidi imamın görüş ve mezhebiyle daha fazla tatmin olmaları yüzünden olsun, hepsi birdir (el-Buti M. S., Mezhebsizlik bid'attır, 1995, s. 112).

El-Butî sadece din adamlarına karşı çıkmamıştı. İslam toplumunu ve İslam dinini araştıran bazı yabancılara da karşı durmaktaydı. Bunlardan biri Alman müsteşrik (oryantalist) Schacht'ur. Schacht'e göre mezhep imamlarının telifleri İslam fıkhi, kanun yapan seçkin beylerin ortaya koyduğu ameli kanundan başka bir şey değildir; bunların ortaya koydukları bu kanunları Kur'an ve hadislere yamamayı güzel bulmuşlardır. Yine Schoact'te göre İslam sadece bir dindir, devletin hiçbir medeni kanunlarına uymamaktadır (el-Buti M. S., Mezhebsizlik bid'attır, 1995, s. 16). Suudi Arabistan'da Muhammed bin Abdulvahhab tarafından kurulan Vahhabilik mezhebi giderek bölgede yayılmasıyla beraber bölgede yeni sorunlar oluşturmaya başlamıştır. Aynı zamanda Vahhabilik mezhebi İslam için doğru bir yol olmadığı savunmaktaydı. Dolayısıyla Şeyh Muhammed Said el-Butî'ye göre Vahhabilik düşüncesi veya mezhebi İslam düşüncesine aykırıdır. Çünkü İslam dini barış dinidir. Şeyh el-Butî *Selefilik Geçici*

Mübarek Bir Dönem, İslami Mezhep değildir kitabında Selefilik meselesi üzerinde detaylıca durmaktadır. Vahhabilik, Müslümanlar ve emperyalist hareketleri ve ihtilaleci Siyonist hareketi arasındaki çatışmaları İslami çatışmalara (Müslümanlar arasında) dönüştürmüştür (el-Bûtî(29 صفحة، 1998، السلفية مرحلة زمنية مباركة لا مذهب الإسلامي، 1998، صفحة 29).

4.1.5. El-Butî'ye Göre Sekülerizm

Sekülerizm kelimesi Arapçada iki şekilde yazılmaktadır: *ilmaniya ve ilmaniye*. Her iki kelime anlamı farklıdır. Biz burada ise *ilmayniya (العلمانية)* kelimesini kullanacağız. Bu kelimenin gerçek anlamına baktığımızda din ile bilim arasında ilişkidir. El-Butî bu konuda şöyle der: “*bu kelimenin gerçek anlamı, İslam toplumlarının değerlerinin ve din ilişkilerinin bilim ilişkileriyle değiştirilmesidir*”. Seküler düşünülere göre de din bir hiçlikten oluşmuştur ve bilimsel olarak herhangi bir karşılığın rastlanılmaz. Sekülerizmin Batı medeniyetine yapmış olduğu katkıları gözlemleyerek ve bu medeniyeti örnek alarak Doğu medeniyetinin de o seviyelere ulaşabileceği savunulmaktadır. İlim anlamıyla hadistir (diyalog) dolayısıyla sekülerlere göre İslam dini olasılıklara (yokluklara) dayanır. Arap ve Müslüman toplumlar yardımcı olasılıkları din ile değiştirilmelidir derler (el_Buti, 2010, s. 36).

Din ve sekülerizm arasında ortaya çıkan ilk tartışmalara Fransız Devrimi'nden sonraki dönemlerde rastlanır. Bu devrimin amacı âlimler ve kiliseye karşı yapılan bir başkaldırıdır. İlk olarak kilise ulemasını mağlup eder, ulemayı ve din adamları ikinci plana koyar. Lakin bilim devrimi kiliseyi mağlup ederek zaferi elde eder. Bundan sonra bilim zaferi bayrakları bu ülkelerde dalgalanmaya başlar. Sekülerizmin amacı Hristiyan toplumunu tamamen kiliseden uzaklaştırdıktan sonra başarılı olacaktır. *العلمانية el-İlmaniya* kelimesi Arap ülkelerinde Avrupa'dan sonra ortaya çıkmıştır ancak amaçları aynıdır. Bilim ve din arasında çıkan tartışmalar sonucu, bu düşünce bilimin dine karşı bir zafer kazandığını kabul etmiştir (el_Buti, 2010, s. 37). Sekülerizm eleştirisi olarak Fransız Devrimi gerçekten başarılı ve doğru bir yöntem değildir, aksine yanlış ve kapitalist bir sistemden başka bir şey ifade etmemektedir. Çünkü bu sistem zamanla bazı yerli dilleri ve kültürleri yok etmiş ve etmeye de devam etmektedir (el-Buti M. S., Müslümanların Gerilmesinden Kimler Sorumludur, 1995). El-Butî din ve sekülerizm

arasında bazı tezler oluşturmaktadır. Sekülerizm Fransız Devrimi'nden sonra bilim insanları tarafından bazı araştırmalar ve analizler sonucu ortaya çıkmıştır. El-Bûtî ifade ettiği gibi:

Batı'da ciddi çalışmalar sonucunda ulaştıkları doğru neticelere kendilerince sağlam bir mantığa ulaşılmıştır. Doğuda ise yani Müslüman toplumunda batıyı taklit ederek uygulanmaktadır” Oysa Ortadoğu ve Müslüman lkelerinde sekülerizmin nasıl ortaya çıktığını doğru anlamaktan sakınmışlardır ve şöyle der; “ısrarla taklitten, onların (Arap toplumu) Batılılara benzemelerini kmil bir benzetme olmasını temenni ediyordum. Oysa Batılıların dine yönelik yaptıkları ciddi çalışmaları taklit etmeden önce onların gelişmelerini sağlamaya yönelik faaliyetlerin dikkate alınması gerekir. Batı medeniyetinin gelişmesinde bilimsel alanda yapmış olduğu çalışmalarına yoğunlaşması gerekir. İlla başarılı olmak için dinsiz veya dinin ikincil planda mı olması gerekir? Din Allah'tan Peygamberler aracılığıyla indirilmektedir. şüphesiz Kitabı mukaddeste hiçbir yanlış yoktur ancak olursa o da biz yani tefsirciler tarafından oluşur (el_Buti, 2010, s. 40).

İslam toplumu Kur'an'dan uzaklaştığı için gerçeklerden ve bilimsel alanlardan da uzaklaşmaktadır. İslam bilimsel gerçeklere yönelmektedir. İnsanlar Kur'an'ı tam olarak anlayamadıkları için Sekülerizm kavramına ilgi duymaya başlamıştır (el_Buti, 2010, s. 48). Din ile sekülerizm her birinin ayrı bir mecrada aktığını ve her birinin farklı yolları ve amaçları olduğu grlmektedir. Aynı zamanda da kaynak şekli de farklıdır. Sekülerleşme, özellikle modern sanayi toplumlarında dinsel inançların, pratiklerin ve kurumların toplumsal önemlerini yitirdikleri bir süreçtir. Dindeki gerileme, dinsel törenlere katılanlara, Ortodoks inanca bağlılık, denek, üyelik ve sayđı çerçevesindeki örgütlü din desteğine ve bayramlar gibi dini etkinliklerin toplumsal yaşamdaki önemlerine bakılarak hesaplanır. Bu kriterlerden hareketle, modern toplumların, yirminci yüzyılda bir sekülerleşme sürecinden geçtikleri iddia edilmiştir. Max Weber'in tanımıyla sekülerleşme, dini saf inanç ve ibadet sistemleri içerisinde yaşamaktır. Weber, dindeki bu iki yönlü “rasyonelleşme – gözünü açma” sürecine sekülerleşme ismini verir. Ona göre sekülerleşme, sürecin hem kendisi hem de sonucudur. Oliver Tschannen ise sekülerleşmeyi, dinin gerilemesi yani dinin daha önce kabul gören sembollerinin, doktrinlerinin ve kurumlarının prestij ve nüfuz kaybı anlamı olarak tanımlar. Seklerleşmenin sonucu da dinsiz toplum demektir. Sekülerizm, bir düşünce akımı veya bir hayat tarzı olarak Protestan ülkelerde, dinin dnyevilikle olan her türlü aksiyonla bağlantısı kesilerek, dinin özelleştirilmesi, yani dini bireysel hayata havale edip, hayat

ile sosyal bağı kalmamış bir ritüeller ve inançlar kompleksi haline getirilmesi olayı olarak da görülebilir (Arabacı, 2006, s. 6-7). İslam inancı ve şeriatı temeliyle Allah tarafından bize vahyedildiğine göre sekülerleşmesini ve yanlış düşüncesini takip edemeyiz. Çünkü onların bu bakışı bizim bakışımıza uymamaktadır. Buradaki İslam oradaki Hristiyanlığa benzemez. Bu gerçeği gözden kaçırmamalıyız, burada görüyoruz ki sekülerizm savunmacılarına Buti'nin şu iki seçeneği sunmamız gerekir:

Ya biz tüm cesaretleriyle İslam'ın kökleşmiş geleneğine uyacağız, ya da İslam dinini inkâr etmemeleri gerekir. Din yüce bir dağ ve bilimsel gerçek olmasına rağmen dinin üzerinden atlamaya çalışıyorlar. Din ilahi inancı temsil eder. Seküler kişiler İslam'ın gerçeklerini kabul etmek istemiyorlar. Daha çok bu kişiler din gerçeklerine dayalı bilimsel çalışma yapma isteğinde bulunmak istemiyorlar. Çünkü bu şekilde yapacakları çalışma sonucunda din ile bilimin birbirine paralel ilerlediği görme gerçeğinden korkmaktadırlar. (el_Buti, 2010, s. 50).

Ortadoğu ve İslam ülkelerine Batılı devletlerin gelişile beraber bugüne kadar sorunların bitmediği, her yıl arttığını görmekteyiz ve son olarak da Büyük Ortadoğu Projesi ve 1990 yılında Irak-İran Savaşları daha sonra Irak'ın Kuvvet işgali ve bunu takip eden ABD Irak işgali gelmektedir. Bunu 1948'den beri devam eden ve hiç bitmeyen İsrail'in Filistin işgali takip eder ve son olarak Ortadoğu'ya demokrasi adı altında ve halen Suriye, Yemen, Libya ve Irak'ta devam eden iç savaşlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlar bize Batının İslam toplumunu İslamiyet'ten uzaklaştırma planı yani sekülerizimin bir parçasıdır. Fransız ve Sanayi devriminden sonra Avrupa'da yükselen milliyetçilik düşüncesi, daha sonra Ortadoğu coğrafyasına yayılmıştır. Bu yayılmada aydınların eğitimi görmek amacıyla Avrupa'ya gidip orada yaşamaları, milliyetçilik ve sekülerizm kavramlarını benimseyip ülkelerinde bu düşünceleri yaymaları etkili olmuştur. Bunun sonucunda da sekülerizm düşüncesi İslam toplumu içindeki belli elitler tarafından benimsendi. El-Bûtî'ye göre sekülerizm Müslüman toplumu için bir çözüm olsaydı, bugün İslam ümmeti ve Arap ümmeti bu sorunlarla karşılaşmazdı (el_Buti, 2010, s. 56). Türkiye'de Turancılık düşüncesinin yükselişi İngiltere'nin Türkiye'ye yaklaşmasını kolaylaştırmıştır. Bunu takip eden süreçte milliyetçilik düşüncesi Türkiye'de giderek ön plan çıkmış, 1914'ten sonra Türkiye Kemalist düşünceye yönelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye istiklalini ilan edip adeta Arap ve

Müslüman ülkelerinden kopmuştur. Dolayısıyla Avrupa'nın sekülerleşmesi İslam toplumuna ilim, refah ve medeniyet getirmemiştir. El-Butî bu konuyu şöyle ifade der;

“Arap ümmeti İslam'dan önce bilgisizlik, gericilik ve cehaleti temsil ediyordu. İslam çağıyla birlikte bilimsel, teknik ve medeniyette gelişmeler kaydedilmiştir. Herkes biliyor ki İslam ümmeti Orta Çağ'da eğitim, bilgelik, keşiflere olan ilgisi, araştırmalar, medeniyetin yükselişini kazanmış ve cehaletten ve gericilikten uzaklaşmıştır (el_Buti, 2010, s. 58).”

Dolayısıyla görüyoruz ki sekülerleşme İslam toplumu için hiçbir fayda sağlamamıştır. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde hilafetin Araplara ait olduğunu ve onlara taşınması için Arapları Osmanlı'ya karşı oyuna getiriyordu. Türklerin Lozan Antlaşması ve hilafetin yıkılmasından sonra İslam saltanatı ve hükümdarlarından kurtulması için sekülerleşme metodunu benimsemelerini istediler. Bugün de Arap elitleri benimsedikleri laiklik düşüncesi peşinden gitmektedirler (el_Buti, 2010, s. 70).

El-Bûtî devletin sistemi ve demokrasi ile halk arasındaki çizgiyi bu şekilde anlatmak için İslam Şurası anlatarak; Şura'yı anlamak için ilk önce şuranın doğası ve niçin Allah bize Şurayı bizi ona tabi tutmasını emretti. Şura aslında toplumun veya devletin en üst düzeyden tabana kadar fikirleri almasıdır. Müslüman toplumun hakemi, âlimi ve içtihat sahibi Şura'nın Allah'ın hükmü üzerinde yapılan toplumsal yardımlaşma faaliyeti ise Şura bağlayıcı değildir. Şura'nın bağlayıcı olabilmesi için mecliste olan içtihatçıların görüşlerinin bir sonucu olmalıdır. Eğer hâkim kendi görüşlerinde tam olarak emin değilse, tekrar kaynaklara başvurması gerekir. Bizim bugün şikâyet ettiğimiz demokrasi türü ise, gelişmiş ülkelerde söz konusu değildir. Demokrasi özgürlüğün meyvesidir, özgürlük ve devlet (rejim) insanların hizmetinde olmalıdır. İnsanlar da kendi hürriyet ve saadetini rejim ve özgürlük tarafından elde etmelidir. Eğer bu durum açık ise ne rejim özgürlüğü ne de özgürlük rejimi baskı altına almamalıdır. Eğer rejim ve özgürlük arasında bir sorun söz konusu olursa kaybeden taraf toplum olacaktır. Çünkü toplum demokrasiye muhtaç olduğu kadar devlete de muhtaçtır. Dolayısıyla Batı, Müslüman toplumuna getireceği demokrasi devleti baskısı altına bırakacaktır ve bu şekilde içimize sızarak bizim adımıza devlete ortak olacaktır. Ancak demokrasi toplumda kutsal bir ideolojidir. Geride kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin süper güçteki ülkelerin büyükelçi ve konsolosluklar ve havuz medya

tarafından bu devletlere demokrasi adına savaşmaktadırlar ve gelişmelerini engellemektedir. Buna yaratıcı düşüncelerin de devlet ile mutabık olması gerekir aksi takdirde tekrar sonunlar zuhur edecektir. Birinci ve İkinci Dünya ülkelerinde var olan terör faaliyeti ise bu ülkelerin kalkınmasına engel olmaktadır. El-Butî, “*eğer devlet sadık ve muhlis bir diktatör tarafından yönetiliyorsa demokrasi bir yönetimden daha avantajlıdır*” der (el-Buti m. S., 2017). Batının bize getireceği demokrasi çalınan bir nesnenin hırsızlar tarafından eşit bir şekilde paylaşılmasına benzemektedir.

Muhammed el-Butî’ye göre siyasal İslam nedir? İslam’da yeri ve zamanı nedir? sorularına gelince Suriye televizyonunda bir programda (fill’kadya el’saa) el-Butî siyasal İslam’ı şöyle anlatmaktadır: “*siyaset teriminin dil bilgisindeki manası kanunları hükümlüyle idare etmektir, eğer herhangi bir şahıs tüm emirleri adaletle yaparsa, siyasal adalet ortaya çıkmaktadır. Oysa günümüzde siyaset terimi genel manasında fert ve toplumların arasındaki ilişkileri sağlayan devlet ve idari işleri yürüten bir faaliyettir.* (el-Bûtî, Kadya el- Saa, 2013)

Siyasal İslam, iki farkı şekilde ele alınabilir; siyasal İslam’ın temel anlamında, siyasi hedefleri görmek için devlet işlerine itaat eden bir terimdir. Lakin bazılarına göre siyasal İslam devlet siyaseti ve idari işlerinde yer alan bir faaliyettir. Oysa bu yanlış bir terimdir, İslam şeriatına geriye dönüp baktığımızda ibadet muameleleri, antlaşmalar, toplumsal maddi durumlar ve kanunlar, devlet sistemi, Müslüman ve gayrimüslim devletlerin arasındaki barış antlaşmalarını ne kadar süre devam edeceği söz konusudur. Aynı zamanda devlet ve İslam şeriatı arasındaki ilişkileri düzenleyen çok sayıda kanunlar mevcuttur. Bu yüzden siyasal İslam diye bir şey söz konusu değildir, ancak İslam’da siyasi kanunların ve bir siyaset sisteminin olduğundan bahsedebiliriz. Eğer dini kitaplara müracaat edersek bugün devletlerin ve toplumların yasalarındaki kanunlara benzer şeylerin İslam’da da olduğunu da görürüz. Böylece İslam’ın hem din hem de devlet olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.6. Batı Felsefesinin Müslüman Toplumundaki Amacı

Avrupa’nın çağdaş filozoflarının çalışmaları araştırıldıktan sonra ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştır. Mesela Alman filozofu George Wilhelm Friedrich, Hegel

diyalektik kavramıyla ilgili yeni bir tanım ortaya atmıştır. Bu kavramı ispatlamak için büyük bir caba harcamış ve onu aydınlanma uğruna müdafaa etmiştir. Doğanın arakasındaki tüm beşerî ve doğa bilimlerini bir analizle etrafında topladı ve onun üzerinde büyük başarılar kaydetti. Dolayısıyla el-Bûtî Hegel felsefesi araştırmaları ve tanımını yetersiz bulur. Çünkü Hegel'in ispatlamaya çalıştığı bilimsel araştırmaların tümünün zaten var olduğunu söyler. Yani doğada var olan cisimleri bize farklı bir üslupla anlatmıştır. Aynı zamanda Hegel'in düşünce ve mutlak varlık arasındaki ilişkiyi ispatlarken, içsel düşünce ve yüzeysel varlık arasında tezatlığı birkaç başlık halinde açıklamıştır. Bunlar:

- 1.) *Düşünce ve mutlak varlık arasında gerçek birliktelik mevcuttur. Bunlar arasındaki değişken olayların her birini yücelttiği görülüyordu. Hegel'e göre de düşünce ve mutlak varlık duygusal varlıklardan kendilerini hissederek ortaya çıkmaktadır. Görünüyor ki düşünce ve mutlak varlık uyuşmamaktadır, mutlak varlık olmadan yüzeysel veya harici varlıklar gerçekleşmez. Dolayısıyla harici varlığın ipleri birinci bölge olan düşüncede dokumastıyla olur.*
- 2.) *Komünizm ideolojisi diğer pozitivist ideolojilere göre tek başına hareket ediyor. Çünkü bu ideoloji içinde tüm felsefi düşünceler mevcuttur. Bu yüzden komünizm tek başına hareket ettiği zaman büyük bir tehlike oluşturulabilir. Aynı zamanda komünizm ideolojisi ile diğer ideolojiler yüzeysel sistematik ideoloji değildir. Dolayısıyla dünya ve hayatın tüm sırları yeni tefsirlerle zengindir, diyalektik yaklaşım olan ve birbirini takip eden materyalist gelişmeler, tarihi olaylar, dakik bilimsel yaklaşımlarla hareket eder. Daha sonra herhangi bir krize girdiğinde karmaşaya yakın olan nefisler itaat edilir ve kendilerine farklı bir yön çizerler. Ancak kendilerini bir kılıktan diğer kılığa sokan komünist ideolojisinin herhangi bir ilacı yoktur, ancak biz bir Müslüman toplumu olarak kendi bilgimizi mantıksal ve rasyonel bir şekilde kullanarak, ilmimizi yüksek bir seviyede öğrenip onların yazdıklarına kapılmadan çözüm üretmemiz gerekir (el-Buti M. S., نقض الاوهام المادية و الجدلية).*

El-Bûtî'ye göre "Batılıların İslam'a karşı yürütülen saldırgan eylemlerinin olmasına rağmen inanıyorum ki bir gün onların ülkelerinde de yeni bir Müslüman tohumu filizlenecek ve doğacaktır" (el-Buti M. S., نقض الاوهام المادية و الجدلية). Dolayısıyla batı devletlerin hükümdar ve politikacıları İslam'a karşı devamlı olarak sürdürülen diyalektik ve Müslümanlara karşı büyüttükleri nefret ve onlardan korkmaya yönelten tutumları, Batı toplumunun Müslüman toplumunu tanınması için kişisel arzuları artmaya başlatacaktır. Batı ne kadar İslam'a karşı nefret beslerse beslesin, düşmanlığını artırırsa arttırsın, Batı toplumun içindeki bazı insanları İslam'la tanışmak için kişisel arzuları arttırarak dostane ilişkilere sevk edecektir. Bu kişisel arzular yükseldikçe onlarda Batılı

yöneticilerden uzaklaşmaya başlar bunun sonucunda hükümdar ve yöneticilerde ellerindeki siyasi maslahatı giderek kaybederler (el-Buti M. S., أوربة من التقنية الى الروحانية, 1995, s. 17).

El-Butî, Batı hayatı ile Doğu hayatı arasında ki farka kısa bir şekilde değinmektedir. Batı insanın hayatı, programlanmış ve sürekli hırs ve psikolojik sorunlarla mücadele etmektedir. İnsani değerlere baktığımızda sadece bu insanları bir makineye benzetir. Tabi ki Batı insanları bir makine hükmüne bağlı kalarak zaruriyet icabında hareket eder. Bundan sonra bu sistem içinde değişebilecek bazı yedek parçalar ve unsurlardır. Bu devasa alet de devlettir. Avrupa’da insanlar hesaplarda sayısal bir numara olup sadece bir üniteden milyonlara bölünmüş bir toplumdur. Bu bölünmüş üniteler ise sadece materyalizm işlerinde, üzerinde rekabet ve mücadele olduğunda bu siyasi arenada işe yaramaktadır veya kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili Romanyalı yazar olan Constantin Virgil Gheorghiu *The 25'th Hour* adlı kitabında Avrupa halkı makine benzetmesini yapar ve “*bu alet çok yakından insanlar itaat edecek, batıdaki insanlar ise bu aletin saltanatının ve siyasetine tabi olarak köle askere dönüşecektir*” der (el-Buti M. S., أوربة من التقنية الى الروحانية, 1995, s. 20).

4.1.7. İslam ve Çağdaş Mücadele

Ramazan el-Bûtî dışarıdaki İslam dini ve Kur’an üzerine yazılan veya yanlış tefsir edilen ayetlerin kitap halinde piyasaya sürülmesine engel olmak için mücadele etmiştir. Aslında bu olaylar 19. yüzyılın başından beri Batı aydınları ve politikacıları tarafından İslam’ı zayıflatmak için Müslüman toplumun içine yerleşen sekülerizm ve laiklik ile birlikte gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak Şam ulemasının bazıları buna karşı çıkmıştır. Dolayısıyla bu tür olayları ve sabotajları günümüzde net bir şekilde görmekteyiz. Televizyon ekranlarından ve sosyal medyayla harekete geçen bir cemaat grubu durmadan cihat çağrısı yapmaktadır. Oysa İslam dini barış ve selamet dini olup göç ve savaşlarla dini yayılmayı değil tamamen davet ve isteğe bağlı bir yayılmayı ön görür. Bir başka sorun da hatta en tehlikesi olanı, İslam adını kullanarak militanlaşan silahlı grupları el-Kaide, Hizbullah ve Arap Baharından iki yıl sonra sık sık gündeme gelen IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) gibi İslam adına dünyanın herhangi bir ülkesinde

eylem yapabilen gruplardır. Ancak bu terör örgütlerine baktığımızda amaçları İslam'ı birleştirmek değil bilakis İslam'ı ve Müslüman toplumları Batıya karşı küçük düşürmek, İslam'ın barış değil terör dini olduğunu, İslam toplumu kaos içinde bırakmak ve toplumu geride bırakmak imajını oluşturmaktır söylemek doğru olabilir. Dolayısıyla bugün Ortadoğu ve diğer Müslüman devletlerine baktığımızda hiçbirinde İslam kanunu bulunmamaktadır. Bu devletler Batı emperyalizminin seçtikleri tiranlıklar tarafından yönetilmektedir. Kimileri İngiliz kimileri de Rus kanunları ile yönetilmektedirler. Dolayısıyla bugün barış ve huzur anlamında olan İslam'a maalesef bugün batı tarafından terörist, gelişme-kalkınmadan uzak topluluklar olarak bakıldığını söz konusudur.

El-Bûtî, *İslam ve Çağdaş Mücadele* adlı kitabında 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru girmek üzereyken, Suriye'de ve diğer Arap ülkelerinde yeni İslami hareketlerle birlikte radikal İslami gruplar ve tarikatlar ortaya çıkmış olmasından bahseder. Bunun sonucunda birçok olumsuz durum ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi ise İslam ve İslam nizamını (sistemi) gerçek anlamından uzaklaştırılmasıdır. Bu gruplar daha çok İslam'ı çıkarları uğruna kullanmaya başlamışlardır. Hatta birçok kişi tüm Müslümanları bu gruplarla eş değer tutmaya başlamıştır. Bu durumun sonucunda İslam'a yakın olup, Müslüman olma niyetinde olan kişiler İslam dininden tamamen uzaklaşmaya ve dinden korkmaya başlamıştır. Ayrıca birçok Batılı ülke bu radikal grupları kullanarak yeni bir İslam anlayışı oluşturmuştur. Bu anlayışı da pozitivist ideoloji çerçevesinde kullanmışlardır. Mevcut yönetimleri ve sistemleri ortadan kaldırmak için tüm çabalarını ve enerjilerini harcamaktadırlar. Değişik solcu ideolojileri ve komünizm gibi yeni gelen sistemleri İslam'a karşı kullanmaktadırlar (el-Buti M. S., *el-İslam ve Tahadiyat u'l asır*, 1998, s. 19-20). 1950 yılında Suriye'nin yeni bir anayasa oluşturulması çalışmaları esnasında oluşan Müslüman hareketi "*Suriye devletinin dini neden İslam olmasın*" başlıklı bir makale İslami grupların tarafından yayınlamıştır. O dönemde gerçekten pozitivism kanun sisteminin yerine geçebilecek İslam Şeriat kanununa göre bir anayasa hazırlanması isteniyordu. Fakat fark edildi ki bu öneri muhafazakâr Müslüman partilerin çevresinde toplanıyordu. Toplayan gruplar ise radikal Müslümanlar ve cahil toplumlar olduğunu farkına varmaktaydı. Bu konuda El-Butî devlet anayasası ile İslam sisteminin arasındaki farkı da bu şekilde açıklamaktadır:

İslam, bireyi eğitir ve kendi varlığını tanıtır ve insan nefisini terbiye eder. İslam metodu ise toplumu terbiye eder ve fertler arasında araç olarak kalması için adaleti sağlar. İslam ve İslam metodu, düşünürler, ulema, araştırmacılar ve münafisler tarafından bitirilmiştir. Bunların felsefe girişinde İslam'ın insan nefisini terbiye etmesi ve vurgusunu temizlemek için yerine geçecek hiçbir şey yoktur.

4.1.8. Arap Baharında El-Butî'nin Duruşu

Cezayir'de 14 Aralık 1991'deki seçimlerde devlet ve toplum yapısındaki radikal değişimlere hazır olmayan ve İslamcılara şüpheyle yaklaşan rejim müdahalesi beraberinde devlet ile dini grupları arasındaki sorunları arttırmıştır. Hatta sorunlar iç savaş tehlikesini ortaya çıkarmıştır. 4 Ocak 1992'de, bir başkanlık kararnamesi ile Ulusal Halk Konseyi feshedilmiş, anayasa askıya alınmış ve Cezayir'in Devlet Başkanı Şadli bin Cedid ordunun baskısıyla istifa ettirilmiştir. 1992'de ilk İslami gerilla hareketi Silahlı İslami Hareket'inin ortaya çıkmasıyla durum tam anlamıyla bir iç çatışma halini almıştır. Silahlı İslami Hareket dışında direnişi oluşturan İslami Kurtuluş, Silahlı İslami Grup ve Selefî Vaaz ve Muharebe Grubu'ndaki silahlı militan sayısı 27 bin olarak tahmin ediliyordu. Hareket, hükümet, ordu, aydınlar ve gazeteciler başta olmak üzere sivillere karşı acımasız bir kampanya başlatmıştır (Temelat, 2012). Burada el-Butî Cezayir güçlerine seslenerek; siz yaptıklarınızla hangi izzete mensupsanız Allah'a tövbe edin çünkü yaptıklarınıza Allah kabul etmemektedir der ve şöyle devam eder:

“Hükümetinizle barışın, çünkü sizin ve hükümet aranızda din bağı vardır. Bu bağ her şeyden daha güçlüdür. Hepimiz biliyoruz ki bu İslam'ı daha ilerdeki zamanda parçalanmak için bugünün bir başlangıcı olarak bilin. Bunu hükümetinizle mücadeleyle bir sonuç vermeyecektir. Dolayısıyla bu tehlike tüm İslam âlemine tehlike altına sokmak ve tahrip etmektir. Size Allah'ın adına ve bize indirdiği Kur'an'ı Kerim sözleriyle sesleniyorum, siz ve hükümetiniz ve diğer tüm gruplarla bir araya gelin uzlaşın ve hükümet kürsüsüne göz dikmeyin sadece hükümetin düşüncelerine göz dikin (el-Butî M. , Cezayir kardeşlerimize seslenmek, 1992).

Bu konuşmasından dolayı el- Butî Cezayir halkından tepkiler alır. Ancak belli bir zaman sonra Cezayir halkında özür mektupları gelir ve yaptıklarından pişmanlık duyduklarını ifade ederler. İmam şehit Muhammed Said el-Butî her zaman gerek hutbede gerekse konferans konuşmalarında Filistin davasını hep savunmuştur.

2011 yılında Kuzey Afrika’da sözde demokrasi ve liberalleşme hareketiyle başlayan protestolar, Arap Baharı adıyla anılmıştır. Ama ne yazık ki bu bahar Suriye’de fırtınaya dönüşmüştür. Tabi ki de politikacılar, analistler ve din adamları da bu hareketi yakından takip etmişlerdir. Suriye’de halk sokağa çıktığında, Şam din adamlarının bazıları Suriye’den çıkmış bir kısmı Suudi Arabistan’a bir kısmı da diğer ülkelere göç etmişlerdir. Ancak bunların bazıları el-Butî’nin rejim yanlısı olduğunu ve katliamlara göz yumduğunu ifade etmişlerdir. El-Bûtî’ye göre Suriye’de savaşan ve Suudi destekli İslam’ı cepheler ABD ve Avrupa adına İslam dinini parçalamak amacıyla hareket etmektedir. Ona göre Vahhabi hareketinin İslam toplumunda yayılması ABD lehine işleyen bir süreçtir (el-Buti & Molla Raşid, 2014).

Suriye sokaklarında özgürlük sloganlarıyla başlayan yürüyüşler sonrasında, binlerce vatandaş rejim ve muhalifler tarafından yakalanıp öldürülmüştür. El-Butî’ye göre protestoculara açılan ateş doğru değildir (el-Buti M. S., Göstericileri Öldürmek Mübah mı, 2011). El-Butî minberden verdiği vaazlarında özgürlük hareketi konuşmasında, rejime ve muhaliflere şöyle seslenir:

“Özgürlük bir buğday başağı gibidir, tohumu toprağa atmadan biçemezsiniz, meyveleri de ağacı bahçelerde ve tarlalarda ekmeden meyve elde edemezsiniz, yani hiçbir şey aslı olmadan elde edilemez, aynı durum özgürlük için de geçerlidir”. Dolayısıyla eğer insanın özünde özgürlük ilişkisi yoksa özgürlük gerçekleşemez (...) Kim özgürlük tohumları istiyorsa Allah için kalpten ibadet edip etmediğini araştırsın. Eğer bulurlarsa bilsin ki gerçek özgürlük ve kıyametini elde etmişlerdir. Aslında gerçek özgürlük insanların Allah’a olan itaatlerinde görünür” (el-Buti M. S., İnan özgürlüğüne yardım eden Allah’ın esareti, 2012).

Ürdünlü ünlü din adamı ve hatip olan Dr. İbrahim Adnan aynı zamanda Şeyh Said el-Butî’nin hem öğrencisi olup hem de onu yakından takip eden birisidir. İbrahim Adnan el-Butî hakkında şöyle der:

“Daha Arap ülkelerinde savaşın veya halk ayaklanması söz konusu olmadığı vakitte kendisi ilk kez bir fetva verdi. Şeyh’nin rüyasında gördüğü bir vakayı anlatarak şöyle devam etti; yakında, Suriye üzerinde siyah bulutların geçeceği ve Suriye’yi büyük fırtınaya sebep olacaktır. Buradan hem hükümette hem de Suriye halkına seslenmek istiyor, sakın sakın oyuna gelmeyin birbirine karşı diklenmeyin yoksa bu karanlık bulutların uzun zaman devam edeceğini ve hiçbir zaman bu musibetten kurtulmayacaksınız demişti”. (İbrahim, 2013).

Şeyh el-Butî'nin böyle bir rüyayı hayatında ilk kez gördüğü anlatmıştı. Şeyhin burada yapmaya çalıştığı Suriye ve diğer Arap ülkelerinin böyle bir hataya düşmemeleri gerektiğini anlatmaya çalışmaktı.

4.1.9. Uluslararası ve Ulusal Düzeydeki Etkinlikleri

Muhammed Said el-Butî sadece Şam sınırları içindeki ulemayla temasa geçmeyip hem Suriye sınırları içinde farklı tarikatlarla hem de diğer Arap ülkelerindeki ulema kesimi ile iletişim halinde olmuştur. Aynı zamanda kendisi birçok Müslüman ülkesinde birçok programlara konuk olmuş ve birçok görevler üstlenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Cezayir'de birçok defa İslami Düşünce forumu gibi uluslararası ve bölgesel konferanslara katılması
- Arap ve Batı ülkelerindeki forumlara katıldığı konferansları, bunlardan en önemlisi 1991 Strazburg'da Avrupa Birliği Parlamentosundan İslam'da azınlık hakları konuşması
- İslam fikhî akademisinin bazı toplantılara danışman olarak katılması
- İslami finansal kurumlar muhasebe ve denetim kurulu üyesi
- Batıda Fransa'daki Nur el-İslam Vakfı'nın üyesi
- Abu Dabi'de Taba Vakfı'nın üyesi
- Emevi Cami'sindeki bilimsel faaliyetlerin denetleyici
- Oxford Akademisi Yüksek Kurulu üyesi
- Ürdün, Amman'da İslam Medeniyetleri Araştırma Kraliyet Akademisi üyesi
- Uluslararası çapta birçok ödülün sahibi olması ve bunlardan en önemlisi olan Dubai ödülü 2004 yılında Molla Muhammed el-Butî adına verilmiştir (al-Sham, 2013).

4.1.10. El- Butî'nin Ölümü

21 Mart 2013 yılında Kürt ulemanın modern tarihinde önemli bir yeri olan Muhammed Said Ramazan el-Butî hayatını kaybetti. Ölüm nedeni, camiye giren canlı bombanın kendisini patlatmasıdır. Bu olayda kendisiyle beraber 52 kişi daha hayatını

kaybetmiştir. Ölümünden birkaç gün sonra Şam'da bulunan Salahaddin Eyubi'nin mezarının yanında defnedilmiştir. El-Butî babasıyla beraber 1926 yılından beri Şam ulemasının arasında yaşamaktaydı. Kendisi Suriye'nin Fransızlar tarafından işgali ve bundan sonra yaşanan tüm devrimlere şahit oldu. 1948 ile 1965 askeri devrimler ve son olarak Hafız Esad tarafından yapılan Baas sosyalist devrimi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Suriye'de sosyalizm ve komünizmin getirdiği Batı inancını gördü ve yıllarca bunlarla mücadele etti. El-Butî bir tek Batı'nın ideolojisiyle mücadele etmedi aynı zaman da Batılılar ve Suudi Arabistan tarafından Müslüman toplumu içiresine yerleştirilen radikal İslam ideolojisiyle de mücadele etti.

Muhammed el-Butî sadece Suriye'de değil tüm Müslüman ülkelerinde tanınıyordu. Aynı zamanda Suriye halkının çoğunluğu ona çok saygı duymaktadır. Derslerini katılanlar ise Şam'ın daha çok aydın ve burjuva kesimlerindendi. Suriye rejiminin sivillere yönelik uyguladığı sert hareketleri ve insani olmayan davranışları doğru olmadığını savunmuştur. Kendisi yıllardır Şam burjuvasının, aydınların ve politikacıların yaşadığı Mezra isimli semtte bulunan *İman Camisinde* ders vermekteydi. Bu semtte Rusya Büyükelçisi, Suriye'nin özel emniyet teşkilatı, Baas Partisi'nin ana binası bulunmaktadır. Özellikle Suriye'de sivil savaşın başlamasıyla birlikte bu bölge daha güvenli hale gelmiştir. Dolayısıyla bölgeye girmek birkaç kontrol noktasından geçerek mümkün olmaktadır. Bu demektir ki bölgeye teröristlerin girmesi ihtimali yok denilebilecek kadar azdır. Ayrıca daha Hafız Esad döneminden beri el-Butî hep rejime yakın kalmıştır. El-Butî'nin nasıl ve kimler tarafından öldürüldüğü tam olarak bilinmemektedir.

Müslüman Kardeşler ve el-Butî cemaati arasında 1970'li yıllardan beri sorunların olduğunu bilinmekteydi. El-Butî'nin her zaman hükümete yakın olduğu da bilinmekteydi. Savaşın başlamasıyla birlikte muhalifler çoğu zaman intihar saldırılarını üstlenmiştir. Ancak rejimin *el-Muhabarat* aracılığıyla kendisine ileride tehlike oluşturacak kişilere yönelik suikast saldırıları olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla kanıtlar Şehit el-Butî'nin rejim tarafından veya rejimin bilgisiyle öldürüldüğünü gösteriyor. Bu suikast üzerine rejime bağlı bir televizyon kanalı programında yayınlanan "İtirafçılar" adlı belgeselde yaklaşık beş kişi bu olayı anlatmıştır. Bu

programda İki kişi Der’el Zor bir kişi Irak ve bir diğer kişi ise şam şivesiyle konuşmaktadır. Aslında onların konuşmalarını dinlendiğimizde olayın bir senaryo olduğu ağıkça gürmektedir. çünkü konuşanların yüzlerinde hiçbir korku ifadesi, nefret ve darbe izi gürünmemekte idi. Rejim tarafından işkence yapılmasına dair hiçbir iz bulunmuyordu. Bunun tür eylemler geręekleřtiren suçluların rejim tarafından yakalandığında işkence yapılarak öldürölür veya itiraftan sonra idam edilir. Ancak bunlar hakkında hiçbir belge yoktur. Aynı zaman adı geçen kanalda el-Bütî, Ali Tantavi ve bir kişi tarafından tehdit edildiğini de gürsterdi. Al-Arabia ve Al-Jazeera kanalı Suriye ve Arap ölkelerine propaganda yaptığını da vurgulanıyordu. Suriye’deki olayların çatışmaya dönüştüğünde Hizbullah ve İran’a bağlı milislerin Suriye’ye girmesi el-Butî’yi rahatsız etmiş ve bu durumu el-Butî hiçbir zaman kabul etmemiştir. Dolayısıyla el-Butî İran, Hizbullah ve Suriye rejimiyle ortaklaşa bir eylem ile öldürölme ihtimali yüksektir. El-Butî’ye yönelik yapılan tehditler onu düşüncelerini ifade etmekten geri koymamıştır. Doğru bildiğini her zaman savunurdu. Dünden bugüne şam ulemasından önden gelen biri olarak takipçileri tarafından saygı duyulmaktaydı ve şam ulemasının son kişilerindendi. Burada belirlemek gerekiyor ki el-Butî her zaman siyasal İslam’dan uzak durmuş, her ölkenin kendi sorunlarını diyalogla çözümlenmesi istemiş ve hiçbir zaman da ölkelerinde arasında veya hükümet ile halk arasındaki sorunların silahla çözümlenmesine taraftar olmamıştır.

4.2. şeyh Maşuk el-Haznevi

4.2.1. Hayatı

Kürt ulemasından beri olan Muhammed Maşuk El-Haznevî Kuzey Suriye’de bulunan Kamışlı’nın Hazna (Ėazna veya Xazne) Köyü’nde 1950 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisi şeyh Ahmed Haznevî’nin oğludur. şeyh Ahmed, 1887 yılında Hazne’de doğup eğitimi Silvan’da şeyh Hüseyin Küçük ve tassavvuf eğitimi ise Abdurrahman-ı Tağü’nin şeyh Abdulkadir ve ardından Norşin’li şeyh Muhmmmed Ziyaeddin’nin yanında tamamlayarak icazetini başarıyla elde eder. şeyh Ahmed Abullakadir Geylani soyundan gelir. şeyh Ahmed Haznevî Türkiye’den göç ederek Suriye kuzey-doğusunda yer alan Telmaruf köyüne yerleşir. Orada birçok medreseye bağlı arazilere sahip olur. Ancak

1927 yılında Suriye’de çıkarılan toprak kanunundan sonra medrese ve arazilerine el konulur. Suriye Fransızlar tarafından ele geçirildikten sonra, din adamları ile Fransızlar arasında çıkan sorunlardan dolayı Şeyh Ahmed Haznevî Deyrizor’a sürgün edilir. Daha sonra Telmaruf’a döner ve 1950 yılında orada vefat eder (Baz, Cumhuriyetin ilk Yıllarında Irak ve Suriye’ye Göçen Cizreli Alim ve Sufiler, 2012). Gerçek ismi Muhammed’dir ancak babası tarafından çok sevilen biri olduğu için Maşuk lakabıyla bilinir. Ailesi İslami dini ve tasavvuf dersleri almıştır. El Haznevî, Şeyh İzzeddin ve Mele Abdullah Kartmini, olmak üzere medresenin ileri gelen müderrislerinden temel dini bilgileri almıştır. Babasından da özel ders aldıktan sonra, Şeria Öğrenciler İlk Yardım Koleji’ni kaydolmuştur.1978 yılında diplomasına aldıktan sonra da 1984 yılında Medine el-Münevver’de İslam Üniversitesinde İslam şeriatında lisans diploması almıştır. Daha sonra Suriye’nin birçok şehrinde imamlık ve hocalık görevini yapmıştır. Şeyh Maşuk, 2001 yılında Lübnan’da İslam Çalışmalarında yüksek lisansını “*İslam’da Yaşam Güvencesi*” başlıklı teziyle yapmıştır. Daha sonra Pakistan Karaçi’de doktorasını “*Mezhebi Fitnesinde Taklidin Etkisi*” başlıklı teziyle bitirdikten sonra Suriye’ye geri dönmüştür. Şeyh aynı zamanda Mekke’de Şeriat (İslam dersleri) eğitimi görmüştür.1995 yılında Mısır El-Ezher Üniversitesi’ni birincilik ile bitirmiştir.

Şeyh Maşuk’un gayesi, İslam’ı Allah’ın gönderdiği, peygamberin anlattığı ve sahabenin anladığı gibi anlamak, anlatmak, yaşamak ve yaşatmaktır. Müslümanların akidesini temizlemek, şeriatı çağa göre anlamak ve yorumlamak ve din istismarcılığı kaldırmaktır. Aynı zamanda Maşuk’a göre Kur’an ve hadisi Şerif sabit ve değiştirilmez yasalardır. Bunların haricinde her şeyi tartışılabilir, zamana göre hüküm verilebilir. Peygamber hariç hiçbir insan kutsal değildir.

Dini görüşleri, Her bir mezhebin ayrı bir yeri olduğu, hadislerin bir araya gelinmediği, görüş ifade hürriyeti olunması, siyasetin temiz olması, hakimlerin din adamlarına karışmamasıdır. İslamiyet’te içtihat serbesttir. İchtihat eden ve hakka isabet etmeyen bir hayır alır.

Mezhep konusu, mezheplerin İslamiyet’tin zenginliği olduğunu, görüş özgürlüğü ve geniş düşüncenin olduğunu ifade eder.

Tasavvuf, Muhammed Maşuk'a göre tasavvufta insanların kendisini yenileme ve dış hastalıkları vardır. Bu hastalıkları tedavisi için çeşitli hastane ve fakülteler kurulmuştur. Aynı şekilde insanların iç hastalıkları da bulunur, bunların da tedavisi bulunur, bu tedavi Kur'an, Hadis ve Selefî Salih'in yoludur ve bu yolla tedavi yapılmıştır. Tasavvufun amacı insanların manevi hastalıklarını tedavi etmektir. Onları içi ve dışı temiz insanlar derecesine getirmek ve İslami bir toplum yaratmaktır. Fakat tasavvufu şimdi iddia edenlerden bazıları bu yolu istismar ederek insanları uyutmaya çalışıyorlar. İnsanı hayat boyunca sözde nefsin terbiyesi ile meşgul edenler Müslümanları dünyadan haberi olmayan, etrafından nelerin olduğunu görmeyen ve sürekli uykuda olan kişi haline getirmeye çalışmaktadır. Gerçek tasavvuf ise içi ve dışı temiz, hak ve adaleti isteyen, zulmü kabul etmeyen ve haksızlıklara karşı başkaldıran bir insanı topluma kazandırmaktır. Eşitlik ve milliyetçilik; Kur'an'ı kerim ve hadisi şerife baktığımızda insanların çeşit çeşit ırkları ve dilleri vardır. Bu diller ve ırkları bir yandan Allah'ın ayeti ve büyüklüğünü gösterir. Öte yandan insanların birbirlerini tanımak ve birbirlerine bağlı olmak hikmeti ifade eder. Fakat insanlar İslamiyet'ten biraz uzak durduğu için birbirlerine saldırmaya başladı. Bu ezilenlerden nasibini alanlar arasında Kürt milleti de var, Araplar, Fars ve Türk kardeşleri tarafından milliyetçilik döneminde haksızlığa uğradılar (Ferqini).

Hocaları, Babası: Şeyh İzzeddin, Mele Abdullah Kartmini olmak üzere medresenin ileri gelen müderrislerinden temel dini bilgileri aldı. Daha sonra babası tarafından Telmaruf'ta kurulan resmi medresede okudu. 1974'te ortaokul, 1977'de liseyi bitirdi. O zaman medreseleri ülke dışında geçerli değildi. Medreseleri 1995'te Mısır'da bulunan ve İslam âleminde en eski ve büyük bir değere sahip olan El-Ezher Üniversitesi tarafından kabul edildi. (Farqini, 2015). Babası ve kardeşleri ile birtakım sorunları oldu. Bu sorunlar hakkında tatmin edici bir bilgi açıklanmadı ve 1989'da babasından ayrılmak zorunda kaldı ve 1992 yılına kadar babasının vefatına kadar Haleb'e yakın İdlip şehrinde yaşadı. Babası onu hayatında malından mahrum etmişti. 1990 yılında onu o zor hayat şartlarında İdlip'te ziyaret ettik. Babası vefat ettikten sonra hakkını alıp şehit edilene kadar Kamışlı'da yaşadı (Farqini, 2015).

Şeyh'in siyasi yönünde baktığımızda 2000'li yıllara kadar hep politikadan uzak durmuştur. Aynı yıl içinde gerek Cizre bölgesinde gerekse Suriye'nin farklı bölgelerinde verdiği vaizden dolayı halk arasında hem saygı hem de nam kazanmıştır.

2003 ABD Irak'ın işgalinden bir yıl sonra Suriye'de Haseke Şehri'nde bir statta Kürtler ve Araplar arasında çıkan bir isyandan sonra birkaç kişinin ölmüştür. Cenaze namazında vaaz veren Şeyh, halka seslenmiş ve bugünden sonra halk arasında bir vaizden daha çok bir halk kahramanı olarak tanınmıştır. 2005 yılında devlet tarafından öldüren Ferhat Sabri'nin cenazesinde yaptığı konuşmasında devlete yüklenmiştir. Bu konuşma halk arasında büyük destek görmüştür. Bu konuşma sırasında binlerce kişi vardır ve hep bir ağızdan şeyhe destek vermişlerdir. Eğer bu konuşmada Şeyh halkı isyana çağırıyorsa belki daha sonra bölge bir iç savaşa dönüşebilirdi. Şeyhin bazı yakın arkadaşlardan edilen bilgilere göre şeyh sadece birkaç kitap yazmıştır. Ama ne yazık ki devletin bölgede uygulanan yasak politikaları yüzünden bu kitapların bazıları gizlice basılmış ve daha sonra 2011'de başlayan Arap Baharı bir iç savaşa dönüşmesi sırasında, buna maddi sıkıntılar da eklenerek kitaplar çok sayıda basılamamıştır.

Şeyh'in siyasete girmesi 2000'li yıllarından sonra başlamıştır. Aslında buna tam olarak siyaset de demek uygun değildir. Çünkü Şeyh'in hedefi sadece Kürtler e yapılan haksızlıkların önüne geçmektir. Çünkü şeyhe göre politika ve din birbirlerine ayrı bir iki dünyadır ve şöyle der: *“siyasetin girdiği her yer yolsuzluk üretilmiştir. Oysa din buna karşıdır”* (Davut, 2017).

Haznevî'ye göre; Suriye'de yaşayan bütün insanlar kendi dilini, dinini yaşmalı ve onlara saygı duyulmalıdır. Çünkü İslam dininde zorlama yoktur. Kendisi Hıristiyan, Musevi, Süryani ve Zerdüştlük gibi dinlere ve inançlara hiç karşı çıkmıyordu ve her zaman bunlarla diyalog içindeydi. Aynı zamanda da ne dindar, komünist ne de laiklerle tartışıyordu. Kendisi bu gruplarla her türlü sohbete katılıyordu (Davut, 2017). Şeyh Muhammed Maşuk Haznevî milliyetçiliğin ve İslam'ın ayrı bir mecra olduğunu ve hiçbir zaman birleşmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü her ırktan İslam'a hizmet edenler vardır. İslam'ı tek bir ırk üzerinde değerlendirmek yanlıştır (el-Haznavi M. M., *كلمة لشيخ الشهداء الدكتور معشوق الخزنوي في غزاء في مدينة عامودة*, 2015). Ayrıca Şeyh Haznevî hareketinin amacı, İslam toplumun içinde yaşayan tüm insanların kendi dinini,

kültürünü yaşama hakkı tanınması ve herkesin eşit olduğu inancını yaymaktır. Peygamber'in veda hutbesinde söylediği son sözler bu bağlamda önemlidir: *"Ey insanlar! "Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Arabın Arap olmayana Arap olmayanında Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah üzerine siyahında kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktır"*. Şeyh gittiği her yerde mutlaka veda hutbesini hatırlatırdı. Çünkü şeyhe göre bu hutbe Peygamber tarafından verilmiş en mukaddes sözdür. Bu hutbe Müslümanlar için bugünkü devletlerin hukuku ve anayasası kadar meşru olması gerekir. Aynı zamanda hutbe Peygamberin son konuşması olmasına rağmen Müslümanların yaşadığı bu çağda ancak sadece kitaplarda yazılı olarak kalmıştır. Bugün Ortadoğu coğrafyasında yaşanan sorunların ve özellikle bu sorunların Kürtlerin içinde yaşatmasının ve Suriye devletinin Kürt nüfusunun bazıları vatandaşlık haklarından mahrum bırakılması dini prensiplerine göre kabul edilmeyecek bir başka vaka olduğunu ön plan çıkartmaktadır. İslam toplumunun içinde bazı şeyhler tarafından yayılan bazı fitneler ve hastalıklarla tecdid ile mücadele etmek gerekir. Günümüzde gerek Batı tarafından gerekse Ortadoğu'da İslam'ı siyaset ile sürdürülmenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. İslam tek bir dindir. Eğer İslam'da parti ve buna benzer politik özneler olacaksa, İslam'da bugün gördüğümüz her türlü ideolojinin olması gerektiğini savunur. Ancak bunların hiçbirini İslam'a uygun olmadığını söyler: *"Eğer siyasi İslam olacaksa neden iktisadi, kültürel ve sosyal İslam olmasın ki"*. İslam adını hiçbir parti veya bir grup devlet tarafından kullanmaması gerektiğini ifade etmiştir. İslam hiçbir zaman ne Kürt, Arap, Türk ve Fars kültürü için olmadı, din adamları kendi milliyetçiliği ön plan alması da doğru bir şey değildir. Onlar ancak dini benimsedikleri için iftihar etmelidirler. Arap ülkelerine baktığımızda yirmi iki devletten oluşmaktadır ve her biri kendi anayasası, ordusu sınırı vb. vardır. Ama bu ülkelerde herhangi biri kendi hakkını savunmak için kalktığında karşısında asker ve ordu görmekte ve o kişiyi İslam'ı parçalanmakla suçlamaktadırlar. Bu kadar parçalanmış İslam ülkeleri varken neden İslam şemsiyesi altında toplanmıyorlar? Neden tek bir İslam ülkesi yoktur? Bizi bu kadar parçalanmaya götüren sebep nedir? Neden Kürtler hakkını istediklerinde onlara karşı çıkıyorsunuz? Diller ancak Allah tarafından bize tebşir edilen bir nimettir ve herkesin kendi dilini, dinini ve kültürünü yaşama hakkı

olduğunu söyler (el-Haznavi M. M., الشيخ محمد معشوق الخزنوي في برنامج الراي على قناة روج, 2013).

Şeyh Muhammed Maşuk el-Haznevî aile sorunlarından dolayı yıllarca Suriye'nin farklı şehirlerinde ikamet etmek zorunda kalmıştır. Ancak 2003 yılından sonra Kamışlı kentine geri dönmüştür. Şehre yerleştikten kısa bir süre sonra *İslam Arasında Diyalog* diye bir kültür merkezi açmıştır. Merkezin el-Haznevî'nin belirlediği önemli kurucu ilkeleri vardır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanmaktadır:

Allah'ın bize gönderdiği Kur'an kerimde Nahl Suresi'nin 25. ayetinde başlayarak "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir tarzda münakaşa ve mübahasede bulun"

Şeriatu'l Uzma başta olmak üzere, insanları davet etmesi, "Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker" yani "İyiliği emretmek ve kötülükten men etmek", bu dinin en önemli yönüdür, enbiya ve mürselin görevidir.

İslam söyleyişi en başta akide içinde düşünce, fıkıh, davet, siyaset, ekonomi ve toplumsal olarak tüm yanlarıyla değiştirip yenilenmelidir.

Çağdaş İslam düşüncesinin ve şüphe, sapma, yalanlardan arıtılması topluma doğru bir şekilde sunması.

İslam toplumun yükselmesine katılmak için, içinde bulunan özgürlüğü, eşitliği ve adalet üzerinde rol oynayan Salih bayrağının dalgalanması için, emniyet ve güvenliğin yeniden oluşması, fedakârlık, kardeşlik ve sevgi dolu bir toplumu olması, ama içinde cimri, sömürücü ve bencil bir toplum olmaması.

Kendi özel mekanizmaları için ümmeti modernleştirmek, toplumun içinde ekilen mayınları temizlemek, bu tür fitnelerle mücadele etmek ve gelecek nesillere için maddi, manevi ve ruhani olarak hep birlikte yardımlaşarak bu tür mayınlardan kurtulmak için maddi ve manevi olarak cehaletle mücadele etmeliyiz.

Toplumun anlayışını derinleşmek, düşüncelerini yükseltmek, saflarını düzeltmek, İslam adına çalışan bireylerin morallerini ilam çıkarışı için yükselmek, İslam hareketi ve daveti için yürüttüğü İslam'ı özlemi insanlar arasında dünyevi, batıl inançtan kurtarmak için mücadele ve halk projeleriyle desteklemek gerektiğini ifade etmiştir (el-Haznavi M. M., 2005).

4.2.2. El-Haznevî'nin Faaliyetleri

Şeyh gerçek İslami yaklaşım üzerinde durmaktaydı. Cuma hutbelerinde genellikle daha çok insan hakları, diktatörlerin zulümleri, ihlalleri ve yaptıkları yoksuzluğa karşı mücadele konularından bahsetmektedir. Ancak bu konuşmaları sonrasında el-Haznevî'nin camilerde hutbe vermesi yasaklanmıştır. Kendisi Arap

hükümetlerinden sadece hukuk, adaleti uygulamaları, mazlumların üzerindeki adaletsizliğin kaldırmalarını istemiştir ve devlet memurlarının toplum üstündeki baskısını, davranışlarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Memurların uygun davranışlar sergilemesi gerektiğini sık sık ifade etmiştir. El-Haznevî sürekli toplum içinde ve toplumla iletişim halindeydi. Bununla beraber kendisi gerek yerel gerekse ulusal kanallar vasıtasıyla toplumu bilgilendirmekteydi. Aynı zaman da hukuki, dini ve din ve kültürler arasında mücadele yerine diyalog kurma gibi nedenlerden dolayı birçok uluslararası ve Avrupa kurumlarıyla iyi ilişkiler kurmuştur. Dolayısıyla bu tür toplumlarda fırsat buldukça da Kürt sorunu ve kültürünü tanıtmaya çalışmaktadır. Kendisi Kürt sorununu çözmek için sadece uluslararası arenada değil, Kürtler arasında da farklı yerlerdeki toplantılarda söz sahibi bir isimdi. Ona göre Kürtlerin her şeyden önce kendi aralarında birleşmesi gerekmektedir. El-Haznevî birçok programlarda yer almasına rağmen, tek bir kitap yazmıştır. Bu kitap içinde “*ben Kürdistan’da doğmuş bir Kürt ailesinin çocuğum*” yazdığı için kitap resmi olarak basılmamıştır (Davut, 2017).

Şeyh Muhammed Maşuk el-Haznevî ölümünden önce birçok kurumda aktif olarak görevler almıştır. Bunlardan bazılarını madde madde aktarmak gerekirse:

- El-Haznevî tarafından Kanişlı kentinde kurulan kurum içinde bilimsel, toplumsal, sağlık ve ulusal reform çağrılarının faaliyetleri yürütmüştür.
- El-birr el-İslam camisinde hatiplik yapmaktaydı.
- Beyrut’ta Kudüs Meclisi Sekreterliği üyesi
- Şam’da İslami Çalışmaların Meclis Sekreterliği üyesi
- Suriye’de İslami-Hristiyan Müşterek Çalışmaları komisyonu üyesi
- Tecdid Kitapları Derneği kurucu üyesi
- Kürt MAV İnsan Hakları komisyon üyesi
- Kürt Aydınlar Birliğin üyesi

4.2.3. Haznevi’ye Göre Sekülerizm

Şeyh Maşuk sekülerizm konusunda el-Bûtfî’nin teorisine bazen zıt bazen de aynı görüşte olduğunu söylemek mümkündür. Haznevî’ye göre sekülerizm, İslam

dünyasında ve özellikle Arap dünyasında ciddi bir şekilde tahrif edilmişti, hala da birçok siyasetçi Müslümanlar bu tanımının tahrifi üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Siyasal Müslümanlar açık bir şekilde gösteriyor ki, sekülerizm İslam'a bir tehdittir. Müslüman konuşmacıların sekülerizm batı bir terimdir ve bu yüzden bizim için bir tehdittir olduğunu söylentiler vardır. Haznevî'ye göre batılılar tarafından her gördüğümüz şeylerin bizim için zararlı olduğunu anlamına gelmemektedir. Bu konuda Haznevî der ki "Eğer batılılardan gelen her şey bizim için doğru değilse neden bizler demokrasi kültürü Arap dünyasına damarlarını ekmiştir?" Müslümanlar olarak eğer bu geçmişte bizde olsaydı, belki bize bu kadar yabancı gelmezdi. Lakin bu bir bilimsel uygulamadır, bu da bizim için yenidir. İslam dinimizin gereğinde bu uygulamanın en güzel hikmeti almamız gerekir. Bugün siyasetçi Müslüman ve radikal Müslüman Avrupa'da üretilen her makineyi, vasıtayı ve batı medeniyetine ait her şeyi kullanmaktır. Peki, neden sekülerizm tanımından rahatsız olduklarını ve sekülerizmle eski ve derin İslami anlayışıyla mücadele etmeye çalışıyorlar? Haznevî sekülerizm Avrupagelişmesine yardımcı olan bir ideolojidir. Sekülerizm Avrupa toplumuna bir zararı olmadığına göre İslam toplumuna da bir zarar gelmeyeceğine inanmaktadır.

Sekülerizmin İslam toplumuna bir zararı olmadığını Türkiye'yi örnek göstermektedir. Ancak Arap toplumu sekülerizmi farklı bir amaçla benimsediği, doğru uygulanmadığını dolayısıyla sadece batılı bir görüş olarak benimsediğini ve bugün ki siyasi sorunların oluşmasının sebebi Batı biliminin doğru uygulanmadığını göstermektedir. Mesela Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu tür uygulama Atatürk tarafından Türkiye'ye tanıtıldı. Dolayısıyla siyasetçi Müslümanlar gözlerini Türkiye'nin sekülerizmine çevirmişlerdir. Aslında baktığımızda Türkiye'de uygulanan modern sekülerist sistem devleti dinden uzaklaşması değildir, sadece devlet umurlarını(görev) ve din umurlarını ayrı tutmak ve birbirini işlerine karışmamaktır. Bu durumda Müslüman ailelerini çocuklarını eğitimi kendi kültürlerine göre yetiştirmeleri hakkı vardır. Çünkü devlet kendini rahat hissetmek, toplumu hareket yeteneği olan ve toplumun idaresi sahip çıkacak bir alandır. Haznevî sekülerizm aslında Hulefa el-Raşidin döneminde uygulanan sistem, seküler bir sistem olduğunu dinin ve devlet politikalarının ayrı olduğunu görürüz. Aynı zamanda Hulefa el-Raşidin gerek Yahudiler ve Nasara'la irtibat halindeydi. Kendi vatandaşlarıyla dini değil, insani yaklaşımları

vardır ve bunlara göre hareket etmektedirler. Bu dönemde devlet makamında çalışanlar ise tamamen Müslümanlardan oluşmamaktaydı. Bu düzen aynı zamanda Abasiler ve Emmevi devletlerinde bariz bir şekilde görünmektedir. Çünkü bu devletler dinine göre değil yeteneklerine ve kudretlerine göre insanlarla muamele edilmektedirler. Ortadoğu ülkeleri eskiden beri tüm semavi dinlere ev sahipliğini yaptığını bilinmektedir, İslamiyet'in başladığı günden bu güne kadar İslam coğrafyasında gayri Müslümanlar toplulukların mevcut olup kendi medeniyetlerini ve kültürlerini devam ettirmektedirler. Haznevî şöyle diyor; “bir Müslüman zeki ve bilgili olabilir ama yönetim yeteneği yoktur, bir gayri Müslüman ise bu yeteneğe sahiptir, dolayısıyla devlet yönetiminde çalışma hakkı vardır. Aynı zamanda insanların dinlerine ve şekillerine göre davranmamalıyız” (el-Haznavi M. M., Islam and Secularism, 2004).

Haznevî aynı zaman da Müslüman devletleri ve Avrupa devletlerinin başkanları veya hâkimleri devlet yönetiminde şöyle bir karşılaştırma yapmaktadır; Batılı hâkimler Kiliselere gitmemektedirler ve ibadet vaciplerini yerine getirmemektedir ve kendi toplumlarına kendi dinine göre değil birer insan olduklarına bakarlar. Haznevî bu konu üzerinde her iki dönemi karşılamaktadır. İslam'ın ilk başlarına dönersek görürüz ki Peygamber efendimiz(sav) Müslümanlar ve gayri Müslümanla ayırtmaksızın davranıyordu. Aynı zamanda Haznavî, Peygamberimiz dini devletten ayırdığı ilk kişi olduğunu savunur. Kendisi Medine-i Münevvere girdiğinde halk arasında ilk sözleşme imza etmiştir. Bu dinimizi bazılarının tarafından dini amaçtan araç haline getirilmiş, dini istedikleri amaçları için kullanmaktadır. Avrupa'nın din ve devlet işlerini ayrı tutması sebebi ise Kilisede dini farklı bir amaç için kullanmalarıdır.

4.2.4. Haznevi'nin Ölümü

2003 yılında ABD'nin Irak işgali sırasında ülkede oluşan istikrarsızlık, Kuzey Irak'ta başlayan Kürt hareket hareketleri Suriye'nin kuzeyinde de kendisini hissettirmiştir. Daha sonra Haseke şehrinde bir Arap takımı ile Kürtlerin çoğunlukla desteklediği takımı maç sırasında çıkan kavga giderek şehir geneline ve daha sonra Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelere yayılmaya başlamıştı. Ancak gösteriler acı bir şekilde sona erdi. Onlarca kişi rejim ve el-Muhabarat tarafından öldürüldü, yüzlerce kişi

yaralandı ve gözaltına alındı. Oluşan hadiseden sonra Şeyh Haznevî devlete sert tepkiler göstererek Kürtleri cesaretlendirdi. Bölge oluşan hareketler giderek büyümeye başladı. Haznevî konuşmaları bir şekilde devleti rahatsız etmeyi başladı ve hükümetin hedef tahtasına oturmaya başlamıştı.

Şeyh Haznevî olaylardan sonra Şam'a bir ziyareti sırasında, Şam'da takibe alınmış ve orada Muhabarat tarafından kaçırılmıştır. Şam'da Şeyhin yakın arkadaşları ve daha sonra Şeyhin ailesi kendisinden haber alamayınca ailesi ve arkadaşları bir sorun yaşandığını hissettiler. Daha sonra devlet ve hükümet merkezlerine başvurdular.

01.06.2005 Çarşamba günü, Suriye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklamaya göre Şeyhe suikast düzenleyen beş kişinin gözaltına alındığını duyuruldu. Suikastçıların Şeyhin Şam'da kaçırdıkları daha sonra Halep'e getirdiklerini, Halep'te öldürdükleri daha sonra Der-el'Zor'da da defnettiklerini söylediler. Ancak bunların kim oldukları ve nereden geldiklerine yönelik bir açıklama yapılmamıştır. Ancak Şeyhin yakın arkadaşları ve Yekiti Partinin üyelerinin ifadelerine göre Haznavî bir yıldan beri Muhabarat tarafından tehdit edilmekteydi.

Şeyhin Şam'da İslam Araştırma Merkezi'nin önünde kaçırıldıktan dört hafta sonra, gerek Şeyhin ailesi gerekse bazı Kürt Partilerin devlete yapmış oldukları aşırı baskı sonucu, suç organize emniyet müdürlüğünü harekete geçirmiş, Şeyhin cenazesi bulunduğu bölgeden çıkarılarak ailesine teslim edilmiştir. Ancak şeyhin çocukları babası nasıl öldürüldüğünü emin olmak için uluslararası tarafsız bir otopsi yapılması gerektiğini önerdiler, çünkü şeyhin bedeninde çok sayıda darp izini görmüşlerdir. Bölgedeki insan hakları gözlemcileri suçun arkasında devletin eli olduğundan şüphelenmektedir. Devletin cenaze teslimi sırasında Suriye'de bir Kürt partisi olan *Hizb el-Vataniyin el-Ahrar el-Suriyyin*, *Yakiti Partini* üyesi ve kurucusu olan Mustafa İbrahim'inin ve Suriye İnsan Hakları yaptığı açıklamada Şeyhin hükümet tarafından öldürüldüğünü söylemişti. Ancak daha sonra Suriye Ulusal Haber Ajansı ve Suriye Parlamento üyesi olan Muhammed Habbaş Cezire bölgesini kayıtlı iki kişi tarafından kaçırıldığı söyledi. Bununla beraber hükümetin yaptığı otopsi sonucu devletin hiçbir istihbaratı tarafından veya hükümetin konuyla ilgili ne yakından ne uzaktan bir ilgisi olduğu ile ilgili açıklamalar yaptı. Cenaze aileye teslim edildiğinde devlet televizyonu

tarafından haber konusu olmuştur. Ancak bölgedeki Kürt partilerin temsilcileri devletin aktardığı açıklamalar tamamen mantık dışı olduğunu, cinayetin doğrudan devlet yetkilerin bilgisi dâhilinde ve istihbaratı tarafından yapıldığını savunmaktadırlar. Aynı zamanda cinayet demokrasinin önünde bir engel oluştuğunu da söylenmektedir (Salem, 2015). Şeyhin sahada yaptığı konuşmalar bölge halkının çoğunlukla şeyhle aynı düşüncede olduğunu devlet farkına varmıştı. Aynı zamanda Şeyhin tek bir cümlesiyle Kürtler i sokaklara dökülmesini ve devlete karşı isyanları başlatabileceği endişesinde devlet tarafından hızlı bir şekilde Şeyhe suikast yapılmıştır. Belki de Şeyh Maşuk Haznevî'nin böyle bir düşünce aklından hiç geçmiyordu eğer olsaydı bile böyle bir şey yapmazdı. Çünkü bölge halkı hazırlıklı değildi ve Suriye devleti ve rejimi çok iyi tanıyordu. Aynı zaman da Şeyhin tek isteği bölge halkı yani Kürtler devlet tarafından kendi yaşam haklarının verilmesiydi.

5. EL-BUTÎ İLE MAŞUK HAZNEVÎ KARŞILAŞTIRMASI

5.1. Milliyetçilik

Haznevî ile el-Butî Kürt asıllıdır ve her ikisi de Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı Cizre bölgesinde dünyaya gelmiştir.

El-Butî Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin sınırları içinde kalan bölgede Güneydoğu Anadolu'da yaşanan bazı dini ve siyasi nedenlerden dolayı kendisi henüz on üç yaşındayken, ailesi de köyden kaçak olarak Dicle Nehri üzerinden Şam'a göç etmişlerdir. Şam'da Hayu'ul Akrâd denilen bir mahallede, Arap, Kürt ve Çerkezlerle beraber yaşamıştır. El-Bûtî her ne kadar Kürt lük üzerine bir şey yazmamışsa da sadece iki Kürt aşk romanını Arapçaya çevirmiştir. Devletin politikası yüzünden Kürtler için hiçbir şey yapamamıştır. Hatta 2003'te Irak Savaşı sırasında yaptığı bir konuşmasında “Benim için öncelik İslam'dır. Söz konusu İslam olduğunda benim ırkımın hiçbir önemi yoktur.” demiştir. Bu konuşma, seküler ve bazı muhafazakâr Kürtler i rahatsız etmiştir. Konuşmasından da anladığımız gibi; el-Bûtî İslam'da ırkın bir önemi olmadığını savunmuştur. El-Bûtî Suriye'nin siyasi tarihinde yaşanan birçok darbeye tanıklık etmiştir. Bütün bu darbeler İslam'ı her zaman geride bırakmış ve İslam'a zarar vermiştir. Dolayısıyla Şam uleması bu siyasi sirkülasyonu anlamadıkları için her zaman geride durmuştur. El-Bûtî'nin eğitim hayatına baktığımızda eğitimi modern okul ve medreselerden almış ve eğitim hayatı sorunsuz bir şekilde devam etmiştir.

Haznevî'nin hayatına baktığımızda ise ailesi aynı bölgede yaşıyordu. Ancak 1916 yılında sınırların çizilmesiyle Haznevî'nin ailesinin bir kısmı Suriye'nin Kuzeydoğusunda bulunan Cizre bölgesinde kalmış, bir kısmı ise Türkiye sınırları içinde kalmıştır. Bu bölge gerek 1962 yılında gerekse Hafız Esed döneminde, bölgede uygulanan kemer sıkma ve Araplaştırma politikası ile Kürtler ve Araplar arasında bazı sorunları ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda burada ki sorunlar da Sünni Kürtler e kısmen zarar vermiştir. Haznevî üniversiteden önce medresede eğitim görmüştü. Medreselerin eğitimi ile modern eğitim sistemi birbirinden farklı olduğu için medreseden mezun olan öğrenciler, devlet üniversitelerinde kabul edilmiyordu.

Dolayısıyla el-Haznevî bu çelişki eğitim sisteminden nasibi almıştır. Medrese eğitiminden belli bir süre sonra Mısır'da bulunan el-Ezhâr Üniversitesinde bazı sınavlara tabi tutulduktan sonra resmi bir diploma almıştır. Burada görülüyor ki her iki âlim de el-Ezher Üniversitesinde eğitim görmüşlerdir. Eğitim konusunu geniş bir şekilde incelediğimizde el-Bûtî, Haznevî'ye göre daha yüksek diplomalar almış ve çok küçük yaşında dergi ve makaleler yazmaya başlamıştır. Aynı zamanda da el-Bûtî çevresinde bulunan Şam uleması, Haznevî'ye nazaran daha bilgili ve Suriye'nin en önemli âlimlerdendi. El-Bûtî üniversite döneminde Batı literatürüne merak sarmış, Batı felsefesi, materyalizm, komünizm, realizm gibi teorileri araştırarak İslami ilimlerle mukayese yapmıştır. El-Butî ve Haznevî Nakşibendi Tarikatına mensuptur.

El-Bûtî Kürtler arasında büyüdü ve bütün eğitimini babasından aldı. Arkadaşları ise daha çok Araplardan olması ve babası Kürt lük hakkında fazla konuşmaması ve sürekli dinle uğraştığı için Kürt milliyetçiliği üzerinde çalışmaları olmamış veya devlet politikasından dolayı Kürtçülük üzerinde zamanı fazla harcamamıştır. Bir diğer sebep ise kendisinin rejimin gölgesinde yaşıyor olması fiziksel ve manevi olarak etkilemiştir. İşte bu yüzden El-Butî milliyetçilikten uzak kalma yolunu seçmiştir. Muhtemelen Suriye rejiminin Kürtler e karşı uyguladığı politikalarını tartışmaya zamanının olmadığı veya kendisini sadece dine bağlayacağı kararını alması bu durumu ortaya çıkarmıştır. Kendisi gerek Arap gerekse de Kürt milliyetçiliğinden her zaman uzak durmuştur. Çünkü El-Butî, Allah'ın bütün insanları eşit yarattığı ve dinde ırkçılığa yer olmadığına inandığı için bu tür sorunlardan kaçınmıştır. Ayrıca el-Bûtî'nin yaşadığı coğrafya ve ortam çok önemlidir. El-Bûtî Şam'da Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bir semtte büyümüştür. Çevresi her ne kadar Kürtler den oluşmuşsa da eğitim aldığı medrese çoğunlukta Arap ve Kürt din adamlarından oluşmaktaydı. Aynı zamanda da derslerine katılan kişiler çoğunlukla Şam'ın burjuva Kürtler i ve yerli Araplardan oluşmaktaydı. Genellikle bunlar da rejime yakın kişilerdi. Böyle bir ortamda Kürt milliyetçiliği hakkında konuşulması mümkün değildi. Muhtemelen bu sebepten dolayı Kürt lük onun için hiçbir zaman herhangi bir önem ifade etmemekteydi. Onu için önemli olan fertler değil topyekûn bir ümmet olmaktı.

Milliyetçilik konusunda el-Bûtî ve Haznevî bazı noktalarda aynı düşünceyi savunurken bazı noktalarda da zıt düşünceler savunmaktaydı. Çünkü el-Bûtî milliyetçilik kavramının daha önce olmadığını ve bu kavramın Batılılar tarafından 1789 yılında Fransız Devrimi'yle Avrupa'da ortaya çıktığını düşünmektedir. Bu devrimden sonra Avrupa'da Rönesans, sanayi devrimi başlamış ve Müslüman ülkelerinin aydınları eğitimlerini tamamlamak için Fransa, Almanya ve İngiltere'ye gitmişlerdir. Bu Aydınlar oradaki ideolojileri benimseyip ülkelerine geri döndüğünde bu ideolojiyi adı geçen ülkelerin desteğiyle Milliyetçilik kavramını Müslüman toplumun içinde yaymaya çalıştılar. Böylece bu bölgede milliyetçilik düşüncesi kendine bir zemin hazırlamış oldu. Fransız ve İngilizlerin Ortadoğu'da hâkimiyeti kurmasıyla birlikte, Arap aydınları tarafından Arap milliyetçiliği ve daha sonra Suriye Baas Partisinin sosyalist düşüncesi, Türkiye'de Jön Türkler Turancılık veya Türk milliyetçiliği ve Kürtlerin içindeki bazı aydınlardan Batı ideolojisini benimseyenler ortaya çıktı. Bunun sonucunda da Kürtler arasında 'Kürt Milliyetçiliği' filizlenmeye başlamıştır. Ancak bu ideoloji sadece bir düşünce değil, Müslüman toplumunu bölmeye çalışmış ve zayıflatmış bir virüstür. Dolayısıyla el-Bûtî bunların hepsini gördüğü ve anladığı için milliyetçiliğin onu için bir anlamı kalmamıştır. Milliyetçilik birleştirici olmayıp bölücülük faaliyeti sürdüren bir ideolojidir. Oysa İslamcılık insanların din, ırk, renk ve ideoloji fark etmeksizin birleştirici bir kavramdır.

Milliyetçilikten daha tehlikeli olan Batı ideolojisi (Batılaşma) Müslüman toplum içinde giderek yayılmaya başlamıştı. El-Bûtî'ye göre, milliyetçilik Müslüman toplumunu bölen ve zayıflatan bir ideolojiden başka bir şey değildir. Bir başka ideoloji olan Vahabilik mezhebi de İslam'ı tehlikeli bir yola sürüklemeye başlamıştı. Ancak el-Bûtî buna göz yummamakla birlikte gerek batı aydınlarına ve gerekse radikal düşünceli İslam zihniyetine karşı düşüncelerini yurtdışında ve yurtiçinde gittiği her konferansta dile getirip bunlarla mücadele etmekteydi.

Haznevî'nin de gerek yaşadığı şehir gerekse okuduğu okulda tamamen Kürtler vardı. Bölgenin yönetilme şekli kendisini doğrudan etkilemiştir. Haznevî'nin ise yaşadığı bölgede Kürtler çoğunlukta idi ancak burada devlet Kürtler e baskıcı ve sert bir politika uygulamış, yüzlerce Kürt Her iki Kürt din adamı kimliksiz bırakılmıştır. Aynı

zaman da bu bölge devlet tarafından sistemli olarak geri bırakılmış, buradaki halk ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüştür. Haznevî halkın büyük bir kısmının mahrum bırakıldığı bir bölgede yaşamıştır. Haznevî bir din adamı olarak bölgede olan bitene göz yummamış, olanları baştan sona takip etmiştir. Bunun de için Haznevî Kürt milliyetçiliğini öne çıkarmıştır. Çünkü ona göre dil Allah tarafından insanlara bahşedilen bir hediyedir, ardından da din gelir. Bütün insanların kendi diliyle konuşmaya ve yaşamaya hakları vardır. Dil de İslam dini kadar önemlidir. Çünkü insanlar kendi dilleriyle kendilerini ifade edebilirler, ayrıca bu durumda Kürtler İslam dinini daha açık bir şekilde anlayabilirler. Ne dinde ne de dilde aşağılama olmamalıdır. İslam âleminde diğer tüm topluluklar gibi kendi dillerinde konuşmak Kürtlerin de hakkıdır ve bundan bir sorun çıkmamalıdır (Davut, 2017).

Haznevî, el-Bûtî'ye nazaran milliyetçiliğe daha çok önem veriyordu. Ancak bu Haznevî'nin seküler bir düşünceye sahip olduğu anlamına gelmemektir. Haznevî ayrı bir Kürt devleti kurulmasını istemiyordu, istediği şey Kürtlerin yaşadıkları devletlerin sınırları içinde kendi kültürlerini yaşamasında ve dillerini konuşmalarında özgür olmalarıdır. Haznevî, el-Bûtî gibi gerek yurtdışında gerekse yurtiçinde bilinen biri olarak ve özellikle Kürtlerin varlığını ve haklarını savunmak için Avrupa parlamentosunda gündeme getiren bir kişidir. Haznevî ve el-Bûtî, milliyetçilikle ilgili birçok konuda hemfikir olurlarken, bazı konularda ise tezatlık oluşur, hatta sorunlar bile oluşabilirdi.

Şeyh Muhammed Maşuk El- Haznevî Kürtler i ve Kürt milliyetçiliğini savunurken Baas Partisi'nin uyguladığı politikanın İslam dinine aykırı olduğunu savunur ve bu yüzden Muhammed Ramazan El-Bûtî ile arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. El-Bûtî ve Haznevî'ye göre İslam'da milliyetçilik din birliğini zayıflatır. Fakat El-Haznevî, dile de İslamiyet kadar önem vermiştir. Müslüman ulemanın ve özellikle Kürt ulemanın Kürt toplumu üzerinde siyasi, ekonomik ve toplumsal etkisi bulunmaktadır. Bu ulemaya, Kürtler için bazı önemli sorunlarda sorumluk verilmesi gerekir. Burada Haznevî Kürtler i savunan kesimi iyilik ekseni ve savunmayı şer ekseni olarak iki sınıfa ayırmıştır:

İyilik eksenî; bu sınıfın içinde olan ulemanın hedefleri insanları doğru yola ve aydınlığa götürmektir. Bu insanların toplumsal, ekonomik ve dini yönlerde siyasi bir suç olsa bile mücadelede bulunması ve bu haklarını savunması gerekmektedir.

Şer eksenî ise; bu da insanları karanlık ve zulme sürükleyen gruptur. Aynı zamanda bunlar burjuva fırsatçıların yanında duruşlarını belli ediyor ve onlara göre hareket ediyorlardı. Şeyh Haznevî burada el-Bûtî'yi aşağıdaki düşüncelerinden dolayı eleştirmektedir:

- a) Kürt halkına zarar veren her düşünce ve görüş ile mücadele etme
- b) İnsanların önünde secde, ibadet etme ve el öpmelerine izin verilmemesi.
- c) Kürt çocuklarına Kürt çe isim vermenin haram olduğu ve verilen isimlerin Kur'an'da var olması gerektiği fetvalarını çıkarmaması
- d) Newruz Kürtlerin milli bayramı olduğu halde bu bayramın dine aykırı olduğunu savunması
- e) Kürtlerin düğünlerini kendi adetlerine ve kültürlerine uygun kutlamalarının dine aykırı olması (Roj, 2006)

Şey Muhammed Maşuk el-Haznevî'ye göre, Kürtlerin yaşadıkları devlet tarafından kendi dillerinde eğitim görmeleri, adet ve kültürlerine göre yaşam tarzlarının devam etmesi gerekmektedir.

5.2. Siyaset

Haznevî hayatının çoğunu Kamışlı bölgesinde Kürtler le beraber geçirdi. Aynı zamanda ister medrese eğitimi olsun ister yaşam tarzı olsun Haznevî hayatını yaşadığı toplumda sürekli halk arasında tekrar edilen Kürt milliyetçiliği kavramını duymaktaydı. Ayrıca bir başka sorunda kendisinin doğup büyüdüğü bölgede yaklaşık yüz bin Kürt vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Haznevî bunlar arasında yaşadı, onların yaşadığı sorunlara, yapılan haksızlıklara şahit oldu. Belki bir din adamı olarak bunları görmezden gelemezdi. Kamışlı bölgesi siyasi Kürt hareketlerinin aktif olduğu bir bölgedeydi.

Kendisi her zaman rejim tarafından Kürtler üzerine uygulanan politikanın gölgesinde yaşadı.

Şeyh Haznevî herhangi bir siyasi partiye mensup veya bir siyasi ideolojiye yakın değildi. Ancak kendisi Suriye’de *Yekiti Partisine* daha yakın duruyordu. Sebebi ise bu partinin herhangi bir zarar verici siyasi aktivitesi olmadığı, devlet ile bir sorununun olmaması ve benimsediği programın daha ılımlı olmasıydı. PKK gibi Marksist ideolojiye sahip siyasi partilerden her zaman uzak duruyordu. Bu yüzden Marksistler tarafından, Haznevî devlet ajanlığı ve devlete itaat ettiği için hainlik ile suçlanıyordu.

Haznevî’nin siyasi hayatı ve Kürt halkını savunma vazifesi 2000’li yıllardan sonra başlamıştır. Haznevî’ye göre dinde zorlama yoktur, İslam dininin barış ve huzur dini olduğunu söylemektedir. Kürtlerin özellikle Suriye hükümeti tarafından yasaklanan haklarının meşru olmadığını savunmaktadır. Kendisi ölünceye kadar Kürtlerin her mitinginde ve önemli günlerinde Kürt halkı ile beraberdi. Dolayısıyla Haznevî her ne kadar el-Bûtî gibi kendi ilmiyle ve yazdığı kitaplarla bilinmese de gerek Suriye’de olsun gerekse Avrupa’da yaşayan Kürtler için önemli bir kişiydi.

El-Bûtînin hiçbir siyasi partiye yakınlığı olmamıştır. Kendisi rejimin gölgesinde yaşadığı ve aynı zamanda devletin televizyonunda düzenli programlar yaptığı için, birçok kişi veya İslami partiler tarafından, Baas Partisinin içinde olmak ve devlet ile birlikte diğer İslami hareketlere baskı kurmakla suçlanmıştır. Ancak el-Bûtî’nin hayatı incelendikten sonra kendisinin ne Baas Partisi ne de hükümet ile ilgili hiçbir siyasi bağlantısının olmadığı kanıtlanmıştır. Her iki Kürt din adamı sekülerizm konusunda tamamen farklı görüşlere sahiptir. Her ikisi de sekülerizme farklı tanımlar getirmektedir.

El-Bûtî bilimsel açıklamalar yapar ve toplumun üzerindeki etkisi ve zararlarından bahsederek aynı zamanda da Kur’an ile bir kıyaslama yapardı. Sekülerizmin pozitif bir bilim olduğunu, bilimin, filozof ve aydınların yoğun çalışmaları sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Sekülerizmin aslında, toplumu kiliseden uzaklaştırmak amacıyla yeni prensiplerle ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin Batı toplumunun gelişmesine yardımcı olmadığını, Avrupa’nın gelişmesinin tamamen çok

çalışmayla ve aynı zamanda da sömürgecilik faaliyetleriyle gerçekleştiğini söylemiştir. Sekülerizm birçok yerli halkının dilini ve kültürü ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla bu sözcük 1900 yıllarında Fransız ve İngiliz işgaliyle bölgemize girmiş ve kendisi stabil olmayan bir temel oluşturmuştur. El-Buti'ye göre sekülerizm tamamen gerici bir sistemden başka bir şey değildir.

Oysa Haznevî el-Bûtî'nin tersine düşünerek, sekülerizmi savunarak gayet normal ve sade bir şekilde açıklama getirmektedir. Haznevî, tarihte ve bugün Avrupa'nın gelişmesi üzerinde durur, sekülerizmin İslam toplumuna zararı olmadığını aksine sekülerizmin zaten İslam içinde eskiden beri olduğunu, sadece yönünün değiştiğini savunmuştur. Sekülerizmin aslında aydınlanma olduğu ve günümüzde ki teknolojiyi seküler Batı toplumu sayesinde kullandığımıza yönelik açıklama yapmıştır. Haznevî sekülerizmin bir zararı olmadığını aksine bir toplumsal kalkınma planı olduğunu açıklamıştır. Sekülerizmin bir zararı olsaydı bugün Avrupa ülkelerinde bir kalkınma söz konusu olmayabilirdi. Fakat Ortadoğu toplumu seküler sistemi anlamadan taklit ettikleri için bugün toplumun içinde sorunlar yaşamaktadır. El-Bûtî ve Haznevî sekülerizmin kiliseye karşı bir devrim olduğu konusunda hem fikirdir. Fakat burada Haznevî, Hristiyan toplumunun dini tahrif etme sebebinden dolayı devrimin gerçekleşmiş olduğunu savunmakta ve yapılan bu hareketlerin Batının gelişmesine yardımcı olduğunu kabul etmektedir.

Demokrasi konusunda da her iki din adamının farklı görüşleri mevcuttur. Buti'ye göre demokrasiyi Batı demokrasi tarzında açıklamayıp farklı bir türden açıklama getirmektedir. Devlette hükümet ve halk arasında bir iletişim söz konusu olmaktadır. Hükümet tek bir şahıs üzerinde bütün kanunları çıkarmayıp, bir meclis kurarak farklı görüşlerden doğru bir sonuca vardıldıktan sonra kanun haline getirmektedir. Hükümet, halka fazla yük ve sorumluluk yüklediğinden halk hükümetine karşı tepki göstermemektedir. Hükümet bütün fertlerin sorunlarıyla ilgilenmekle sorumludur. Halk ise devletin kalkınmasından sorumludur. Eğer hükümet ve halk arasında sağlam bir iletişim söz konusu olursa devletin güçlenmesine katkıda bulunur ve ülkenin her alanda ilerlemesini sağlar. El-Bûtî son zamanlarda bölgesel ve ulusal sorun ve saldırılara karşı hem kalemiyle hem de sözleriyle savunuyor, birçok dergi ve televizyon kanallarıyla

sesini farklı bölgelerde yaşayanlara duyuruyordu. El-Bûtî bölgesel ve ulusal sorunlarla ilgi ciddi çalışmaları söz konusu olmuştur. Bu sorunlar ise başta İslam toplumunda ırkçılık ve milliyetçiliğe karşı olan mücadelesidir. İslam'ın nasıl tahrif edildiğini, bugün İslam adına oluşan terör gruplarının asıl amacının ne olduğunu ve topluma verdiği zararlarla mücadele ediyordu. Haznevî ise Batı tarzı bir demokrasiden söz etmektedir. Devletin sınırları içinde yaşayan her bir ferdin siyasal hakkı olmasını savunur ve tüm yurttaşların aynı kademede olması, hükümet, devletin sınırları içinde yaşayan tüm topluma din, dil, kültürünü yaşama hakkı verilmesiyle mükelleftir. Haznevî sadece sınır içindeki İslam toplumu ve Kürt sorunlarıyla ilgilenirken, ölümüne dek Suriye'de Kürtler e yönelik baskı politikalarıyla mücadele ediyordu ve sonunda hükümet tarafından öldürüldü. Ancak kendisi Haznevî gibi devlet kurbanı olmuştu.

5.3. Dini Görüşleri

El-Bûtî'nin yazı konusunda belli bir yazma stilli vardır, yazdığı tüm kitaplarda ağır bir dil kullanmaktadır. Konuyla ilgilisi olmayan okurlar anlamakta zorluk çekebilir. Ayrıca el-Bûtî tüm kitaplarında objektif bir üslup kullanarak daha önce ve sonraki düşüncelerini önyargısız, hiçbir baskı altına girmeden ve etkisiz bir şekilde dini düşüncelere dayanarak tartışır. Aynı zamanda kendisi hiçbir siyasi ve İslami (Müslüman kardeşler veya Selefîye) ideolojisine bir bağı olmamakla beraber bu tür ideolojiden uzak durmuştur. Aynı zamanda da kendisi cihada ve savaşımlara karşı durmuştur (Almanar, 2013). Haznevî ise yazma konusunda yüksek lisans ve doktora tezi dışında tek bir eser yazmış, ancak devlet politikalarının olumsuzluğundan dolayı eser içeriği uygun görünmediği için yayımlanmamıştır. Dolayısıyla eser illegal yollardan kısıtlı maddi imkânlardan dolayı çok az bir sayı basılmış ancak 2011 yıllardan sonra insanların bu eseri evlerinde bırakıp göçmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla eserin sadece özetini ulaşabildim ve özetinden gördüğüm detay gayet sade bir dil ile yazılmıştı. Aynı zamanda medyada konuşması sırasında gerek Kürt çe gerek Arapça sohbetlerinde anlaşılır bir üslup kullanılmıştır. Haznevi ve el-Bûtî ikisi de babalarından eğitim almış el-Bûtî Nakşibendi tarikatına mensup iken Haznevî Kadiriye tarikatına mensuptur. Ancak dini bakışları incelendiğinde her iki âlim aynı görüşte olduğunu, Kur'an'ı Kerim ve Müslim ve Buhari hadisleri yanında Hanefî, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerini

benimsenmektedirler. Aynı zamanda da her ikisi hiçbir de siyasi İslam Selefî-Vahhabî ve Müslüman Kardeşler gibi siyasi hareketlere bağımlı olmadıkları görünmekteydi.

6. SONUÇ

İslam tarihine baktığımızda birçok Kürt ulema varlığını sürdürmüş ve bu ulema İslam dinine her zaman katkı da bulunmuştur. Kürtler döneminde inşa edilen ilk medreselerde günümüzün üniversitelerinden daha sağlıklı eğitim verilmekteydi. Kürt ulema Birinci Dünya Savaşı'na Kürt toplumuna liderlik ve her alanda rehberlik yapmaktaydı. Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya baktığımızda eğitim alan kişilerin çok az sayıda olduğunu tespit edilmektedir. Aynı zamanda Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerde sürekli yaşanan savaşlardan dolayı ve Kürtler arasında birliğin sağlanamaması neticesinde bölgede kaos ve kargaşa durumu sürekli hâkim olmuştur.

Eyyubiler döneminden yaklaşık 20.yüzyıla kadar bölgeye Kürt ulemasının katkısı her zaman olumlu yönde olmuştur. 1927 yılından beri Şam'da yaşayan el-Bûtî ailesi İslam dinine önemli katkıları sağlamıştır. Aynı zamanda İslam toplumunda yaşanan sıkıntı ve sorunları gidermek için çok sayıda çalışmalar yapmışlar ve eserler bırakmışlardır. Özellikle Muhammed Said Ramazan el-Butî İslam'ın içinde yapılan ve yayılan fitnelere karşı Şam'ı önemli bir merkez yapmıştır. Ayrıca Batı felsefesinin gerek diyalektik ve gerek materyalizm gibi düşünceleriyle de mücadele etmiştir. Yirminci yüzyıldan önce Kürt ayaklanmaları genellikle Kürt ulema tarafından yapılmasına rağmen el-Bûtî bu çağdan günümüze kadar Kürtlerin devletlerarasında bölünmesine rağmen gerek Kürtçülük gerekse milliyetçilik için hiçbir eylemde bulunmamıştır. Aynı zamanda kendisini takip eden binlerce Kürt vardır. Ancak kendisi Kürtlerin devletlerarasında bölünmesini emperyalist devletlerin eliyle yapılan bir sömürgecilik ve İslam coğrafyasını zayıflamak amacıyla planlı bir şekilde yapıldığının farkını varmıştır. Dolayısıyla bölgesel devletlerin Kürtler le müzakere süreci başlatması her iki toplum arasında barış sağlanması ve emperyalist ülkelere karşı iş birliği yoluyla bu sorunlar çözülür.

El-Bûtî ve Haznevî hiçbir zaman siyasi liderlik etme düşüncesinde bulunmamışlardır. Onların amaçları bütün Müslümanların kendi hak ve hukukunu özgürce yaşamalarını ve hiçbir baskı altında yaşamamaları gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda da Müslümanların birbirlerine karşı isyanlarda bulunmaması gerektiğini, çünkü bu tür isyanlar hem devleti hem de toplumu büyük ölçüde zayıflattığını ve geriye götürdüğünü vurgulamışlardır. Milliyetçilik, mezhepçilik ve cemaatçilik İslam'la

örtüşmemektedir. Bilakis bunlar İslam'ı parçalayan faktörlerdir. Mesela Arap toplumuna baktığımızda tek dili konuşmalarına rağmen farklı devletlere ayrıldığını ve her bir devletin farklı ideolojiyle yönetildiğini görmekteyiz. Oysa milliyetçilik söz konusu olmasaydı Kürt -Türk ve Araplar hep birlikte aynı sınırlar içinde yaşayacaklardı.

Sekülerizm konusuna baktığımız zaman el-Bûtî ve Haznevî bu kavramı farklı şekilde yorumlanmaktadır. El-Bûtî'ye göre sekülerizm ile İslam arasında büyük farklar vardır ve bunlar arasında en büyük fark İslam'ın Allah tarafından gönderilen ruhani ve tahrif edilmeyen din olduğudur. Oysa sekülerizm insanlar tarafından üretilmiş, diyalektik ve materyalizme dayanan bir ideolojidir. Haznevî sekülerizmin Sanayi Devrimi'yle birlikte Avrupa'da ortaya çıkmış bir şey olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Haznevî sekülerizmi bir ideoloji değil, kalkınma ve gelişme olarak görmektedir.

Demokrasi konusunda ise Haznevî ve el-Bûtî hemen hemen aynı görüştedirler. Her ikisi de demokrasiyi sekülerizmin doğurduğu bir ideoloji olarak görmemişlerdir. Her ikisi de demokrasinin, İslam dininin temel prensiplerinden biri olduğunu, bütün bireyler arasında eşitlik olması gerektiğini, hak ve hukukun vazgeçilmez olduğunu ve bütün hakların halklar arasında eşit paylaşması gerektiğini savunmuşlardır. Kısacası onlara göre İslam dininin kendisi demokratik bir sistemdir.

El-Bûtî son zamanlarda İslam coğrafyasından ortaya çıkan radikal grupların amaçları hakkında ciddi çalışmalar yapmıştır. Ona göre İslam toplumuna zarar verebilmek için İslam coğrafyasında Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail devleti tarafından finanse edilen aşırı dinci grupların yardımıyla Ortadoğu'da vekâlet savaşı yürütülmektedir. Bir diğer sorun ise Suudi Arabistan tarafından finansa edilen Vahhabilik hareketidir. Bu fikrin Batının hizmetinde çalıştığını, İslam toplumunun Afganistan, Suriye, Yemen, Libya ve Irak'ta olduğu gibi birçok bölgede sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bu sorunla mücadele etmesi için bilgili, her türlü ayrımcılıklara uzak, sadece İslam birliği için çabalayan ve emperyalist güçlere hizmet etmeyen bir toplumun oluşması gerekmektedir.

Son olarak el-Bûtî ve Haznevî'nin ortak yönleri olmasına rağmen birbirleriyle uyuşmayan birçok yönleri de vardır. Bu iki önemli âlim yirminci yüzyılın Kürt ulemasının önemli şahsiyetlerinden olup hem Kürt tarihine hem de İslam kültürü ve dinine önemli katkılar sağlamışlardır. El-Bûtî Suriye'de başlayan iç savaşın ilk gününden ölümüne kadar her zaman barış yanlısı olduğunu ve isyanların ne devlet ne de halk için ilerde bir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. Haznevî ve el-Bûtî her zaman Kürtlerin tek amacının İslam dinine sadık kalmak, birbirleriyle iyi ilişkiler içinde olmak olduğunu belirtmiştir. Onlara göre bölgede barış İslam dininin Kürtlerin tek gücü olduğunu fark etmeleri ve bölgesel devletlerin Kürtler le iyi ilişkiler içinde olmasıyla sağlanır. Aksi takdirde bölgede sürekli savaşlar ve huzursuzluklar devam edecektir. Dolayısıyla milliyetçilik ve sosyalizmin Kürtlerin hiçbir zaman lehine olmayacağı, bilakis onları emperyalist devletlerin oyuncağı haline getireceği rahatlıkla ön görülebilir. Her iki Kürt âlim Suriye rejimi tarafından kendileri için tehdit olarak görülmüş ve nitekim ikisi de rejim tarafından öldürülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbaş, M. (2015). Evliya Celebi'nin gözüyle Kürtler ve Kürdistan. *Artuklu Akademi*, 44-58.
- Almanar, A. (2013, Mart 22). من هو العلامة الشهيد الدكتور الشيخ محمد سعيد رمضان البوطي؟؟ Ocak 29, 2018 tarihinde أُرشيف موقع قناة المنار: <http://archive.almanar.com.lb/article.php?id=449009> adresinden alındı
- al-Sham, N. (2013, 04 06). *naseemelsham*. http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=mufty&pg_id=1992 adresinden alınmıştır
- Amedi, B. (1991). *Kürtler ve Kürdistan* (Cilt I). İstanbul: Fırat-Dicle.
- Arabacı, f. (2006). sekülerleşme ve din. İ. İkinci (Dü.), *Seminer çalışması*. içinde Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü felsefe ve Din bilimleri Din Sosyolojisi.
- Aymalı, Ö. (2012, 7 30). *Dünden bugüne Suriye Kürtleri*. Dünya bülteni: <http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/220738/dunden-bugune-suriye-kurtleri> adresinden alınmıştır
- Baz, İ. (2012). Cumhuriyetin ilk Yıllarında Irak ve Suriye'ye Göçen Cizreli Alim ve Sufiler. *Bilim Sanat ve Düşünce Cizre Uluslararası Bilim Sanat ve Düşünce Cizre Sempozyomu Bildirileri* (s. 239-255). Şırnak: Şırnak Üniversitesi.
- Baz, İ. (2013). Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı. *tasavvuf ilmî ve akademik araştırma dergisi*, 139-167.
- Belazuri. (tarih yok). *فتوح البلدان Futuhu'buldan*. (M. S. Kanbar, Çev.)
- Beyyumi, A. (1952). *kuruluş Döneminde Eyyubiler (Sellahaddin devleti)*. (A. Timurtaş, Çev.) Kahire: Daru'l-Fikir'l Hadis.
- Biçer, B. (2012). İslami tarihi kitablarında Kürtler Hakkında Rivayetler (7. ve 12. yüzyıl arası). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 52-82.
- Bolelli, N. (2005). XVIII. - XX. YÜZYILLARDA DOĞU ve GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA ARAPÇA ÖĞRETİMİ. S. 41. *DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*(15), 41.
- Burinessen, M. V. (2003, Mart 1). The Qâdiriyya and the Lineages of Qâdirî Shayikhs among the Kurds. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 374-392.
- Burinessen, M. V. (2013). *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınlar.
- Celil, C. (1998). *1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*. İstanbul: Peri.

- Christmann, A. (tarih yok). Müslüman Alim ve Dini Lider: Şeyh Muhammed Said Ramazan el-But. *Ulus*, 130-154.
- Çağlayan, H. (2014). MEDRESELER GELENEĞİ VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE MEDRESELER. *uluslararası Sempozyum* (s. 160). Muş: e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi.
- Çiçek, M. H. (2009). *Şark Medreselerinin Serencamı*. İstanbul: beyan yayınları.
- Dağ, A. E. (2015). *ortadoğu çatışmaları*. istanbul: IHH.
- Davut, A. (2017, Ocak 11-12). Şeyh Maşuk Hıznavi Kim ve Nasıl Birydi. (M. S. Kanbar, Röportaj Yapan, & M. S. Kanbar, Çevirmen) Gaziantep, Rasaf yolu, Türkiye.
- Doğan, H. (2012). Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde M E D R E S E L E R . *Uluslararası Sempozyum*. Muş: Muş Üniversitesi.
- el_Buti, M. S. (2010). *سؤالياتك اذ يقولون* *Söylentileriyle Sizi Yanıltıyorlar*. (M. S. Kanbar, Çev.) Şam: *الصادق للعلوم* elsadik lilulum.
- el_Şam, N. (1992). *naseemalsham*. Ocak 9, 2017 tarihinde http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=mufly&pg_id=1992 adresinden alındı
- el-Berzanci, T. A. (1971). *إسهامات العلماء الأكراد في بناء الحضارة الإسلامية*. (M. S. Kanbar, Çev.) Beyrut, Lübnan: Dar Al-kotob Al-ilmiyah.
- el-Buti, M. (Besteci). (1992). Cezayir kardeşlerimize seslenmek. [Cami]. Şam.
- el-Buti, M. (2016, Eylül 9). *ben Kürdüm... allah beni araçayı öğrenmemi nasıl kısmet etti*. Şam: *الإمام الشهيد البوطي*.
- el-Buti, M. S. (1987). *İslam'a Davet Metodu* (III b.). (S. Şimşek, Çev.) İstanbul: Madve.
- el-Buti, M. S. (1995). *Mezhebsizlik bid'attır* (II. b.). (S. Çelik, Çev.) İstanbul: Bedir yayınlar.
- el-Buti, M. S. (1995). *Mülümanların Gerilmesinden Kimler Sorumludur* (III. b.). (T. Sağlam, Çev.) İstanbul: medve yayınlar.
- el-Buti, M. S. (1995). *أوربة من التقنية الى الروحانية*. (M. S. Kanbar, Çev.) Şam: Dar el-Fikir.
- el-Buti, M. S. (1998). *Babam molla Ramazan el-Bubi düşünceleri mücadelesi*. (A. Timurtaş, Çev.) Şam: Dar'ül Fikir.
- el-Buti, M. S. (1998). *el-İslam ve Tahadiyat u'l asır*. (M. S. Kanbar, Çev.) Şam: Dar el-Fikir.
- el-Bûtî, M. S. (1998). *دار الفكر: دمشق. السلفية مرحلة زمنية مباركة لا مذهب الإسلامى*.
- el-Buti, M. S. (2001). *الإنسان مخير ام مسير*. Şam: Nesim el-Şam.

- el-Bûtî, M. S. (2010). *yuğalitunaka is Yakulun* يغليطوناك إذ يقولون Şam.
- el-Buti, M. S. (2011, Haziran 6). Göstericileri Öldürmek Mübah mı. Şam. Şubat 11, 2017 tarihinde
http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=13060
adresinden alındı
- el-Buti, M. S. (2011, Ağustos 17). *الدكتور البوطي يتحدث عن المصيبة الأخطر من التي نمر بها*. temmuz 23, 2018 tarihinde الامام الشهيد البوطي: https://www.youtube.com/watch?v=c81G_XkHv10
adresinden alındı
- el-Buti, M. S. (2012, Nisan 13). İsnan özgürlüğüne yardım eden Allah'ın esareti. Şam. Şubat 11, 2017 tarihinde
http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readSpeech&pg_id=32691&bk_id=42
adresinden alındı
- el-Bûtî, M. S. (2013, Mart 31). *Kadaya el- Saa*. Ocak 09, 2019 tarihinde youtube:
www.naseemalsham.com adresinden alındı
- el-Buti, M. S. (2016). *مكتبة الاسد: دمشق قضايا الساخنة*.
- el-Buti, m. S. (2017, 10 2). *حديث الروح. الديمقراطية في ميزان الإسلام*. (A. Shekhou, Röportaj Yapan, & M. S. Kanbar, Çevirmen) Nesim el-sham youtube.
- el-Buti, M. S. (tarih yok). *Babam Molla Razaman el-Butti Hayatı Düşünceleri Mücadelesi*. (A. Timurtaş, Çev.) İstanbul: Kent yayınları.
- el-Buti, M. S. (tarih yok). *III. b.) (M. S. Kanbar, Çev.) 1985: Dar el-Fıkır. القضاء الاوهام المادية و الجدلية*.
- el-Buti, M., & Molla Raşid, M. (2014, temmuz 9). *حوار تاريخي باللغة الكوردية بين الدكتور البوطي والعلامة*. ملا عبد الله ملا رشيد في دمشق <https://www.youtube.com/watch?v=PPMonMNQnrs>. Şam: azadi nlp.
- TV, k. (Yöneten). (2004). *Islam and Secularism* [Sinema Filmi].
- el-Haznavi, M. M. (2005). *وثيقة الشيخ الشهيد معشوق الخزنوي*. islami yeniden islah etme yolları, Kamişli.
- el-Haznavi, M. M. (2005). *وثيقة الشيخ الشهيد معشوق الخزنوي*. Kamişli:
<https://www.slideshare.net/Baselwatfa/ss-17468082>.
- el-Haznavi, M. M. (2013, Kasım 27). *الشيخ محمد معشوق الخزنوي في برنامج الراي على قناة روج*. Roj TV. omer alkhaznawi.
- el-Haznavi, M. M. (2015, Temmuz 18). *كلمة لشيخ الشهداء الدكتور معشوق الخزنوي في غزاء في مدينة عامودة*. موقع عامود انت (M. S. Kanbar, Çev.)

- Farqini, M. M. (2015, Kasım 13). *Şeyh Muhammed Maşuk el-Haznavi*. Şubat 19, 2017 tarihinde Ronahiya İslam. adresinden alındı
- Farqini, M. M. (tarih yok). *Mumsema İslami İlimler*. Nisan 11, 2017 tarihinde <https://www.mumsema.org/misafir-sorulari/172840-ikinci-seyh-said-seyh-muhammed-masuk-el-haznevi.html> adresinden alındı
- Gilsenan, M. (1982). *Recognizing Islam : religion and society in the modern Middle East*. London.
- Hazal, K. (2014, Ocak 27). *risale haber*. Ekim 12, 2016 tarihinde Kürtler ve İslamiyet. <http://www.risalehaber.com/kurtler-ve-islamiyet-1-15675yy.htm> adresinden alındı
- Hazal, K. (2014, Ocak 27). *Risale Haber*. Ekim 12, 2016 tarihinde Kürtler ve İslamiyet. <http://www.risalehaber.com/kurtler-ve-islamiyet-1-15675yy.htm> adresinden alındı
- Hür, A. (2008, 10 19-25). Osmanlı'dan bugüne Kürtler ve devlet Milliyetçiliğinin geç doğduğu. 1-34. İSTANBU.
- İbrahim, A. (2013, Mart 22). نور العلم وشرف الشهادة... العلامة البوطي. Adnan İbrahim إبراهيم. عدنان إبراهيم
- Jwadeh, W. (2008). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kenan Bozkurt, E. I. (2013). EHMEDE XANI'NİN MEM u ZİN'İNDEN HAREKETLE KÜRTLERİN DEVLETLEŞEMEME NEDENLERİ . *ULUSLARARASI SEMPOZYUMU* (s. 520-540). Bingöl: Bingöl Üniversitesi.
- Mare'y, D. F. (2011). *İslamic conquest of Kurdistan. First Edition* (Cilt I). (m. S. Kanbar, Çev.) Baghdad.
- Mare'y, D. F. (2011). *فتوحات الاسلام في كردستان*. Baghdad.
- Minorsky, V. (2004). *Kürtler ve Kürdistan* (2. b.). İstanbul: Doz.
- Mustafa Dağ, F. A. (2013). KİMLİK, KÜLTÜR VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE KÜRTLER . *Bingöl Üniversitesi Yayınlar*, 233-248.
- Özdemir, E. (2013). İslah Çalışmalarından İlgasına Medreselere İslamcı Bir Bakış; Sebülürreşad'da Tevhid-i Tedrisad Kanunu ve Uygulamaları. *Turkish Study dergisi*, 105.
- Roj, B. (2006, Haziran 30). *Walate me*. Nisan 11, 2017 tarihinde <http://www.welateme.co/erebi/modules.php?name=News&file=article&sid=474> adresinden alındı
- Roseboul, C. J. (2010). *Selahaddin Eyyubi* (1. Baskı b.). (Ö. Özol, Çev.) İstanbul: Nokta Kitap.

- Salem, Z. (2015, 06 02). ملف حول اغتيال الشيخ معشوق الخزنوي. (M. S. Kanbar, Çev.) London. 10 25, 2017 tarihinde <http://www.asharqalarabi.org.uk/huquq/b-huquq-18.htm> adresinden alındı
- Schmidinger, T. (2015). *Suriye Kürdistan'ında Savaş ve Devrim*. (S. Altınçekiç, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Şişen, R. (1987). *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Temelat, N. (2012). Cezayir: İkinci Baharını Yaşamayan Ülke. *Yaşam Dergi*, 64-96.
- Timurtaş, A. (2009, Nisan 1). Molla Muhammed Zivingi ve İlmi Kişiliği. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, s. 117.
- Weismann, İ. (2006). Suriye ve İsrail'de tarikatlar: günümüzdeki duruma toplu bir bakış. *Tassavuf: ilim ve Akademik Araştırma Dergisi*, 267-281.
- yüksel, M. (2012, Şubat 22). islam-tarihinde-kurt-ulemasi-ve-gunumuze-bakis. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/islam-tarihinde-kurt-ulemasi-ve-gunumuze-bakis-31192>. istanbul: yeni şafak gazetesi.
- Yüksel, M. (2012, Şubat 22). islam-tarihinde-kurt-ulemasi-ve-gunumuze-bakis. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/http://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/islam-tarihinde-kurt-ulemasi-ve-gunumuze-bakis-31192-31192>. İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi.
- Yüksel, M. (2015, Ocak 1). *mufidyuksel*. Ekim 20, 2016 tarihinde <http://mufidyuksel.com/tavilana-naksibendi-halidi-seyhleri-mufid-yuksel.html> adresinden alındı
- Yüksel, M. (2016). *mufidyuksel.com*. kasım 3, 2016 tarihinde <http://mufidyuksel.com/seyh-muhammed-masum-ve-seyh-muhammed-masuk-mufid-yuksel.html> adresinden alındı
- Zekeriya, Y. A. (2013, 09 19). معالم مدرسة البوطي. (Ş. M. Dr. Tefik el-Buti, Röportaj Yapan, & M. S. Kanbar, Çevirmen)